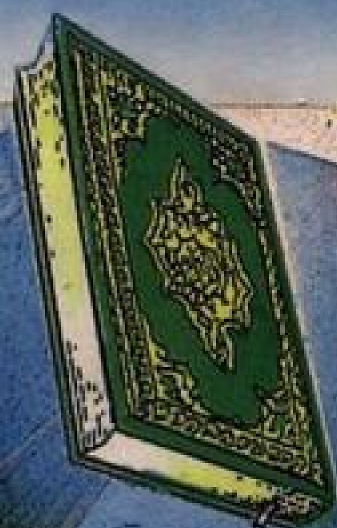
حەرامکراوەکان

کە خەڵکی فەرامۆشی کردوون

پێویستە لێیان بە وریا بین

نووسینی

محمد صالح المنجد

وەرگێڕانی

کاوە اکرم سەنگاوی

پێداچونەوەی

د. صلاح الدین عبدالکریم

قورئان‌و سوننه‌ت
بەتێگەیشتنی پێشینی ئوممەت
(٦)

حەرامکراوەکان

کە خەڵکی فەرامۆشی کردوون‌و پێویستە لێیان بە وریا بین

نوسینی
محمد صالح منجد

وەرگێڕانی:
کاوە أکرم سەنگاوی

پێداچوونەوەی:
مامۆستا صلاح الدین عبدالکریم

(٢)
چاپخانەی سیڤا ـ شەقامی مەولەوی

چاپی یەکەم
٢٠١٠ ز

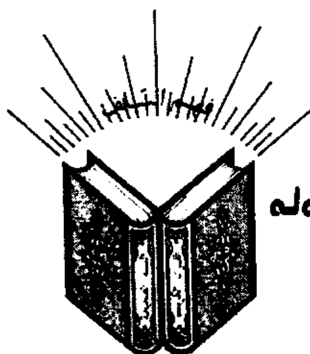
زنجیرەی

گەڕانەوە بۆ قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی ئوممەت

(٦)

ژمارەی سپاردن
(٢٥٢٩)

بەرهەمە بڵاوکراوەکانی
سایتی فیردەوس

ڕێخۆش کردن

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إنَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوْذُ بِاللهِ مِن شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ .

وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاّ اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيْكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ.

أَمَّا بَعْدُ ...

فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيْثِ كِتَابُ اللهِ وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ) وَشَرَّ الأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ .

خوێنەری بەڕێز:

ئەم کتێبەی بەردەستت یەکێکە لە کتێبە ناودارەکانی «محمد صالح المنجد» بەناوی «محرمات التي إستهان بها الناس يجب الحذر منها» باس لە زۆرترینی ئەو بابەتانە دەکات کە لە شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام دا حەرامکراون و لە ناو خەڵکی دا پشتگوێ خراون و فەرامۆش کراون.

وە هەر باسێکیشی هێنابێ بەڵگەی بۆ هێناوەتەوە لە قورئان و سوننەت بۆ ئەوەی خوێنەر لەسەر چاوڕۆشنی پێ هەڵگرێ و بە بەڵگەوە حەرامەکان بناسێ. وە ڕوونکردنەوەیەکی کورتیش داوە سەبارەت بە هەر بابەتێکی.

هەروەکو لە ناونیشانەکەیەوە دەردەکەوێ ئەوەی لەم کتێبەدا هاتووە و باسکراوە زیاتر ئاماژە بەو بابەتانە کراوە کە شەریعەت حەرامی کردووە بەڵام خەڵکی فەرامۆشیان کردووە و گوێی پێ نادەن.

خوێنەری بەڕێز:

کتێب و نوسراو ئەمانەتێکی خاوەنەکەیەتی لەلای خوێنەر، بۆیە پێویستە پارێزگاری لێ بکرێ‌و وەکو خۆی بخوێنرێتەوەو بە خەڵکی ڕابگەیەنرێ‌و کتومەت وەکو خۆی وەربگێڕرێ‌و بخرێتە بەردەستی خوێنەر، هەر بۆیە دروست نی یە بە ناوی کتێبێکەوە شت بە خەڵکی ڕابگەیەنرێ‌و بدرێتە پاڵ ئەو کتێبەو لەو کتێبەش دا نەبێ‌و، دروست نی یە بۆ وەرگێڕ بە ئارەزووی خۆی یاری بە نوسراوی دانەر بکاتو هەندێکی لاببات‌و هەندێ شتی بۆ زیاد بکات‌و تێکەڵی بکات لەگەڵ نوسراوی دانەردا، چونکە ئەوە دەبێتە خیانەت‌و ناپاکی کردن لەو ئەمانەتەو درۆو بوهتان کردنە بە دەم نوسەرەکەیەوە.

جا یەکێك لەو کتێبانەی ئەو خیانەتە گەورەی بەرامبەر کراوەو لە وەرگێڕانەکەی دا ئەمانەتەکەی نەپارێزراوەو درۆی شاخدارو بوهتانی باڵدار بە دەم نوسەرەکەیەوە کراوە ئەم کتێبەیە کە لە ٣٠/٦/ ساڵی ١٩٩٦ لە لایەن «پێشڕەو عبدالقادر»ەوە، وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی بە ناونیشانی «حەرامە فەرمۆش کراوەکان»، ئەم وەرگێڕە لە سەرەتای چاپەکانی یەکەم دا سێ باسی گەورەو گرنگی لەم کتێبە دەرهێناو کتێبەکەی بە ناتەواوی خستۆتە بەر دەستی خوێنەران، ئەویش « باسی گۆرانی و مۆسیقاو وێنەگرتن» بوو.

جا کاتێك خیانەت‌و نا پاکیەکەی بۆ خوێنەران ئاشکرابوو، وە ڕەخنەی لێ گیراو بووە قسەوباسی خوێنەران، لە چاپی دووەم دا ئەو چەند باسەی خستەوە نێو کتێبەکەو لە پێشەکیەکەی دا هەوڵی دا بە بیانووی بێ سەرەوبەرەو بە پاساوی ناشەرعی پینەی خیانەتەکەی بکات‌و دەڵێ: ئەو سێ بابەتەی کە لە کتێبەکە دەرهێنراوەو باسنەکراوە هۆکارەکەی ئەوە بوو ڕاو بۆ چوونی هەندێ

لــه مامۆســتيانم وەرگرتــووەو بــه باشــيان نــەزانى لــەم زروفــەدا ئــەو باســانە وەربگێرم.

بـەلاّم كاتێـك كـە ئـەو باسـانەی خـستوتە نـاو كتێبەكـەوە كۆمـەلێك خيانـەتى تــرى كــردووە، هــەولّى داوە سەرباســەكان نــەقلّ بكــات بــەلاّم نــاوەڕۆكى وەرگێرراوەكــە لەگــەلّ ئەصــلّى كتێبەكــەدا زۆر دوورن لــە يەكــەوە. لەوانــەی كــە دەست كارى كردووە:

* باسـى گـۆرانىو موسـيقا كـە سـەرەتا قـسەكانى نوسـەرى هێنـاوەو پاشـان قەســەی «د.يوســف قــەرزاوى » نــەقل كــردووەو لەگــەلّ نوســراوەكەدا تێكــەلّى كردووە، تاوەكو واى نيشان بدات كە ئەمە نوسەرەكە خۆى باسى كردووە.

* كاتێـك باسـى بۆيـەكردنى سـەرو ڕيـش دەكـات بـە ڕەنگـى ڕەش، وە كاتێـك باسى وێنەگرتن دەكات، هەمان خيانەت دووبارە دەكاتەوە.

ئەمــە ســەرەڕاى ئــەوەى كــە بــە هەوەســى خــۆى دەســت كــارى وەرگێڕانەكــەی كردووەو چۆنى بۆ هاتبێ ئاوەها وەريگێڕاوە.

سەرچـاوەى هـەموو ئـەو غـەدرو خيانەتانـە ئەوەيـە كـە ئـەو بابەتانـە لەگـەلّ حەزو ئـارەزو بەرژەوەنـدى خـۆىو حيزبەكـەى دا نـاگونجىّو ترسـى خـوداى لـە دلّ دا نـى يـەو بـير لـەوە ناكاتـەوە كـە سـبەى لـە قيامـەت دا لێپرسـينەوەى لەگـەلّ دەكرێـتو لەسەر ئەو خيانەتو ناپاكيە موحاسەبە دەكرێت.

جا **سايتى فـيردەوس** وەكـو ئـەركى سەرشـانى خـۆى بـە پێويـستى زانـى ئـەو كتێبــە وەرگێڕێتــەوە ســەر زمــانى كــوردىو خوێنــەر ئاشــنا بكاتــەوە بــە ئەصــلّى كتێبەكــەو نوســەر چــۆنى نوســيەوە ئاوەهــا بيخاتــە بــەر دەســتى خوێنــەرى كــورد زمـان.

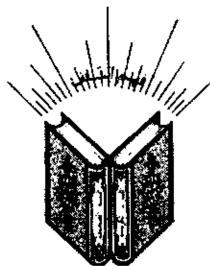
سـەرەتاش لـەم وەرگێرانـەدا پێـشەكى يـەكمان نوسـيەوە سـەبارەت بـە حەقيقـەتى حــەلاّلو حــەرام، كــە پەيوەســت بــوون پێيانــەوە ئــەركو وەزيفــەى سەرشــانى

ئینسانەو، تەنها زاتێکیش کە مافی ئەوەی هەبێو شیاوی ئەوە بێ حەلاڵ و حەرام دیاری بکات تەنها خودایەو بەس.

بۆیە ئامۆژگاریمان بۆ هەموو خوێنەرێك ئەوەیە پێش وەخت ئەو پێشەکی یە بە وردی بخوێنێتەوەو جوان لە دیقەتی سەرباسو دەرەنجامەکان بدات لە هەر برگەیەکی، وە لەو پێشەکیەدا هەر دێرێك کە بەگەورەی نوسرابێ یان خەتی بە ژێردا درابێ، ئەوا نەتیجەو ئەنجام گیریەکی زۆر گرنگە بۆ هەتا لێی تێنەگەیشتی بەسەری دا مەڕۆ، چونکە ئەگەر لەو پێشەکیە تێبگەی وەکو خۆی ئەوجا بۆت دەردەکەوێ کە قسەکردن دەربارەی حەلاڵو حەرام هەروا کارێکی ئاسان نی یە کە خەڵکی ئەمڕۆ چاو نەترسانە بە ئارەزووی خۆیان دەم لە حەلاڵ کردنو حەرامکردن دەکوتن بۆ بەرژەوەندیو ڕازی کردنو گردکردنەوەی خەڵکی لە دەوروبەری خۆیو دەستەو تاقمو حزبەکەی .

وصلى الله وسلم على رسوله الامين، وءاله الطاهرين، وأصحابه الأكرمين ، ومن دعى بدعوته ، وعمل بسنته على فهم صحابته إلى يوم الدين.

سایتی فیردەوس

قورئان و سوننەت

بە تێگەیشتنی پێشینی ئوممەت

Www.firdews.com

پێشەکی وەرگێڕ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ئینسان پلەو پایەکی زۆر گەورەو بەرزو گرنگی هەیە،کەهیچ دروست کراوێکی نێو بونەوەر نایگاتێ ، ئەویش ئەوەیەکە هەرچی لە ئاسمان و زەویدا هەیە خوا بۆ ئینسانی مل کەچ کردووە کە سودی لێوەرگرێ و لەژیانی و گوزەرانی دونیادا لێی سود مەندبێ .

وەکو خوای پەروەردگار خۆی دەفەرمووێ :-

﴿ ۞ ٱللَّهُ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَكُمُ ٱلْبَحْرَ لِتَجْرِىَ ٱلْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِۦ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ ﴾ (الجاثية: ١٢ - ١٣)

واتە:- هەر خوا خۆی دەریای بۆ ئێوە مل کەچ و ژێربارکردووە، تا بەفەرمانی خودا کەشتی لە ناویدا بگەڕێ بێ ئەوەی نقوم ببێ .. وە بۆ ئەوەی لەو بەخشش ونیعمەتانەی کە خودا دایناوە لەدەریادا ئێوە لێ ی سود مەندبن .. وەهەرچی لە ئاسمان و زەویدایە، هەر هەمووی خودا بەمیهرەبانی خۆی بۆ ئێوەی دەستەمۆکردووە بۆ ئەوەی لەژیانی دونیادا لێ ی بەهرەمەند بن .. ئا ئەمانە بەڵگەو نیشانەی ڕوون و ئاشکرای تێدایە بۆکسانێ کە بیر بکەنەوەو بزانن کەحیکمەتی دروست بوونی ئەم بونەوەرە چی یە .

لەئایەتەکانی قورئاندا بەڵگەو نیشانەی زۆری تێدایە کەباس لەوە دەکات و ئەوە دەسەلمێنێ کەئەم گەردوونەو ئەوەی لەم بونەوەرەدا هەیە، هەر هەمووی خودا لەپێناو مرۆڤدا دروستی کردووە و ژێرباری کردووە و، بەجۆرێك ڕێك خراوە و دانراوە لەگەڵ

سروشت و ژیانی دا بگونجێ ، وەبەئەندازەو چۆنیەتی یەکی وەها دروست کراوە و بەدی هێنراوە کەژیانی مرۆڤی پێ‌چاك و تەواو بێ .

وە هەرشتێك بۆژیانی ئینسان پێویستبێ و زەرورەتی ژیانی بێ خودا بۆی ئامادەکردووە ولەگەڵ سروشتی ژیانی دا گونجاندویەتی، وەهەرشتێك کەببێتە مایەی کۆسپ وتەگەرە و رێگر لەژیانیدا خودا لای بردووەو نەیهێشتووە.

لەوەوە دەردەکەوێ کە ئینسان ئەرکێکی گرنگ و کارێکی گەورە و وەزیفەیەکی پڕ بایەخی وای پێ سپێردراوە و لەسەر دانراوە کەهیچ شتێکی دیکەی نێوبونەوەر توانای هەڵگرتنی ئەو بارەو جێ بە جێ کردنی ئەو کارەی نی یە.

کەوابوو:-

ئەم ئاسمان و زەوی و بونەوەرەی کە لەخزمەت ئینسان دا دانراوە هەرواشتێکی گاڵتەو بێ سود نی یە هەروا بە خۆرایی و بە بەتاڵ دروست نەبووە.

ئەم راستی یەش لە چەندەها ئایەتی قورئاندا دەردەکەوێ :-

وەکو خوای پەروەردگار دەفەرمووێ :-

﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾﴾ (القيامة: ٣٦).

واتە: ئایا ئادەمیزاد وادەزانێ هەروا وازی لێ دەهێنرێت وبە خۆرایی و بێ مەبەست دروست بووە.

وە لە جێگەیەکی تردا خودا ئاوا دەفەرموێ:-

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾﴾ (ص: ٢٧ -٢٨) .

واتـە: ئێمـە ئاسمـان و زەوی و ئـەوەی دەکەوێتـە نێوانیانـەوە، هـەروا بـە پـوچ و بـێ حیکمەت و هەوەنتـەکاری دروسـت نـەکردووە، ئـەو بـیرو بـاوەڕەی کـەوا بزانـێ بـەبێ حیکمەت دروست بوون، ئەوە گومان و بۆچوونی بێ باوەڕانە، سزای سەخت بۆ ئەو بێ باوەڕانە هەیە لەئاگری دۆزەخدا.

وەلە عەدالەتی خودایە نابێ کافر و موسڵمان لەیەك ترازوودا دابنرێ و وەکو یـەك و یەك سەرەنجامیان هەبێ، بۆیە دەفەرموێ:

ئەگەر بونەوەر بەبێ حیکمەت دروست بووبێ، ئەی ئایا ئەوانـەی ئیمانیـان هێنـاوەو کردەوەی باشیان کردووە، دەکرێ و دەگونجێ وەکو خراپـەکاران مامەڵـەیان لـە گەڵـدا بکرێ، دەشێ خوای حـەکیم و کـارزان چـاکەکاران و خراپـەکاران وەکـو یـەك تەمـاشـا بکات و یەك حیسابیان بۆ بکات.

جائەگەر قیامـەت و لـێ پرسـینەوە نـەبێ و بـە چـاکەکار نەوێـژرێ چـاکەت کـرد و بەخراپـەکار نـەوترێ خراپـەت کـرد، مانـای وایـە وەك یـەك تەمـاشـاکراون و حیـساب کراون، ئەوەش لەخوایەکی دادوەری داناو کارزان و حەکیم ناوەشێتەوە .

جامـادام : <u>بونەوەر هەروا بەگاڵتـەو بـێ مەبەسـت نەخراوەتـە خزمەتی مرۆڤەوە</u>:

<u>کەواتە</u> :

<u>حیکمەت و مەبەستێکی گەورەو پربایەخ هەیـە، دەبێـت مـرۆڤ وەکو وەزیفـەی سـەر شـانی خـۆی جێبـەجێی کـات، وە ئـەو وەزیفەیەش حەقێکی خوای پەروەردگارە و دەبێ ئادای کات.</u>

وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێ:-

﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ ﴾ (الدخان: ٣٨ -٣٩) .

واتە: ئێمە ئاسمان و زەوی و ئەوەی لەنێوانیان دا هەیە، هەروا بۆ گاڵتەو یاری دروست نەکردووە، دروستمان نەکردوون تەنها لە پێناو بەدیهێنانی هەقێکدا نەبێ، کە ئەو حەقەش ئەرك و وەزیفەی سەرشانی مرۆڤە ، بەڵام زۆربەی خەڵکی مسئولیەتی سەرشانی خۆی نازانێ و درك بەوحەقیقەتەناکات بۆیە گومانی وادەبات کە بونەوەر بەبێ مەبەست دروست بوبێ .

﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ﴾ (الحجر: ٨٥)

واتە: ئاسمان و زەوی و ئەوەی لەنێوانیاندایە دروستمان نەکردوە تەنها لەپێناو هێنانەدی حەقێکدانەبێ،کەمرۆڤ دەبێ ئەو حەقە هەڵگرێ و جێ بەجێی کات، وەبێگومان قیامەتش دێ و لەسەر ئەو حەقەی کەبۆی دروست کرابوون مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێ و ئەوەی حەقەکەی جێ بەجێ ی کردبێ و بەجوانی ئادای کردبێ ئەوا خۆش بەختی و بەختەوەری و ئۆخ ژینی بۆ خۆی مسۆگەر دەکات ، بەڵام ئەوەی حەقەکەی بەجێ نەگەیاندبێ ئەوا بەدبەختی و چارەڕەشی و تاڵ ژینی بۆ خۆی دابین دەکات .

وە ئەو حیکمەت و مەبەستە گەورە و گرنگەی کەمرۆڤ لەپێناویدا دروست بووە و وەکو وەزیفەو ئەرکێکی پڕبایەخی سەرشانی خۆی دەبێ جێ بەجێی کات بریتی یە لە : بەندایەتی کردنی خوای پەروەردگار.

وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێ :-

﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾﴾ (الذاريات: ٥٦) .

واتە: مرۆڤ و جنۆکەم دروست نەکردووە تەنها بۆ بەندایەتی کردنی خۆم نەبێ.

وە ئەم بەندایەتی کردنەش گەورەترین حەق و مافێکە کە خوای پەروەردگار لەسەر مرۆڤی دانابێ.

وەکـو پێغەمبـەر(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ) بـە (موعـاذ)ی کـوڕی (جبـل)ی فـەرموو، ئایـا دەزانـی مـافی خـوا لەسـەر بەنـدەکانی چـی یـە؟ ئـەویش وتـی خـواو پێغەمبەرەکەی باشتر دەزانن.

فەرمووی:-

«حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ».

واتە: « حەق و مافی خوا لەسەر بەندەکانی ئەوەیە کەبیپەرستن و بەندایەتی بۆ بکەن و هاوبەشی بۆ دانەنێن »[1] .

<u>کەوابوو:-</u>

مرۆڤ هەتا ئەوکاتە ئەو شان و شکۆو پلەوپایە بەرزەی دەبێ و ئەو ڕێـزو حورمـەتـەی دەپارێزرێ، کەحیکمەتی خولقێنراوی خۆی کە بەندایەتی کردنە بـۆ خـوا لـە خـۆی دا دێنێتـەدی، وەئـەو ئەرکـەی پـێ ی سـپێراوە بەباشـی جێبـەجێ ی کـات و بـە جـوانی ئادایکات .

ئەگەر نا بـەهۆی لادان و سەرپێـچی یـەوە و بـەهۆی کـوفرو شـیرك و بـێ باوەڕیـەوە دەچێتە ڕیزی ئاژەڵ و بگرە خراپتریش .

جاءادام : <u>ژیانی دونیا بۆ ئەوە بە مرۆڤ دراوە کەبەندایەتی خوای تێدا بکات :</u>

<u>کەواتە :-</u>

ژیانی دونیا تاقە دەر فەت و مەیدانی تـاقی کردنـەوەی مرۆڤـە و نەتیجـە و ئـەنجامی تـاقی کردنەوەکـەش لەقیامەتـدا دەبینـێ و دەسـت دەکـەوێ، وە بابـەتی ئـەو تـاقی کردنەوەیەش بریتی یە لەبەندایەتی کردنی خوا و تەنها پەرستنی .

<u>جا لەوەوە دەردەکەوێ :</u>

کەمرۆڤ بۆ ئەم ژیانە کورت و زوو تێپەڕەی دونیـا دروسـت نـەکراوە و بەدینـەهێنراوە، بەڵکو بۆ ژیانێکی هەمیـشەی نـەبڕاوە خـولقێنراوە کـە لـە دوا ڕۆژدا دەیبینـێ، وەك

---

(١)صحيح البخاري – (٩ / ٤٥٩)

ئەنجام و بەرھەمی ئەم ژیانی دونیایە، وەئەو ژیانە نەبڕاوەی قیامەتش دەکرێ بە دوو بەشەوە بە گوێرەی تاقی کردنەوەکەی ژیانی دونیا:-

یان بەھەشتی پڕنازو نیعمەتە بۆ ئەو کەسانەی بەندایەتی ڕاستەقینەیان بۆ خوا کردووە. وەیان دۆزەخی پڕ ژان و شینە بۆ ئەو کەسانەی بەندایەتیان بۆ خوا نەکردووە و بە تەنھا ئەویان نەپەرستووە.

وە بەندایەتی و عیبادەتیش کە ئینسانی لە پێناودا دروست بووە:

ناوێکی گشتی و گشتگرە بۆھەموو کردارو گفتارێك کە کە ئەنجامدانیان خودا پێی خۆش بێ و لێی ڕازی بێ ، وە بۆ دورکەوتنەوە لە هەموو کردارو گفتارێك کە خودا پێی ناخۆش بێ و لێی ناڕازی بێ ، بەمەرجێ مەبەستی نێو دڵ لە کردن و نەکردنی ئەو شتانەش دا تەنھا خودا بێ ، وە چۆنیەتی و شێوازی کردن و نەکردنەکەش لەگەڵ سوننەتی پێغەمبەردا﴿صلی الله علیه وسلم﴾ پێکارپێك و تەبابێ .

وەئەو کردارو گفتارانەش کە ئەنجامدانیان خودا پێی خۆشە و لێی ڕازیە ئەوەیە:

ئەوەی خودا فەرمانی پێکردبێ جێبەجێ کرێ وئەوەی خوا قەدەغەی کردووە وازی لێ بھێنرێ . واتە گوێڕایەڵ و پابەندی دینی خودا بێ هەم بە عەقیدە و بیروباوەڕ، هەم بە کردارو گفتار.

جا هەرکات پەیڕەوی دین و بەرنامەی خودای کرد و ئەوەی خودا فەرمانی پێکردبوو جێ بەجێی کردو، ئەوەی خودا قەدەغەی کردبوو وازی لێ هێنا ، ئەوا ئەو پەڕی خۆشەویستی و ملکەچی بۆ خودا دەربڕیوە و خودای بە پەرستراوی خوێ داناوە و پەرستنی بۆ خودا ئەنجام داوە .

بەڵام ئەگەر ئینسان پەیڕەوی دین و بەرنامەی غەیری خودا بێ و ئەوەی خودا فەرمانی پێکردبوو جێ بەجێی نەکا و، ئەوەی خودا قەدەغەی کردبوو وازی لێ نەهێنا

، ئەوا خۆشەویستی و ملکەچی بۆ خودا دەرنە بڕیوە و پەرستنی بۆ خودا ئەنجام نەداوە.

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝٥﴾ (الفاتحة: ٥) .

واتە : خودایە تەنها تۆ دەپەرستین بەجۆرێك ئەوەی تۆ پێت خۆش بێ و پێی ڕازی بی جێ بەجێی دەکەین، وەئەوەی تۆ پێت ناخۆش بێ و لێی ناڕازی بی وازی لێ دێ نین و توخنی ناکەوین، وە هەر لە تۆش داوای کۆمەکی دەکەین بۆ ئەوەی یارمەتی دەرمان بی بۆ تەنها پەرستی خۆت.

کەوابوو:

ئینسان ناتوانێ بەتەواوی ئەو بەندایەتی و عیبادەتە جێ بەجێ کات کە لەپێناویدا دروست بووە تاوەکو : ئەوپەڕی خۆشەویستی و ملکەچی بۆ خودا دەردەبڕێ، وە ئەو خۆشەویستی و ملکەچیەش وای لێ بکات گوێڕایەڵی تەواو بۆ خوای پەروەردگاری دەردەبڕێ و فەرمانەکانی جێ بەجێ بکات و توخنی حەرامکراوەکانی نەکەوێ .

جا ئینسان هەتا زیاتر پابەندی دینی خودا بێ و چاکتر جێ بەجێ کاری فەرمانەکان بێ و باشتر لە حەرامەکان دوورە پەرێز بێ، ئەوا تەواتر خۆشەویستی و ملکەچی بۆ خودا دەربڕیوە، بەوەش عیبادەتی کاملتری بۆ خودا ئەنجام داوە .

بەپێی ئەو باسەی پێشوو ئەتوانین بڵێین:

پابەندبوون بە حەڵاڵ و حەرامەکانی خوای پەروەردگارەوە، بەشێکە لەو عیبادەتەی کە ئینسان لە پێناوی دا دروست بووە:

وەکو خودا خۆی دەفەرمووێ :-

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝١٧٢﴾ (البقرة: ١٧٢) واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، لەو ڕۆزی یە پاك و سود

بەخشانە بخۆن کەپێمان داون و سوپاس گوزاری بۆ خوا بکەن، ئەگەر بەڕاستی بەندایەتی بۆ ئەو دەکەن.

لێرەدا خوای گەورە دەفەرمووێ﴿إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾﴾ واتە: ئەگەر ڕاست دەکەن عیبادەت و بەندەیی بۆ خوا دەکەن ئەوا دەبێ بە شەریعەتی خواوە پابەند بن و هەرچی خوا بۆی حەلاڵ کردوون ئێوەش دەبێ بەحەلاڵی بزانن و لێی بەهرەمەند بن و هەرچی خوا حەرامی کردووە دەبێ بە حەرامی بزانن و خۆتانی لێ بەدوور بگرن.

﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ﴾(یوسف: ٤٠)، واتە: حوکم ی حەق و دادپەروەری تەنها حوکمی خوایە کە شیاوی ئەوە بێ حەلاڵ و حەرام دیاری بکات، وە فەرمانی کردووە کە جگە لەو نەپەرستین و بەندایەتی بۆ کەسی تر نەکەین تەنها خۆی نەبێ.

لێرەدا خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ باسی حاکمیەتی خۆی دەکات کە دیاری کردنی حەلال و حەرام و فەرمان و نەهیەیە، پاشان پابەندبوونی ئێمەش بەو حاکمیەت و حەلاڵ حەرامەی کە خۆی دیاری کردووە بە عیبادەت و تەنها خواپەرستی وەصف کردووە، کە دەفەرمووێ :﴿أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ﴾ وە فەرمانی کردووە کە جگە لەو نەپەرستین و عیبادەت بۆ کەسی تر نەکەین تەنها خۆی نەبێ.

جامادام:-

پابەند بوون بە حوکم و شەریعەت و حەلاڵ و حەرامی خوداوە عیبادەت و پەرستن بێ بۆ خودا.

کەواتە:-

پابەند بوون بەبەرنامە و حەلاڵ و حەرامی هەرکەس و لایەنێکی دیکە بەندایەتی و پەرستن ئەنجام دانە بۆئەو کەس ولایەنە .

هەر وەکو خوای پەروەردگار باسی حاڵ وکرداری گاور و جولەکەمان بۆ دەکات کە یەکێك لە سەرەکیترین هۆکار و ناقۆلاترین پیشەیان و قێزەونترین سیفەتیان کە بووەمایەی

کافربوونیان و لە ڕێگا دەرچونیان ئەوە بوو کە : حەلاڵ و حەرامی غەیری خودایان قەبوڵ کرد و بەرنامەی ژیانیان لە غەیری خوداوە وەرگرت و بەرنامەی خودایان پشت گوێ خست و ئەوەی بەدڵیان بوو هێشتیانەوە و ئەوەی بەدڵیان نەبوو لایان برد یان گۆڕیان و دەست کاریان کرد، تا بەو جۆرە حوکم و شەریعەتی خودایان لەکارخست .

وەکو خودا دەفەرموێ :

﴿ ٱتَّخَذُوٓا۟ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوٓا۟ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ ﴾ (التوبة: ٣١)

واتە: جولەکە و گاورەکان زاناو پیاو چاکەکانی خۆیانیان کردبوو بە خوا لەغەیری خوا، چونکە وکردبوویانیان بە فەرمانڕەوا و بەپێچەوانەی شەرعی خوا حەلاڵ و حەرامیان لێ وەردەگرتن ، وە (عیسی)ی کوڕی (مریم)یشیان کردبوو بە خوایەکی تر لە غەیری خوا ، چونکە کردبوویان بە فریادگوزاری خۆیان، لە کاتێکدا داوایان لێ کرابووکە پەرستن و بەندایەتی تەنها بۆ یەك پەرستراو بکەن کە (الله)یە ، چونکە غەیری ئەو هیچ پەرستراوێکی حەق نی یە کە شیاوی ئەوە بێ بپەرسترێت ، وە ئەو خودایە زۆر لەوە بەرزوو پاکتر و پیرۆزترە کە شەریك و هاوبەشی بۆ دابنرێ لە عیبادەت و پەرستن دا.

(عدي) کوڕی (حاتم) پێش ئەوەی موسڵمان بێ گاوربوو، کەگوێی لە پێغەمبەر(صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)بوو ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە ، پێ ی سەیربوو کە چۆن زاناو پیاو چاکان دەکرێن بەخواو دەپەرسترێن، بۆیە وتی :-

((إنّا لَسنَا نَعبُدهم)) وتی :ئێمە عیبادەتمان بۆ زاناو پیاو چاکەکانی خۆمان نەکردووە تاوەکو بیان کەین بەخوا و بیان پەرستین .

پێغەمبەر (صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی:-

(أَلَيسَ يُحَرِّمُونَ مَاأَحَلَ الله فَتُحَرِّمونَهُ، ويحلون ماحرم الله فتحلون؟ قال، فقلت: بلى، قال ((فتلك عبادهم)))[1].

واته/ئایا ئەوان ئەوەی خوا حەڵاڵی کردوە حەرامی ناکەن و ئێوەش شوێنیان ناکەون و بەقسەیان ناکەن و بەحەرامی نازانن ؟ وە یان ئەوەی خوا حەرامی کردوە ئەوان حەڵاڵی ناکەن و ئێوەش بەقسەیان ناکەن و حەڵاڵی ناکەن؟))

ووتی:- بەڵێ.

پێغەمبەر فەرمووی ((ئا ئەوە عیبادەت کردن و بەندایەتی کردنی ئەوانە)).

ئیمامی (إبن تيمية)(بەرەحمەت بێ) دەفەرموێ:-

(فقد بين النبي (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أن عبادهم إياهم كانت في تحليل الحرام وتحريم الحلال، لاأنهم صلوا لهم، وصاموا لهم، ودعوهم من دون الله، فهذه عبادة الرجل، وقد ذكر الله أن ذلك مشرك بقوله (لا إله إلا هو سبحانه عما يشركون))[1].

واته: پێغەمبەر(صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕوونی کردۆتەوە کە عیبادەت و بەندایەتی کردنی گاورو جولەکە بۆ زاناو پیاو چاکەکانیان لەحەڵاڵ کردنی حەرام و حەرام کردنی حەڵاڵدا بووە، نەك لەنوێژو ڕۆژوگرتن بۆیان و پاڕانەوە لێیان، ئائەم گوێڕایەڵی کردنە بریتی یە لەعیبادەت و پەرستنەوە خوای گەورەش باسی کردووە کە شیرك و هاوبەش دانانە بۆ خوا وەکو دەفەرموێ ((لا إله إلا هو سبحانه عما يشركون)).

کەوابوو:

هەرکەسیش هەمان کار و پیشەی ئەوان دووبارەکاتەوە و بە کوێرە ڕێچکەی خوار و خێچی ئەواندا ڕێبکات و ئەوان ئاسا دەستکاری حوکم و دەقە شەرعیەکان بکات و بەگوێرەی هەواو ئارەزوی خۆی و خەڵکی بڕیار لەسەر مانەوەی چەمك و زاراوە شەرعیەکان بدا، ئەوا هەمان حوکم و بڕیار کە بەسەر گاور و جولەکەدا چەسپی ئەمیش لووش دەدات و بەرەوکوفر و بێ باوەڕی پەلکێشی دەکات.

---

[1] رواه الترمذی، والبيهقی في الكبری ۱۱٦/۱۰، وحسنه الالبانی في (غاية المرام).

[1] الفتوی ٦۷/۷.

لەوەوە دەردەکەویت :

کە غەیری خوا بە فەرمانڕەوا زانین بە جۆرێك کە بە شیاوی ئەوە دابنرێ حەلاڵ و حەرام دیاری کات، وە ئیعتقادبوون بەوەی کە غەیری خوا بۆی هەیە سەرچاوەی فەرمان و نەهی و شەریعەت و بەرنامە و یاسادانان بێ، یان شتێك کەخوا حەلاڵی کردبێ، ئەو بەحەرامی دابنێ یان بەپێچەوانەوە ، ئەوا بە (إله) کردنی ئەو کەس و لایەنەیە و عیبادەت و پەرستن ئەنجام دانە بۆیان .

بۆیە:ئا بەو جۆرەی کە وترا خوای پەروەردگار گوێڕایەڵی کردنی غەیری خۆی و پابەندبوون بەدین و بەرنامەیەکی تر جگە لەدین و بەرنامەکەی خۆی بەشیرك و هاوبەش بۆ خودانان ناوبردووە.

وەکو دەفەرموێ :-

﴿ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ ﴾ (الأنعام: ١٢١)، واتە: ئەگەر گوێڕایەڵی بێ باوەڕان بن و پابەندی حەلاڵ و حەرامی ئەوان بن، ئەوا ئێوەش وەکو ئەوان دەبن بە موشریك .

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾ ﴾ (آل عمران: ١٠٠)، واتە: ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە ئەگەر گوێڕایەڵی کۆمەڵێك لەگاورو جولەکە بکەن لەحەلاڵ و حەرامدا و پابەندی دینی ئەوان بن ئەوا لەدین و ئیمان پاشگەزتان دەکەنەوە و کافر دەبن .

*** خوای پەروەردگار فەرمانی پێ کردوین کەبێ باوەڕبین بە حوکم و بەرنامەو حەلاڵ و حەرامی غەیری خۆی و غەیری خۆی بە فەرمانڕەوای خۆمان نەزانین، ئەگەر نا بەکافر بێ باوەڕ حیساب دەکرێین نەك بە موسڵمان و باوەڕدار.**

وەك لەم ئایەتەدا دەردەکەوێ :-

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ (النساء: ٦٠) .

واته: ئایا نابینی کەسانێك هەن گومانی ئەوە دەبەن و بانگەشەی ئەو دەکەن و لاف و گەزافی ئەوە لێدەدەن کە ئیمان و باوەڕیان هەیە بەو قورئانەی کە بۆ تۆ دابەزیوە و بە ئەوانەش کەلەپێش تۆوە دابەزیوە ، لەگەڵ ئەوەشدا دەیانەوێ دادگەری خۆیان بەرنەوە بۆ لای تاغوتەکان و دەیانەوێ پابەندی حوکمی غەیری خوا بن و غەیری خوا دەکەنە فەرمانڕەوای خۆیان، لە کاتێکدا خوا فەرمانی کردوە پێیان کە کافربن بە حوکم و بەرنامەی غەیری خۆی و داوای کردووە لێیان کە حوکم و بەرنامەی غەیری خۆی قەبوڵ نەکەن ، چونکە شەیتان بەهۆی حوکم و بەرنامە دەستکردەکانی مرۆڤەوە دەیەوێ گومڕایان کات و لە ڕێگەی بەندەی و خواپەرستی کە بەشێکی پەیڕەویکردنە لە حوکمی خوا وێڵیان کات و بەرەو شیرك وکوفر کە بەشێکی پەیڕەوی کرنە لە حوکمی غەیری خوا پەلکێشیان کات .

کەوابوو:

هەرکات ئینسان بەو شێوازە ژیا کە خودا داوای لێ کردووەو پابەندی حەلاڵ و حەرامی دینی خودا بوو، هەم بە عەقیدە و بیروباوەڕ، هەم بە کردارو گفتار، ئەوا ئەو کاتە عیبادەت و بەندەیی بۆ خودا ئەنجام داوە.

بۆیە پێویستە ئینسان حەلاڵ و حەرامی خودا قەبووڵ کات و پێی ڕازی بێ و ئەوەی خودا حەلاڵی کردوە بەحەلاڵی بزانێ و ئەوەش خودا حەرامی کردوە بە حەرامی بزانێ، ئەگەر نا سەری لەو کوفرو بێ باوەری و شیرکەوە دەردەچێ کە گاورو جولەکەی لەوش دا.

وە هەروەها پێویستە بەکرداریش بۆ حەلاڵ و حەرامی خودا یەکلابێ و ئەوەی خودا فەرمانی پێ کردوە جێ بەجێی کات و ئەوەی وا حەرامی کردوە وازی لێ بهێنێ، ئەگەر نا سەری لە تاوان و سەرپێچی و مەعصیەتەوە دەردەچێ .

بۆیە مرۆڤ گەر بیەوێ تەنها خودا پەرست و موەحید بێ و لەشیرك و بێ باوەڕی بە دووربێ، ئەوا پێوستە تەنها خودا بە پەرستراو بزانێ بەوەی تەنها ئەو بە شیاوی ئەوە بزانێ کە حەلاڵ و حەرام دیاری کات و بێ باوەڕ بێ بە هەموو دەستورو یاسا و بەرنامەیەك کە حەلاڵ و حەرام دیاری دەکات بە پێچەوانەی دینی خودا.

وە هەروەها بۆ ئەوەی بە تەواوی بەندایەتی بۆ خوا بکات و حەق و مافی تەوحیدو یەکخواپەرستیەکەی بدات، ئەوا پێویستە هەڵس و کەوتەکانی ژیانی بەگوێرەی ئەو دین و بەرنامەو حەلاڵ و حەرامە بێ کە خودا بۆ ئینسانی دیاری کردووە، لە ژیانی خێزانیدا،لە مامەڵەو کڕین و فرۆشتنیدا، لە قسەکردن و نان خواردنیدا، لە تەعامول و هەڵس وکەوتیدا ، لە جل و بەرگ و پۆشاکیدا، لەڕۆشتن و ڕێکردنیدا، هەرهەموو بە گوێرەی ئەو ڕێنمایانە بێ کە خودا وەکو یاساو ڕێسا و شەرع بۆی دیاری کردووە .

بەڵام ئەگەر ئینسان بە کردار بە پێچەوانەی بەرنامەی خوا جولایەوە یان لە هەندێکا وابووە کە خودا داوای کردووە، بەڵام لە هەندێکی تردا وا نەوبوو، یان بەشێکی ژیانی بە گوێرەی شەرع بوو، بەڵام بەشێکی تری بەپێ ی هەواو ئارەزوی خۆی یان خەڵکی تربوو ، ئەوا بە تەواوی بەندایەتی بۆ خودا نەکردووە و حەق و مافی تەوحیدەکەی نەداوە و یەکخواپەرستیەکەی نەقص و ناتەواوە، وە بەگوێرەی دوری لە شەرع و نزیکی لە تاوان تەوحید و یەکخواپەرستی یەکەی لاوازو دەبێ، چونکە لە هەموو بەشەکانی ژیانیدا بەو شێوازە نەژیاوە کە خوا بۆی دیاری کردووەو داوای لێ کردووە .

جا خوای پەروەردگار ئاین و بەرنامەیەکی بۆ ڕەوانە کردوین تاوەکو ئێمەش پەیڕەوی بکەین و هەڵس وکەوتەکانی ژیانمانی پێ ڕێك بخەین و بیکەینە بەرنامەی ژیانمانو حەلاڵ و حەرامی لێ وەربگرین، بۆئەوەی ئەو مەبەستە بەدی بهێنین کەخوای پەروەردگار ئێمەی بۆ بەدیهێنانی خەلق کردووە،کەبەندایەتی کردن و پەرستنیەتی بەتاکو تەنها.

وەتەنها دین و بەرنامەیەكیش كە خوا پێ ی ڕازی بێ كە بەندەكانی پەیڕەوی بكەن و حەلاڵ و حەرامی لێ وەرگرن ئاینی پیرۆزی ئیسلامە جگە لەو هیچ بەرنامەو دینێكی تری پێ قەبوڵ نی یە و لێی ڕازی نییە .

وەكو دەفەرمووێ :-

﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗا﴾ : واتە : ڕازیم كە دینی ئیسلام بەرنامە و یاساو ڕێسای ژیانتان بێ .﴾ (المائدة: ٣) .

﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٨٥﴾

(آل عمران: ٨٥) ، واتە هەركەس دین و بەرنامەیەكی تر جگە لە ئیسلام قەبوڵ كات و شوێنی بكەوێ و یاسا و دەستووری ژیان وحەلاڵ و حەرامی لێوە وەرگرێ ، ئەوا لێی وەرناگیرێ و لێی قەبوڵ ناكرێ و لە قیامەتیشدا لە زەرەرمەندان دەبێ .

وەكو خوای گەورە دەفەرموێ :

﴿قَالَ ٱهۡبِطَا مِنۡهَا جَمِيعَۢاۖ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوّٞۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى فَمَنِ ٱتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشۡقَىٰ ١٢٣ وَمَنۡ أَعۡرَضَ عَن ذِكۡرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةٗ ضَنكٗا وَنَحۡشُرُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَعۡمَىٰ ١٢٤﴾

(طه: ١٢٣- ١٢٤) .

جاكە لە منەوە ڕێنمایی و بەرنامەی ژیانتان بۆ هات پێویستە پەیڕەوی لەو بەرنامەبكەن و شوێنی ئەو دینە بكەون كە تەنها خودا بەشیاوی پەرستن دادەنێ، ئەوسا ئەوەی پەیڕەوی لە ڕێنمایی من بكات و ئەو عیبادەتەی كە بۆی دروست بووە جێ بەجێ كات ئەوا نە لەدونیا گومڕا ئەبێ و سەرگەردان ئەبێ، وە نەلە قیامەتش دوچاری بەدبەختی و سزا ئەبێ.

وەهەرکەسیش لەو ڕێنمایی و بەرنامەی من ڕوو وەرگێڕێ وئەو عیبادەتەی کە بۆی دروست بووە وازی لێ بهێنێ ، ئەوە لە دونیادا بەچارەڕەشی و تاڵ ژینی ژیان بەسەر دەبات ، وەلە قیامەتیش سزاو ئازاری بەئێش چاوەڕێ ی دەکات و بە کوێری خودا حەشری دەکات .

وەکو وتمان تەنها دین و بەرنامەیەکیش کە خودا پێ ی ڕازی بێ کە بەندەکانی پەیڕەوی بکەن و حەلاڵ و حەرامی لێ وەرگرن ئاینی پیرۆزی ئیسلامە جگە لەو هیچ بەرنامەو دینێکی تری پێ قەبوڵ نی یە و لێی ڕازی نییە . ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە خۆی مرۆڤی دروست کردووە تەنها خۆیشی مافی ئەوەی هەیەو شیاوی ئەوەیە کە بە فەرمانڕەوا بزانرێ و بەرنامەی ژیان دابنێ و شەریعەت و یاسا دابڕێژێ و حەلاڵ و حەرام دیاری بکات.

چونکە :

*ئەم بونەوەرە و گەردوونە لەسەرەتاوە خوای پەروەردگار خۆی هێنایە بون بەهەموو سیفەت و خاسیەتەکانی یەوە (الخالق).

* پاشان مانەوەی ئەم بونەوەرە هەر بەدەستی خۆیەتی هەر ئەو بەڕێوەی دەبات ، بەپێی یاساو ڕێسایەك کەخۆی بۆی داناوە (المدبر).

کەوابوو: بونەوەر بوون و نەبونی بەندە بە خواوە، ئەگەر خوا دروستی نەکردایە و خەلقی نەکردایە نەئەبوو، هەروەها مانەوەی بونەوەریش بەندە بەخواوە ئەگەر دەستی لێ بەردا لەناو دەچێ .

بۆیە:- هەروەك چۆن بوونی گەردوون و بونەوەر پێویستی بە خوای پەروەردگارە و بۆ پەیدابوونی پەکی لەسەر خوا کەوتووە بەبێ خوا نابێ:

بەهەمان شێوە:

بەڕێوە چونی ژیانی بونەوەریش و بەردەوام بونیان پێویستی بە خوای پەروەردگارە و بۆ مانەوەیان پەکیان لەسەر خوا کەوتووە، ئەگەر خوا دەست لەبونەوەر بەردا ئەوا ناتوانن لەسەر ژیان بەردەوام بن و درێژە بەژیان بدەن .

سەرنج دەری ئەم گەردوونە جگە لەتەواوی و پوختی نایابی و بێ خەوش و خاڵی چیتر نابینێ، تەنانەت بۆ یەك دانەخەوش و ناتەواوی بگەڕێ نایدۆزێتەوە .

ئەگەر یەکێك لەم گەردوونە ڕامێنی تێدەگات چەند بە پوختی و نایابی خولقێنراوە و هەموو شتێك بە ئەندازەی گونجاوی خۆی لە شوێنی شیاوی خۆی دانراوە لەدروست بونیدا ئەو پەڕی دانایی و زانایی تێدا ڕەچاو کراوە.

وەکو خوای پەروەردگار خۆی دەفەرموێ :-

﴿ٱلَّذِى خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ طِبَاقٗاۖ مَّا تَرَىٰ فِى خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖۖ فَٱرۡجِعِ ٱلۡبَصَرَ هَلۡ تَرَىٰ مِن فُطُورٖ ٣ ثُمَّ ٱرۡجِعِ ٱلۡبَصَرَ كَرَّتَيۡنِ يَنقَلِبۡ إِلَيۡكَ ٱلۡبَصَرُ خَاسِئٗا وَهُوَ حَسِيرٞ ٤﴾ (الملك: ٣ - ٤)، واتە: خاوەنی ئێوە ئەو زاتەیە کەحەوت ئاسمانی لەسەریەك دروست کردووە، وە لەناو دروستکراوەکانی خوا دا هیچ ناڕێکی و نا تەواویەك نابینرێ بەڵکو لەو پەڕی تەواوی و مەحکەمیدان، جا ئەگەر لەو ڕاستی یە گومانێکت هەیە چاو بگێڕەو ببینە، بزانە هیچ ناڕێکی یەك دەبینی ؟، پاشان جار لەدوای جار چاو بگێرەوەو بڕوانە سەرەنجام چاوت بەزەبونی دەگەڕێتەوە و هیچ ناتەواویەك لەگەردووندا نادۆزێتەوە.

جا هەروەك چۆن لەدروست بوونی بوونەوەردا ناڕێکی وکرچ وکاڵی نابینرێ، بەهەمان شێوە ئەو بەرنامەو ڕێیسایەی کە بوونەوەر بەڕێوە دەبات وکراوە بەسیستەمی ژیانی بوونەوەر ناتەواوی کەم و کوڕی تێدانی یە.

هەروەها هەر وەك چۆن گەر لە دیاردە سروشتی یەکانی ئەم بونەوەرە هەرکەم و زیادیەك لە ئەندازە و قەبارەو خێرایی و چۆنیەتی و چەندێتی دا بکرێ، ژیان و وەزع تێك دەچێ، بەهەمان شێواز گەر بەئەندازەی نوکی دەرزیەك دەستکاری ئەو یاساو

ڕێساو بەرنامەیە بکرێ کە خودا بۆ بەڕێوە چونی بونەوەر دایناوە ، ئەوا بە تەئکید نەك هەر حاڵ و گوزەران تێك دەچوو بەڵکو هەر لەسەرەتاوە دروست نەدەبوو.

کەوابوو: تێکڕای ئەم بوونەوەرە و گەردوونە بەجۆرێك دروست کراوە و هەڵخراوە و، بەشێوازێك هەڵدەسوڕێ و بەڕێوە دەچێ ، لەگەڵ ژیان و گوزەرانی مرۆڤدا گونجێنراوە و سازێنراوە، کە نەك هەموو بگرە گەر تەنها شتێك لەشتەکانیشی شێوە و چۆنێتیەکەی بگۆڕێ ژیان و گوزەرانی ئینسان تێك دەچێ.

جا هەروەك چۆن بونەوەر و گەردوون دروست بوون و بەرنامەی بەڕێوەچونی لەلایەن خواوەیە، بەهەمان شێوە مرۆڤیش هەروایە، مرۆڤ دروست بونەکەی لەخواوە سەرچاوەی گرتووە و بەهۆی ئەوەوە لەنەبونەوە هاتۆتە بوون، بەهەمان شێوە بەرنامەی بەڕێوە چونی ژیانیشی هەردەبێ لە لایەن خوداوە بۆ دیاری کرێ.

خوای پەروەردگار لە چەندەها شوێنی قورئاندا، ئەو ڕاستی یەی داوە بە گوێ ی خەڵکیدا کە هەروەك چۆن دروست بونیان لە خواوە سەرچاوە دەگرێ، بەهەمان شێواز دەبێ حەڵاڵ و حەرامیان هەر لەخواوە بۆ دیاری بکرێ، وەبەرنامە و یاساکانی ژیانیان تەنها لەوەوە وەربگیرێ. وەکو دەفەرموێ :

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ (الأعراف: ٥٤)، واتە: ئاگاداربن دروست بوونی مەخلوقات و بەدیهاتنیان تەنها لەلایەن خوداوە ڕێك خراوە و بەدیهێنراوە ، بەهەمان شێواز بەرنامەی ژیان و حەڵاڵ و حەرامیشیان هەر لە لایەن خوداوە بۆ دیاری دەکرێ و بۆیان دەنێررێ .

جا مرۆڤ کە یەکێکە لەدروست کراوەکانی خودا، وە خوای پەروردگار سروشت و فیترەتێکی لە مرۆڤدا دروست کردووە، هەر بەگوێرەی ئەو سروشت و فیترەتەی کە لە مرۆڤدا هەیە خوای پەروەردگار دین و بەرنامەی بۆ ناردووە.

وه ئەو بەرنامەو دینەی کەخوا بۆڕێکخستنی ژیانی ئینسان ناردوویەتی هەم لە گەڵ سروشت و فیترەتی مرۆڤدا گونجێنراوه، هەم لەگەڵ یاساو ڕێساکانی بەڕێوەچونی گەردونیشدا سازێنراوه.

جاهەروەك پێشتر وتمان بونەوەر بەخۆی و وەزیفەکانی یەوه لەپێناو مرۆڤدا دروست بووه و بەدیهاتووه، جا هەرکات مرۆڤ ژیان و گوزەرانی بەپێ ی ئەو بەرنامەو یاسایه بوو کەخوا بۆی داناوه ، ئەوا ئیش و وەزیفەی مرۆڤ لەگەڵ یاساو ڕێساکانی گەردوونیشدا سازگارو تەبا دەبن، بۆیه بونەوەریش خزمەت کاری مرۆڤ دەکات و لەبەرژەوەندی و سودی مرۆڤدا کاردەکات و هەڵدەسوڕێ .

بەڵام گەر مرۆڤ له بەڕێوەچونی ژیانیدا پەیڕەوی بەرنامەیەکی تر بوو، وه لەژیان و گوزەرانیدا یاساو ڕێسایەکی تری بۆخۆی هەڵبژارد، ئەوا سەرەڕای ئەوەی لەگەڵ سروشتی خۆیدا تێکگیران و بەریەککەوتن دروست دەبێ، ئیش و وەزیفەکەشی لەگەڵ یاساو ڕێساکانی گەردوندا دژبەیەك و جیا دەبێ، هەر بۆیه بونەوەریش خزمەت کاری مرۆڤ ناکات و لەبەرژەوەندی مرۆڤدا کارناکات وهەڵناسوڕێ.

لەقورئاندا هەندێ نمونەی ڕۆشن هەن بۆ سەلماندنی ئەم باسەو ئەو ڕاستییەمان بەجوانی بۆ باس دەکات.

بۆ نمونه خوای پەروەردگار باسی (نوح)مان بۆ دەکات لە سورەتی(نوح)داو دەفەرموێ :

﴿ فَقُلْتُ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ إِنَّهُۥ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّـٰتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَـٰرًا ﴿١٢﴾ ﴾(نوح: ١٠ - ١٢)

نوح فەرمووی : ئەی بەروەردگار بەقەومەکەی خۆمم ووت : داوای لێخۆش بوون لەپەروەرگارتان بکەن و بگەڕێنەوەو دەست له خراپەو تاوان هەڵگرن.

ئـەوجا (نـوح) فـەرمووی :- ئەگـەر ئێـوە بـاوەڕبهێنن و تـەنها خـودا بپەرسـتن و پەشـیمان ببنـەوە لەشـەریك بـۆ خـودا بڕیـاردان، ئـەوا بارانتـان پـەیتا پـەیتا و بەلێزمـە بـۆ دەبـارێ، وە دارایـی و منـداڵی زۆرتـان پـێ دەبەخـشێ، وەچـەندین باخ و بێستانتان دەداتێ ، وەئاوی ڕوباری زۆرتان بۆ بەدی دێنێ .

(نـوح) هۆشـیاریان ئەکاتـەوە کـە هـۆی بـێ ڕۆزی و بـێ پیتـی زەوی و قـات و قڕی و کـەمی ئـاو و بـاران و بەرەکـەت ئـەو شـیرك و بـێ بـاوەڕێ یـە کـە کردوویانـە بە بەرنامـەی خۆیان و لەسەری دەڕۆن .

بۆیە: ئەگەر مرۆڤ بەو جۆرە ژیا کە خوا داوای لێ کـردووە و دیـن و بەرنامـەی خـوای کردە ڕێساو یاسای بەڕێوەچونی ژیانی خۆی ئەوا هـەموو بوونـەوەر (خـۆر و مـانگ و ئاو و باو و باران) و تەواوی ئەو شتانەی کە لە دەوروبەریدان هاوکاری لەگەڵ دەکەن و لەبەرژەوەندی مرۆڤ دەجولێنەوە و کاردەکەن.

بەڵام ئەگەر بـەو شـێوەیە نـەبوو کـەخودا داوای کـردووە و لەسـەر ڕێـساو بەرنامـەی یەکخواپەرستی نەجولایەوە و شیرك و کـوفری پـەیڕەوکرد ، ئـەوا لـەبری ئـەوەی بـاران ببارێت بەسەریاندا، بەرد دەبارێت و دەبێتە هۆی مەرگ، وەکـو قەومەکـەی (لـوط)، وەلە جیاتی ئەوەی باران ببارێت ببێتە مایەی ژیان بـۆ مـرۆڤ و درەخـت ، دەبارێـت و دەبێتە مایەی غەرق و تیا چوون وەکو قەومەکەی(نوح).

کەواتە :-

<u>ئـیش و کـاری بونـەوەر و مـرۆڤ پەیوەنـدی تونـدوتۆڵی پێکـەوە هەیـە و نـاتوانرێ تیشەکانیان لێك دابڕنرێ، بۆیە ئەو یاساو ڕێسایەی بۆ بەڕێوەچونی بونـەوەر و ژیـانی مرۆڤ دادەنرێ پێویستە سازێنراو گونجاوبن لەگەڵ یەکتر و دژبەیەك و جیا نەبن .</u>

جا لەبەر ئەوە :-

پێویسته هەموو لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ بەگوێرەی سیستم و یاساو بەرنامەیەك ڕێبکخرێ، کەهەم لەگەڵ سروشتی مرۆڤ خۆی دا بگونجێ، هەم لەگەڵ یاساو ڕێساکانی گەردونیشدا بسازێ .

دیارە ئەمەش کسێك دەتوانێ ڕێکی بخات و ئەنجامی بدات کەسروشتی هەردووکیان (مرۆڤ و گەردوون)ی لەپێش چاوبێ .

جا تەنها کەسێك کە سروشتی (مرۆڤ و گەردوون)ی لەپێش چاو بێ و ئەم سەرو ئەوسەری گرتبێ کەسێکە کە:-

خاوەنی عیلم و زانستێکی بێ سنوری وابێ کەدەوری هەموو شتێکی گرتبێ و شتێك نەبێ لە عیلم و زانستەکەی دەرچێ، وەخاوەنی تواناو دەسەڵاتێکی ڕەهای وابێ کەهیچ شتێك لەسنوری دەسەڵات و توانای قوتاری نەبێ .

چونکە:

عیلم و زانستە بێ سنورەکە پێویستە: بۆ ئەوەی هەم عیلم و زانستی بەسروشتی مرۆڤ و گەردوون هەبێ، هەم عیلم و زانستی بەسەر هەموو ڕێگاکانی ژیان دا هەبێ، تاوەکو بزانرێ کەکام بەرنامە و ڕێسا بۆ مرۆڤ گونجاوە بۆ ئەوەی هەم لەگەڵ سروشتی مرۆڤ بگونجێ، هەم لەگەڵ سروشتی گەردوونیش بسازێ، وەتاوەکو بزانرێ لەسەرجەمی هەموو ئەو ڕێگایانەی لەدونیادا دێنە بەردەمی مرۆڤ کامیان گونجاو لەبارە بۆ مرۆڤ و لەگەڵ سرۆشتیدا تێك ناگیرێ .

وەهەروەها دەسەڵات و تواناکەش پێویستە: تاوەکو بەهۆیەوە وابکات ئەو سروشتەی کەمرۆڤ و گەردوونی لەسەر دروست بوون بەردەوام بێیننەوە و نەگۆڕێن، تاوەکو لەگەڵ بەرنامە و ڕێساکاندا گونجاوی‌و سازگاری بپارێزن پێویستی بە گۆڕان نەبێ .

جا لەبەرئەوەی :-

مرۆڤ ئەو علم و زانستەی کەهەیەتی سنوردارە و ناتەواوە، وە هەموو ڕێگاکانی ژیان شارەزا نی یە و لێ ی شاراوەیە، تەنانەت نزیکترین ساتی داهاتویشی لەبەر چاو نی

یەو چەندین بەربەستی لەڕێدایە، وە عیلم و زانستی تەواوی بەسەر سروشتی مرۆڤدا نی یە و لێی بێ ئاگایە:

بۆیە :-

ناتوانێت لەسەرجەمی ئەو هەموو ڕێگایانەی ژیانیدا ڕێگای گونجاو و لەبار بدۆزێتەوە و دەست نیشانی بکات کە هەماهەنگ و گونجاو بێ لەگەڵ سروشتی مرۆڤدا.

سەرای ئەوەش، مرۆڤ عیلم و زانستەکەی ناتوانێت پەی بەهەموو یاساو ڕێساکانی گەردوون بەرێت و درکی سروشتی تاك تاك و سەرجەمی گەردوون بکات، بۆیە ناتوانێ بەرنامەیەك بۆ ژیانی مرۆڤ دابنێ لەگەڵ سیستەم و یاساکانی گەردونیشدا بیسازێنی و بیگونجێنێ.

کەواتە مرۆڤ زانستەکەی ناتەواوە چونکە :-

هەم پەی بەڕێگای گونجاو نابات لەسەرجەمی ڕێگاکانی ژیان، وەهەم زانستی بەسروشتی خۆی و گەردوون نی یە و سروشتی ئەو دوانەی لەپێش چاو نی یە.

کەوابوو:- مرۆڤ بەهیچ شێوەیەك ناتوانێ بەرنامەی ژیان بۆمرۆڤ دابنێ و ڕێگای گونجاو بۆ مرۆڤ دیاری بکات لەکاتێکدا خۆی هیچ شتێك دەربارەی ئەو ڕێگایە نازانێ.

جالەبەر ئەوە :-

تەنها ڕێگە چارەی مرۆڤ ئەوەیە هەر وەك چۆن دروست بوون و سروشتاندنی لەخواوەیە، بەهەمان شێوە دەبێ دین و بەرنامەی ژیانیشی هەر لە خواوە بۆ دیاری کرێ .

* **هەر لەبەر ئەمە بوو :-**

هەرلەگەڵ دابەزینی (ئادەم و حەوا) بۆ سەرزەوی، خوای پەروەردگار بەرنامەو شەریعەت و یاساو ڕێسای ژیانیشی بۆ دابەزاندن، کەدەبێت بەپێی ئەوبەرنامە خواییە ژیان بەرێ بکرێ و دەستوری ژیان تەنها لەخواوەوەرگیرێ.

﴿ قَالَ ٱهۡبِطَا مِنۡهَا جَمِيعَۢاۖ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوّٞۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى فَمَنِ ٱتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشۡقَىٰ ﴿١٢٣﴾ وَمَنۡ أَعۡرَضَ عَن ذِكۡرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةٗ ضَنكٗا وَنَحۡشُرُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَعۡمَىٰ ﴿١٢٤﴾ ﴾ (طه: ١٢٣ - ١٢٤) ،

دوای ئەوەی کە خودا فەرمانی دا بەدابەزینی (ئادەم و حەوا)، پاشان فەرمووی :- جاکە لە منەوە ڕێنمایی و بەرنامەی ژیانتان بۆ هات پێویستە پەیڕەوی لەو بەرنامەبکەن و شوێنی ئەو دینە بکەون، ئەوسا ئەوەی پەیڕەوی لەڕێنمایی من بکات و ئەوەی من دیاریم کردووە بەو شێوازە ژیا ئەوا نەلەدونیا گومڕا ئەبێ و سەرگەردان ئەبێ، وە نەلە قیامەتیش دووچاری بەدبەختی و سزا ئەبێ. وەهەرکەسیش لەو ڕێنمایی و بەرنامەی من ڕوو وەرگێرێ و پەیڕەوی بەرنامەیەکی تربێ ، ئەوە لە دونیادا بەچارەڕەشی و تاڵ ژینی ژیان بەسەر دەبات ، وەلە قیامەتیش سزاو ئازاری بەئێش چاوەڕێ ی دەکات و بە کوێری خودا حەشری دەکات.

بۆیە دەتوانین بڵێین :

هاوسازگاری و هاوگونجاوی لە نێوان بەرنامەی خواو سرووشتی مرۆڤ شتێکی ڕوون و بێ چەندوو چوونە :

* جا هەروەک چۆن:

خوای پەروەردگار لەناو هەموو هەسارەکانی گەردوون دا زەوی بۆ مرۆڤ هەڵبژاردووە، کەزدویش بە جۆرێك سازکراوە و هەڵخراوە، کەهەل ومەرجی ژیان و گوزەرانی ئینسان بڕەخسێنێ و سەرجەم پێداویستی یەکانی بۆ فەراهەم بهێنێ، کەهیچ شتێك نی یە مرۆڤ پێویستی پێ ی بێ و لەزەوی دا دەست نەکەوێ و بە جۆرێك کە مرۆڤ پێویستی بەوە نی یە ڕوو لە هەسارەیەکی تر بکات، وەهەر هەسارەیەکی تر هەڵبژێرێ ئەوا ژیان و گوزەرانی لێ تێك دەچێ، چونکە لەگەڵ پێکهاتەی لاشەی و بەدەنیدا ناسازێ و ناگونجێ.

بەهەمان شێوە:

لە ناو هەموو یاساو ڕێساکاندا خوای پەروەردگار بەرنامەو دینێکی تایبەتی بۆ مرۆڤ هەڵبژاردووە و دیاری کردووە، وە ئەو دین و بەرنامەش بەجۆرێك دانراوە و نێرراوە کەهەرچی خێرو خۆشی و بەرژەوەندی ئینسانە تێیدا ڕەچاو کراوە و دیاری کراوە و، ئینسان بەهاتنی شەریعەت و بەرنامەی خوا ڕێ ی سەرفرازی وعیزەتمەندی و بەختەوەری و ئۆخ ژینی و خۆش ژینی ڕاستەقینەی هەمەلایەنەی پیشاندراوە و گەورەترین چاکەی لەلایەن خواوە لەگەڵ کراوە و چاکترین نیعمەتی پێ بەخشراوە.

وە ئەو بەرنامەو شەریعەتەی خوا هیچ شتێکی نەهێشتۆتەوە و باسی نەکردبێ کە مرۆڤ پێویستی پێی بێ و زەرورەتی ژیانی بێ، بەجۆرێك وردەکاری لەشتەکاندا کردووە و وردودرشتی ڕۆشن کردۆتەوە کەئیتر مرۆڤ پێویستی بەوە نی یە ڕوو لەدین و بەرنامەیەکی تر بکات ، بۆیە ئینسان گەر هەردین و بەرنامەیەکی تر هەڵبژێرێ ئەوا ژیان و گوزەرانی لێ تێك دەچێ، چونکە لەگەڵ سروشت و فیترەتی دا ناسازێ و ناگونجێ.

دیارە ئەوەش شتێکی ئاسایی و گونجاوە و لە خوای زانا و بەتوانا دەوەشێتەوە کەبتوانێ شەریعەت و دین و بەرنامەیەکی تێرو تەواو بێ هەڵەوپەڵەی وا بۆ ژیانی ئینسان دارێژێ کەهێندەی نوکی دەرزیەك کەم و کوڕی و خوارو خێچی تێدا نەبێ، وەهەرچی خودای زانا و بەتوانا فەرمووبێتی و ناردبێتی لە لوتکەی هەرەبەرزی ڕاستی و دادگەریدایە، چونکە خوای پەروەردگار خۆی ئینسانی دروست کردووە و خولقاندووە، وەسروشت و فیترەتێکی لە مرۆڤدا سروشتاندووە، وەهەر بەگوێرەی ئەو فیترەت و سروشتەی کەمرۆڤی لەسەر سروشتاندووە بەرنامەو شەریعەتی بۆ ناردووە، بۆیە شەریعەتی خواو بەرنامەکەی پڕ بەپێستی ژیانی ئینسانە و سازگاری و هاوگونجاوی لە نێوان بەرنامەی خواو سروشتی مرۆڤ شتێکی ڕوون و بێ چەندو چوونە.

هەروەها خوای دادگەر و حەکیم زۆر بەڕوونی و ڕاشکاوی ڕایگەیاندووە کە (شەریعەت و بەرنامەی خوا) و (سروشت و فیترەتی ئینسان) دوو ڕوی یەك حەقیقەتن و لەسەداسەد پێکاوپێك و گونجاوو وەك یەکن.

وەکو خۆی دەفەرموێ:-

﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾ (الروم: ٣٠)،

واتە: بە جوانی و پاکی ڕووبکە لەدین و بەرنامەی یەکخواپەرستی ، ئەودینەی کە خوا سروشتی خەڵکی لەسەر سروشتاندووە وگونجاندووە، دروست کراوەکانی خوا گۆڕانی بەسەردا نایەت بۆیە دین و بەرنامەی ژیانیشی نابێ بگۆڕدرێ ، ئا ئەوەش دین و بەرنامەی ڕاست و دروستە چونکە تەنها خودا بە پەرستراو دەزانێ و حەلاڵ و حەرام لەوەوە وەردەگرێ، بەڵام زۆربەی خەڵکی نایزانن .

کەوابوو:-

(**شەریعەتی خوا**) و (**سروشتی خەڵکی**) هەردووکیان لەیەك سەرچاوەوە هاتوون و یەك خاوەنیان هەیە.

(**سروشتی خەڵکی**) دروست کراو و کردەوەی خوایە، وە (**شەریعەتی خوا**) ش فەرمان و فەرمایشتی خودایە، جابێگومان خودای زانا و بەتوانا **فەرمایشت** و **کرداری** کۆك و تەبان و دژبەیەك و جیانین .

کەوانە:-

حوکمی حەق و دادپەروەرانە تەنها حوکمی خوایە، هەروەها تەنها ئەوە کەشیاو بێت شەریعەت و بەرنامەو حەلاڵ و حەرام دابنێ فەرمانی کردووە جگە لەو نەپەرستین، وە شەرع و دین وەرنەگرین تەنها لەوەوە نەبێت.

﴿ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ﴾ شەریعەت و بەرنامەی خودا گونجاوە و لەبارە لەهەموو ڕەوانگەیەکەوە، چونکەپێکاوپێك و هەماهەنگە لەگەڵ سروشتی مرۆڤ دا، وەشەریعەت و بەرنامەکەی لەلوتکەی هەرە بەرزی ڕاستی و دادگەری دایە ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾(الأنعام: ١١٥).

بەلام بەداخەوە﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾﴾ زۆربەی خەلکی ئاوەها دینی خوایان نەناسیووە، چونکە نەزانن، بۆیە حوکمی خوا — **کەدروست کاریانە**- ڕەت دەکەنەوە و حوکمی مرۆڤێکی دروست کراوی وەکو خۆیان هەڵدەبژێرن.

﴿أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾﴾ (المائدة: ٥٠)،
واتە: ئایا حوکمی جاهیلیەتیان گەرەکە؟! و دەیانەوێ کەسانی جاهیل و بێ دین ببن بە فەرمانڕەوایان ؟!! بۆ کێ هەیە حوکمی لە حوکمی خوا باشتربێ؟! کێ فەرمانی لە فەرمانی خوا حەق ترە؟! .

بۆیە مەرج نی یە هەرکەس ڕاست بویەوە پەی بەو حەقیقەتەی شەریعەتی خواببات، هەر وەك چۆن هەموو کەس سەر لەنهێنیێ یەکانی بونەوەر دەرناکات، بەهەمان شێوە هەموو کەسیش هەست بەوە ناکات کەشەریعەتی خوا لەلوتکەی هەرەبەرزی دادگەریداو، پەی بەوە نابات کەبەرنامەکەی ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾(الأنعام: ١١٥) بۆیە حوکمی جاهیلیەت هەڵدەبژێرن و حوکمی خوا ڕەت دەکەنەوە.

* جا ئەوکەسەی بیەوێ شەریعەت و یاسایەك بۆمرۆڤ دابنێ کەپێچەوانەی شەریعەت و بەرنامەی خوابێ، بۆئەوەی مرۆڤ بەرەو بەختەوەری و ئۆخ ژینی بەرێ ، پێش هەموو شتێك و لە هەموو شتێك زەرورتر و ئاسانتر ئەبێ لەبیری ئەوەدابێ

سروشت و فیترەتی مرۆڤ بگۆڕێ ، تاوەکو بتوانێ لەگەڵ ئەو یاساو بەرنامە دەست کردەدا بیگونجێنێ .

دەرەنجامیش دووشتە، یان ئەوەتا دەوترێ دەتوانرێ سروشت و فیترەتی مرۆڤ بگۆڕرێ یان ئەوەتا ناتوانرێ، کە بوێژرێ ناتوانرێ ئەوا خۆی وەڵامی خۆی داوەتەوە.

بەڵام گەر بگوترێ دەتوانرێ سروشتی مرۆڤ بگۆڕرێ ئەوەش درۆیەکی گەورە و ئاشکرا و ناقۆلایە، چونکە تەنها کەسێ کەبتوانێ سروشتی مرۆڤ بگۆڕێ، ئەوکەسەیە کە مرۆڤی دروست کردبێ کەزاتی (اللە)یە، وە خوای پەروەردگاریش بەڕاشکاوی ڕایگەیاندووە، ئەو سروشتەی کەخودا مرۆڤی لەسەر سروشتاندووە گۆڕانی بەسەردا نایەت .

﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾ (الروم: ٣٠)،

واتە: بە جوانی و پاکی ڕووبکە لەدین و بەرنامەی یەکخواپەرستی بکە، ئەو دینەی کەخوا سروشتی خەڵکی لەسەر سروشتاندووە وگونجاندووە، دروست کراوەکانی خوا گۆڕانی بەسەردا نایەت ، کەوابوو دین و بەرنامەی ژیانەکەیشی نابێ گۆڕانی بەسەردا بێت ، ئا ئەوەش دین و بەرنامەی ڕاست و دروستە چونکە تەنها لەلایەن خواوە داڕێژاوە و لەگەڵ سروشتی مرۆڤ دا گونجاوو سازێنراوە، بەڵام زۆربەی خەڵکی ئاوەها دینی خوایان نەناسیووە، چونکە نەزانن.

<u>کەوابوو:-</u>

سروشتی مرۆڤ گۆڕانی بەسەردا نایەت، هەر لەسەرەتاوە چۆن دروست بووە هەروا دەمێنێتەوە.

<u>جامادام نەگۆڕێت</u> : هەردین و بەرنامەو یاساو شەریعەتێکیشی بۆ دابنرێ کەپێچەوانەی دینی خوابێ ئەوا پێچەوانەی سروشت و فیترەتی مرۆڤیشە.

بۆیە :-

هەرگیز مرۆڤایەتی لەسایەی بەرنامەو یاساو شەریعەتە مرۆڤ کردەکان نەحەساوەتەوە و ئۆخەی لەژیانی نەکردووەو ڕووی لە بەختەوەری نەکەوتووەو خۆش بەختی مسۆگەر نەکردووە.

بەڵکو مرۆڤیان بەرەو هەڵدێری بەدبەختی و تاریکایی کوفرو گێژاوی شیرك و زۆنگاوی تاواندا بردووە و سەرەنجامیش لە ناو لیتاوی چارەڕەشی و تاڵ ژینیدا گیریان خواردووە و فەوتیان کردووە.

لەکۆتای دا:

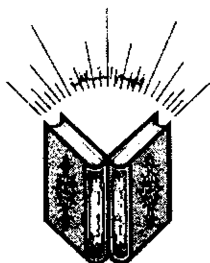
داواکارم لە خوای بەبەزەیی و بە ڕەحم کە لەم کارەماندا بە ئیخلاص و ئەو مەبەست بوون بەهرەمەندمانی کردبێ و.... بە ئیتباع و شوێنکەوتنی پێغەمبەرەکەی ڕێزدارمانی کردبێ ..... وە لە پیسایی ڕیاو غەیری ئەو مەبەست بوون خاوێنمانی کردبێ و..... لە کوێرە ڕێچکەی بیدعەو شوێنکەوتنی غەیری پێغەمبەرەکەی ڕزگارمانی کردبێ .

داواکارم لەخوای بەرزو پیرۆز بەردەوامان کات لەسەر تەنها پەرستنی خۆی وتەنها شوین کەوتنی پێغەمبەرەکەی وتەنها پەیڕەوکردنی دینەکەی، وەوامان لێبکات ئەوەی ئەو بەحەرامی داناوە بەحەرامی بزانین‌و توخنی نەکەوین، وە ئەوەی ئەو حەڵاڵی کردووە بەحەڵاڵی بناسین و لێی بەهرەمەندبین.

وەداواکارم لێی بمان پارێزێ ولەوکەسانەمان نەکات کەبەپێ ی هەواو ئارەزوی خۆیان و بەگوێرەی بەرژەوەندی شەخصی و مەزهەبی و حزبی دەم لەحەڵاڵ وحەرام دەکوتن، وە بۆ بەرژەوەندی دونیای خۆیان حەرام حەڵاڵ دەکەن‌و حەرامیش حەڵاڵ دەکەن، وە دین بەپێی تەقلیدی کوێرانەی مەزهەبیانە و شوێنکەوتنی ناحاڵیانەی حیزبیانە پیادەدەکەن ، وەقورئان وسوننەت بەگوێرەی بۆچونی ڕزاو تەپیوی خۆیان تەفسیر دەکەن ... وە لێکدانەوەیان بۆئەو دوانە گوێ بەپێشینی چاکەی ئوممەت نادەن.. خوای

گەورە لە هەناسەی ژەهراوی و شوبهەی بۆگەناوی ئەو جۆرە کەسانە بمانپارێزێ و وامان لێ نەکات وەکو ئەوان بەرژەوەندی دونیایی حەق و ناحەقمان لێ تێکەڵ بکات و لەئاست وتن و بیستنی حەق کەڕو کاسمانکات ....

وصلى الله وسلم على رسوله الامين، وءاله الطاهرين، وأصحابه الأكرمين ، ومن دعى بدعوته ، وعمل بسنته على فهم صحابته إلى يوم الدين.

قوورئان و سوننەت

بە تێگەیشتنی پێشینی ئومەت

وەرگێڕ
کاوە اکرم سەنگاوی

٢٠ی رمضان.بەرامبەر ٢٠٠٨/٩/٢٠

پێشەکی نوسەر

إن الحمد لله ،نحمده ونستعينه ونستغفره ، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ، ومن سيئات أعمالنا من يهده الله فلا مضل له،ومن يضلل فلا هادي له ،وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

خوای پەروەردگار کۆمەڵێك کردارو گفتاری لەسەر بەندەکانی پێویست کردووەو فەرزی کردوە لەسەریان، بۆیە نابێ بەکەم تەماشاکرێن‌و کەمتەرخەمیان تێدا بکرێ، وەکۆمەڵێك سنوری داناوە بۆ ئەوەی لێی نەترازێن، بۆیە نابێ بشکێنرێن و سەرپێچیان تێدا بکرێ، هەندێ شتی پێویست کردووەو دەبێ جێ بەجێ کرێن، وەهەندێ شتیشی حەرام کردووەو نابێ دەستیان بۆ ببرێ .

وە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێ:

« مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُو حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَافِيَةٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ نَسِيًّا ». ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ (وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا)».

واتە: « ئەوەی کە خودا لە کتابەکەی دا حەلاڵی کردبێ، ئەوە حەڵاڵە، وە ئەوەش کە خودا حەرامی کردبێ ئەوە حەرامە، وە هەرشتێ کە خودا باسی نەکردبێ‌و لێی بێدەنگ بووبێ، ئەوە لێ بووراوەو چاوپۆشی لێ کردووە، جا ئێوەش لێبوون‌و چاوپۆشی خودا وەربگرن‌و لێی سوودمەندبن، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە کە خودا هیچی لە بیر نەچووە لە حەلاڵ و حەرام بۆتانی دیاری کردووە »[1].

---

(1)رواه الحاكم ٢/٣٧٥ وحسنه الألباني في غاية المرام ص: ١٤

وە حەرامکراوەکانیش بریتین لە سنوورە قەدەغەکراوەکانی خودا، بۆیە پێویستە لەسەر بەندەکانیش سنورشکێنی نەکەن و توخنی حەرامکراوەکان نەکەون .

وەکو خودا دەفەرمووێ:﴿تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا﴾البقرة: ١٨٧

واتە: « ئەوەی کە حەرامکراوە سنوورەکانی خودایە و توخنی نەکەون ».

وە خودای گەورە هەڕەشەی سەخت و بەئێشی کردووە لەو کەسانەی کە سنوورەکانی خودا دەشکێنن و نزیکی حەرامەکان دەکەون.

وەکو خودا دەفەرمووێ:

﴿وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾﴾ النساء: ١٤

واتە: « هەرکەس لە فەرمانی خوداو پێغەمبەرەکەی دەرچێ و یاخی بێ و، وە سنورەکانی خودا ببەزێنێ و نزیکی حەرامەکان ببێتەوە، ئەوا خودا دەیخاتە ناو ئاگرێکەوە بە هەمیشەیی تێییدا دەمێنێتەوە، وە لەناو ئەو ئاگرەدا سزایەکی ڕیسواکەری بۆ هەیە ».

وە خۆپاراستن و دوورە پەرێزی لە حەرامکراوەکان و توخننەکەوتنیان پێویستو واجبە لەسەر موسڵمان .

بەڵگەش ئەوەیە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێ:

«مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَافْعَلُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ ».

واتە: « هەر شتێکم لێتان قەدەغەکرد خۆتانی لێ بپارێزن، وەهەرشتێکم لێتان داواکرد، ئەوا بەگوێرەی توانای خۆتان جێ جێی بکەن »[1].

---

(1) رواه مسلم : كتاب الفضائل حديث رقم ١٣٠ ط. عبد الباقي

بەلام بەداخەوە هەندێ جار هەلوێستی خراپ و نەگونجاو لە ناو خەلکدا دەبینرێ بەرامبەر بە حەرامکراوەکان، هەندێ کەسی دەروون لاوازو هەواو ئارەزو پەرست و کەم علم و زانست، کاتێك گوێ بیستی حەرامکراوەکان دەبن‌و پیان ئەوترێ ئەوە حەرامە، دەست بەجێ هەراسان و بێ تاقەت و جارز دەبێ و سکالادەکات و دەلێ، هەموو شتێك حەرامە، هیچیان نەهێشتوتەوە هەمووی حەرامکراوە، ژیانتان لێ تالکردووین و دڵ و دەروونی ئێمەتان هەراسان کردووە، هیچتان پێ نی یە تەنها حەرام نەبێ، دین ئاسانەو بەو شێوە تەسكو تەنگەبەر نی یەو خوداش ﴿أرحم الراحمين﴾ە.

لەوەلامی ئا ئەوانەدا دەلێین:

خودا چۆنی ویستبێ ئاوەها فەرمان دەردەکاتو بریاردەدات، بۆ کەس نی یە بریاری خودا رەدبکاتەوە، وە خودا خۆی حەکیم‌و کارلەجێ یە و خەبیرو شارەزایە، بۆیە هەر شتێکی ویست و ئیرادەی لەسەری بێ حەلالی دەکاتو هەرچیشی بوێت حەرامی دەکات، وە بنەمای بەندایەتی کردنی ئێمە بۆ خوداش ئەوەیە کە رازی بین بە هەر حوکم و بریارێ کە خودا داینێ و باسی کردبێ، بە تەواوی و بێ چەندو چوون قایل بین‌و گوێرایەل بین .

وە بریارو فەرمان‌و حوکمەکانی خودای پەروەردگار لە زانستێکی بێ سنورو حیکمەتێکی بێ ئەندازەو دادپەروەریەکی رەهاوە سەرچاوەی گرتووە، هەروا بە هەوەنتەکاری‌و گالتەو گەپو شەلم کوێرم ناپارێزم نەهاتووە.

وەکو خۆی دەفەرمووێ:

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ ﴾ الأنعام: ١١٥

واتـــه: « گـــشت وتـــه‌كانی خـــوای پـــه‌روه‌ردگار لـــه لوتكـــه‌ی ڕاســـتیدان و درۆی تێـــــدا نـــــی یــــه، وه هــــــه‌موو بڕیـــــار و حـــــوكم و حـــــه‌لاڵ و حه‌رامه‌كانیـــشی لـــه‌و پـــه‌ڕی دادپه‌روه‌ریـــدان و ســـته‌می تێـــدا نـــی یـــه، بۆیـــه بڕیاره‌كانی گۆڕانی به‌سه‌ردانایه‌ت».

وه خـــــوای پـــــه‌روه‌ردگار ئـــــه‌و بنـــــه‌ماو چـــــه‌ق و ســـــوڕگه‌یه‌ی بۆمـــــان ڕوونكردۆتـــــه‌وه كـــــه حـــــه‌لاڵ و حه‌رامـــــه‌كانی بـــــه ده‌وردا ده‌ســـــوڕێته‌وه، كـــــه ده‌فه‌رمووێ :

﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ﴾ الأعراف: ١٥٧

واتـــه: « ئـــه‌وه‌ی پـــاك و ســـودبه‌خش بـــێ بۆیـــان حـــه‌لاڵ ده‌كـــرێ، وه ئـــه‌وه‌ی پیس و زیانبه‌خش بێ لێیان حه‌رام ده‌كرێ ».

كه‌واتـــــه: ئـــــه‌وه‌ی پـــــاك و ســـــوودبه‌خش بـــــێ حه‌لاڵـــــه، وه ئـــــه‌وه‌ی پـــــیس و زیانبه‌خشبێ حه‌رامه .

وه دیـــاری كردنـــی حـــه‌لاڵ وحـــه‌رام مـــافی خـــوای پـــه‌روه‌ردگاره‌و بـــه تـــه‌نهاش شایـــسته‌ی ئـــه‌وه، جـــا بۆیـــه هه‌ركـــه‌س ئـــه‌و مافـــه بـــه خـــۆی بـــدات یـــان كه‌ســـێكی تـــر بـــه شایـــسته‌ی ئـــه‌و كـــاره بزانـــێ‌و حـــه‌لاڵ‌و حـــه‌رامی لێـــوه‌رگرێ، ئـــه‌وه كـــافر ده‌بێ له بازنه‌ی ئیسلام ده‌ترازێ.

﴿أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ﴾ الشورى: ٢١

واتـــه: « ئـــاخۆ ئه‌وانـــه چـــه‌ند هاوبه‌شـــێكیان بـــۆ خـــوا دانـــاوه كـــه شـــه‌رع و حـــــه‌لاڵ و حـــــه‌رامیان بـــــۆ دیـــــاری ده‌كـــــه‌ن، كـــــه بـــــه‌هیچ شـــــێوه‌یه‌ك خـــــودا مۆڵـــه‌تی به‌شـــتی وه‌هـــا نـــه‌داوه كـــه غـــه‌یری خـــۆی حـــه‌لاڵ و حـــه‌رام دیـــاری بكات ».

پاشـــان دروســـت نـــی یـــه بـــۆ هـــیچ كه‌ســـێك كـــه قـــسه لـــه حـــه‌لاڵ‌و حه‌رامـــدا بكـــات تـــه‌نها زانـــای شـــاره‌زاو بـــه‌توانا نـــه‌بێ بـــه قورئـــان و ســـوننه‌ت . وه

هەرِوەشەی ترسانك كراوە لەو كەسانەی بەبێ علم و زانستی شەرعی دەم لە دیاری كردنی حەلاڵ و حەرام دەكەوتن، بەبێ بەڵگە فەتوای حەلاڵ و حەرام دەدەن .

﴿ وَلَا تَقُولُواْ لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ ٱلْكَذِبَ هَٰذَا حَلَٰلٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُواْ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ﴾ النحل: ١١٦

واتە: « لە خۆتانەوە ئەوەی بەزمانتاندا دێ بە درۆو بێ بەڵگە مەڵێن ئەوە حەلاڵەو ئەوە حەرامە، تا لەو ڕێگەیەوە بتانەوێ بەدرۆ بەناوی خوداوە شت حەلاڵ و حەرام بكەن ».

وە ئەو حەرامكراوانەی كە حەرامێتیان بڕێنراوەتەوە باسكراون لە قورئانو سوننەت دا وەكو ئەوەی كە خودا دەفەرمووێ:

﴿ ۞ قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ﴾ الأنعام: ١٥١

واتە: « ئەی پێغەمبەرﷺ پێیان بڵێ: وەرن بائەو شتانەتان بۆ باس بكەم كە خودا لە قورئان دا حەرامی كردووە لەسەرتان ».

بەهەمان شێوە لە سوننەتیشدا زۆرێك لە حەرامكراوەكان باسكراوەو ئاماژەی پێدراوە، وەكو ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺدەفەرمووێ :

« إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةَ وَالْخِنْزِيرَ وَالْأَصْنَامَ ».

واتە: « خوای پەروەردگار كڕین و فرۆشتنی عارەق و مردارەوە بوو و بەرازو بتی حەرام كردووە »[١].

« إن الله إذا حرم شيئا حرم ثمنه ». واتە: « هەر شتێ كە خوای پەروەردگار حەرامی كردبێ، قیمەتەكەشی حەرام كردووە »[٢].

---

(١)رواه أبوداود ٣٤٨٦ وهو في صحيح أبي داود ٩٧٧

(٢)رواه الدارقطني ٣/٧ وهو حديث صحيح

وه له بهشێکی تری ئایهتهکانی قورئان دا جۆری تایبهتی حهرامکراوهکان باس دهکات و بهتایبهت ناویان دێنێ، که ههندێکیان پهیوهندی به خواردن و خواردنهوهوه ههیه، وه ههندێکی تریان پهیوهندی به ژیانی هاوسهرگیریهوه ههیه، بهشێکی تریان باس له کڕین و فرۆشتن دهکات.

بۆ نمونه ئهوهی دهربارهی خواردنه حهرامکراوهکان دهکات:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ﴾المائدة: ٣

واته: « خواردنی ئهو شتانهتان لهسهر حهرامکراوه گۆشتی مردارهوه بوو، وه خوێن، وه گۆشتی بهراز، وه ههر ئاژهڵێ لهکاتی سهربڕین دا ناوی غهیری خودای لهسهر هێنرا بێ، وه ئاژهڵی خنکاو، وه ئاژهڵێ لێدرابێ و گیانی دهرچووبێ، وه ئهوهی له بهرزایی کهوتبێتته خوارهوهو مردبێ، وهئهوهی قۆچی لێدرابێ و گیانی دهرچووبێ، وه ئهوهی دڕنده پهلاماری دابێ و لێی خواردبێ، مهگهر بهرله گیان دهرچوونی فریای چهقۆ کهوتبێ و سهرتان بڕی بێ، وه ههر حهیوانێکیش بۆ بتهکان سهر برابێ، ههمووی حهرامهو قهدهغهکراوه لێتان، جا ههرکهس لێیان نزیک بێتهوهو لهو حهرامانه بخوات ئهوه بهڕاستی له فهرمانی خودا دهرچووه».

وه خوای بهرزو بێ هاوتا باسی ئهو ئافرهتانهشی کردهوه که مارهکردنیان حهرامه، وهکو دهفهرموێ:

﴿ حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمۡ أُمَّهَٰتُكُمۡ وَبَنَاتُكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُمۡ وَعَمَّٰتُكُمۡ وَخَٰلَٰتُكُمۡ وَبَنَاتُ ٱلۡأَخِ وَبَنَاتُ ٱلۡأُخۡتِ وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ ﴾ النساء: ٢٣

واتـه: « حـەرامکراوه لەسـەرتان مـارەکردنی: دایکتـان و کـچەکانتان‌و خوشـکەکانتان‌و خوشـکی باوکتـان‌و خوشـکی دایکتـان‌و کـچی بـراو کـچی خوشـك‌و ئـەو ئافرەتانـەی شـیریان پێتـان داوەو خوشـکی شـیری و دایکـی خێزانـەکانتان و کـچی خێزانـەکانتان کـە لـە مێردێکی تره ».

وه هـەروەها باسـی کـڕین و فرۆشـتنی حەرامیـشی کـردووه، وەکـو دەفەرمووێ :

﴿ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلۡبَيۡعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْۚ ﴾ البقرة: ٢٧٥

واتـه: « خـودا کـڕین‌و فرۆشـتنی بـۆ حـەلاڵ کـردوون‌و ڕیبـا خـۆری لـێ حەرامکردوون ».

خـوای پـەروەدگار بـەڕەحم و بەبەزەییـە بەرامبـەر بەنـدەکانی، هـەر بۆیـە هـەر شـتێك کـە پـاك‌و سـودبەخش بـێ بۆمـانی حـەلاڵ کـردووه، کـە ئەوەنـدە زۆرو جۆراوجـۆرن لـە ژمـاره نایـەن، هەربۆیـە خـوای پـەروەردگار حەلاڵـەکانی بەدرێـژی‌و وردەکارییـەوه بـاس نـەکردووه، لەبـەر زۆری و لـە ژمـاره نەهاتنیـان .

بـەڵام حـەرامکراوەکان بـە درێـژی‌و وردەکـاری باسـکردووه، ئەمـەش لەبـەر کـەمی و لـە ژمـاره هاتنیـان، تـاوەکو ئێمـەش حەرامـەکان بناسـین و تـوخنی نەکەوین .

وەکو دەفەرمووێ :

﴿ وَقَدۡ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيۡكُمۡ إِلَّا مَا ٱضۡطُرِرۡتُمۡ إِلَيۡهِ ﴾ الأنعام: ١١٩

واتــه: « بــه دڵنیاییــەوە ئــەوەی کــه خــودا لێــی حــەرامکردوون بەتــەواوی بــۆی ڕوونکردوونەتــەوە، بۆیــه پێویــسته خۆتــانی لــێ بــەدووربگرن و تــوخنی نەکــەون، مەگــەر کەســێ بــێ دەرەتــان بــێ و لــه ناچــاری دەســتی بۆ بەرێ ».

بــەڵام حــەڵاڵ کراوەکــان بەگــشتی حــەڵاڵکراون مــادام پــاكو سوودبەخــشن، وەکو خودا دەفەرمووێ :

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ حَلَٰلٗا طَيِّبٗا ﴾ البقرة: ١٦٨

واتــه: « ئــەی خەڵکینــه بخــۆن لــەو ڕزق و ڕۆزیــەی خــودا دایناــوە لەســەر زەویدا به حەڵاڵی مادام پاكو سوودبەخشن ».

جــا یــەکێك لــه ڕەحمەتــەکاتی پــەروەردگار ئەوەیــه: کــه ئەصــڵ بنــەمای هــەموو شــتێ حــەڵاڵێتی یــه و نــابێ حــەرام بکــرێ هــەتا بەڵگەیــەکی شــەرعی حەرامیێتیەکــەی نەســەلمێنێ . ئائەمــەش لــه ســۆزو بــەزەیی و میهرەبــانی خوداوەیــه، بۆیــه پێویــسته لەســەرمان گوێڕایــەڵی فەرمانــەکانی بــین و سوپاس و شوکری بکەین .

هەنــدێ کــەس کاتێــك کۆمــەڵێك لــه حــەرامکراوەکانی بــۆ بــاس دەکــرێ و حەرامــەکانی بــه وردی بــۆ ڕوون دەکرێتــەوە دڵــی تــەنگ دەبــێو، چــارەی گــرژ دەبــێ دەربــارەی ئەحکامــەکانی شــەرع و شــەریعەت بــەوە تۆمــەت باردەکــات کــه هیــچی نەهێــشتۆتەوە لــه حــەڵاڵو هــەمووی حــەرامکردووە، جــا سەرچــاوەی ئــەم قــسانە لاوازی ئیمــان و بــاوەڕەو، هۆکــاری ئــەو هەڵوێستانەش تێنەگەیشتنو ناحاڵیبوونە لە شەرع .

ئــەم جــۆرە کەســانە دەیانــەوێ هەرچــی خــودا حــەڵاڵی کــردووە بــه وردی بۆیــان باســکرێ، تــاوەکو قەناعــەت بکــەن کــه دیــن ئاســانە. یــان دەیانــەوێ هەرشــتێ پاکــەو سوودبەخــشە بۆیــان ڕیزکــرێ و بــوترێ ئەمــە پاکــه و ئــەوەش پاکە ئەوەش... تاوەکو دڵنیابن کە شەرع ژینی لێ تاڵ نەکردوون !!

ئەگەر کەسێك بەم شێوازە بیرکاتەوە ئەوە نەك هەر حەلاڵو حەرام ناناسێ، بەڵکو لە دینیش زۆر ناحاڵییەو ئەلف و بێ ی دینیشی نەناسیوە، چونکە وەکو پێشتر ووتمان حەلاڵ کراوەکان ئەوەندە زۆرن لە ژمارە نایەن و بێ سنورنو ئەستمە بتوانرێ باسکرێن و سنوردارکرێن، ئەوەش لەبەر ئەوەی هەر شتێ کە لەسەر زەویدا بوونی هەبێ ئەصڵ و بنەما بۆی ئەوەیە کە حەلاڵەو حەرام نی یە مەگەر بەڵگەیەکی شەرعی بیسەلێنێ کە حەرامە .

بەلاّم حەرامکراوەکان کۆمەڵێ شتی دیاری کراوو ناسراو سنوردارنو ئەوەندە زۆرو لەژمارە نەهاتوونین کە نەتوانرێ باسکرێن، بۆیە حەرامکراوەکان پێویستە بە ووردی باسکرێن و وردوو درشتی ڕۆشنکرێ، تاوەکو خۆپارێزی لێ بکرێ و بزانرێ چۆنیش خۆپارێزیان لێ بکرێ .

بەلاّم ئەو قسەی وا خەڵکی کردوویەتیە بنێشتە خۆشەی سەرزاری و دەڵێن «دین ئاسانە »، وتەیەکی حەقە، بەلاّم زۆرجار بۆ مەبەستی خراپ بەکاردەبرێ«کلمة الحق یرید بها الباطل »، چونکە ئاسانی بەپێی حەزوو هەواو ئارەزوو بۆچوونی خەڵکی نی یە، بەڵکو بەگوێرەی ئەو بنەمایانەیە کە شەرع دیاری کردووە.

پێویستە بزانرێ کە جیاوازیەکی زۆرگەورە هەیە لە نێوان نزیك بوونەوە لە حەرامەکان بە بیانووی دین ئاسانەو، لە نێوان ئەو ڕوخسەتانەی کە شەرع دایناوە وەکو کار ئاسانی، بۆنمونە:

«کۆکردنەوەی نوێژەکانو، کورت کردنەوەیان و بەڕۆژوو نەبوون لەکاتی سەفەر دا، وەمەسح کردن لەسەر گۆرەبیو، تەیەمموم کردن لەکاتی نەبوونی ئاوداو، تەماشاکردنی ئافرەت بۆ مەبەستی خوازبێنیو، خواردنی مردارەوە بوو لەکاتی تەنگانەدا» ئائەمانە پێیان دەوترێ ڕوخسەتی شەرعی، شەرع خۆی ڕێگەی پێیان داوە، ئەم حاڵەتانە جیاوازن

لەوەی کەسێك حەرامێ ئەنجام بدات و پاشان بیانووی بێ سەرو بەرە بێنێتەوەو بڵێ «دین ئاسانە».

ئەوەی کە ماوە بوتری ئەوەیە: موسڵمان پێویستە بزانێ ئەو شتانەی کە خودا حەرامی کردوون، کۆمەڵێك حیکمەت و کارلەجێی تێدایە، لەوانە : ئەوەیە کە خوای پەروەردگار بە هۆی ئەو حەرامکراوانەوە بەندەکانی خۆی تاقی دەکاتەوە، بۆ ئەوەی دەرکەوێ کە چۆن کاردەکەن، بەپێی ئەوە کاردەکەن کە خودا پێی خۆشەو لێی ڕازییە یان بە پێچەوانەوە.

وە هەروەها حەرامکراوەکان یەکێکە لە نیشانەکانی جیاکردنەوەی ئەهلی بەهەشت و ئەهلی دۆزەخ، ئەهلی دۆزەخ ئەو کەسانەن کە لەناو ئەو حەرامکراوانەدا کە دەوری دۆزەخی داوە ڕۆچوونو غەرق بوون، وە ئەهلی بەهەشت ئەو کەسانەن کە ئارامیان گرتووەو دانیان بە خۆیان دا گرتووە لەسەر ئەو ناخۆشی و دەردەسەریانەی کە دەوری بەهەشتی داوە، خۆ ئەگەر ئەم تاقی کردنەوەیانە نەبوایە، ئەوە چاکەکارو خراپەکار لە یەك جودا نەدەکران .

کەسی بڕوادارو خاوەن ئیمان فەرمانەکانی خودا جێ بەجێ دەکات و خۆی لە حەرامکراوەکان دەپارێزێ، بەمەبەستی ئەجرو پاداشت و ڕەزامەندی خودا، بۆیە تەماشای ئەجرو پاداشتەکەی دەکات، نەك تەماشای قورسی و گرانییەکەی، هەر بۆیە عیبادەتی لەسەر ئاسان دەبێ .

بەڵام ئینسانی دڵ نەخۆش تەماشای قورس و گرانی و ناڕەحەتی عیبادەتەکان دەکات، نەك تەماشای ئەجرو پاداشتەکەی، بۆیە عیبادەتی لەسەر ناڕەحەت دەبێ و بۆی ناکرێ .

وه بـــەهۆی وازهێنـــان و دورکەتنـــەوە لـــە حـــەرامکراوەکان ئینـــسان لـــە زەتو شـــرینی عیبـــادەتو ئیمـــان دەچـــێژێ، وە هەرکـــەس لەبـــەر خـــاتری خـــودا واز لە حەرامکراوێك بهێنێ، خودا بە شتێکی باشتری حەلاڵ بۆ پڕدەکاتەوە .

خوێنەری بەڕێز:

لـــەم نوســـراوەدا کۆمـــەڵێك لـــەو حەرامکراوانـــە دەبـــینی کـــە حـــەرام بوونیـــان لەشـــەریعەتی ئیـــسلام دا ســـەلماوە، وە لەگـــەڵ باســـکردن دا بەڵگـــەی حـــەرام بوونیان لە قورئان و سوننەت دا باسکراوە.

وە ئـــەم حەرامکراوانـــەش کەباســـکراون لـــەو حەرامکراوانـــەن کـــە زۆر بـــڵاون لـــە نـــاو خەڵکیـــدا و پـــشتگوێ خـــراون و زۆرێـــك لـــە موســـڵمانان هـــەڵگری ئـــەم تاوانو سەر پێچیانەن .

وە لـــــە باسکردنیـــــشی مەبەســـــتم ڕونکردنـــــەوەی حـــــەق و ڕاســـــتی و ئامۆژگـــاریو دڵـــسۆزیە. داواکـــارم لـــە خـــوێ پـــەروەردگار بـــۆ خـــۆمو برایـــانو خوشـــکانی موســـڵمانم کـــە هیدایـــەتمان بـــدات بـــۆ حـــەق و ڕاســـتی و بـــەردەوامان کـــات لەســـەری، وە ڕاگـــرو دامـــەزراومانکات لـــە ئاســـت ســـنورەکانی و لـــە سنورشـــکێنی بمانپـــارێزێ، وە لـــە حـــەرامکراوەکان بمانپـــارێزێ و لـــە خراپـــە بـــە دوورمانگرێ .

نوسەر

محمد صالح المنجد

مكة المكرمة

هاوبەش بۆ خوادانان

هاوبــەش بــۆ خوادانــان بــێ چەندوچــون گــەورەترینی قەدەغەکراوەکانــە بــەپێی ئــەو «حدیث»ەی«أبوبكر» کە دەفەرمووێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی :

« أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ» قَالُوا بَلَــى يَــا رَسُــولَ اللَّــهِ قَــالَ: « الْإِشْــرَاكُ بِاللَّهِ».[1]

واتە: « ئایــە هــەواڵتان پــێ بــدەمو ئاگادارتــان کــەم لەگــەورەترینی تاوانــەکان ». ئێمەش وتمان بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ.

فەرموی : « **الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ» واتە: « هاوبەش دانانە بۆخوا** ».

*وەهــەمووتاوانێك دەشــێ ونەگــەری هەیــە خــودالێ ی خــۆش بــێ تــەنها هاوبــەش دانــان نــەبێ ، کەپێویســتە تەوبەیــەکی تایبــەتی بــۆ بکــرێ بۆئــەوەی خــودا لــێ ی خۆش بێ.

هەروەك خودا دەفەموێ :

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾النساء: ٤٨

واتە : « بێ گومـان هــەرگیز خــودا لــە هاوبــەش دانــان نــابورێ وخــۆش نــابێ، وەهەر گوناهێکی تر لــەخوار شــیرکەوە بــێ، پــێ دەچــێ خــودا لــێ ی خــۆش بــێ، بۆهەرکەس کە خودا خۆی بیەوێ».

* وەهاوبــەش دانــان بــۆ خــودا هەیــەتی گەورەیــەو هۆکــاری دەرچــونە لــە بازنــەی ئیــسلام، وەخاوەنەکــەی بەهەمیــشەی لــەئاگر دەهێڵێتــەوە ئەگــەر لەســەری بمرێــتو تەوبەی لێ نەکردبێ.

---

(١) متفق عليه البخاري /رقم ٢٥١١ط البغا.

وه لەدیمەنی ئەم هاوبەش پەرستی یەی کەبڵاوە لەزۆربەی وڵاتانی موسڵمانان :- ئەمانەن :

یەکەم: پەرستنی گۆڕ :

باوەڕبوون وقەناعەت بوون بەوەی کە مردووی پیاوچاکان توانای هێنانی خێرو خۆشی ولابردنی زیانو ناخۆشیان هەیەو داوای یارمەتیو فریاکەوتن کردن لێ یان هاوبەش بۆ خوا دانانە .

وەخوای پەروەردگار دەفەرموێ :-

﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ﴾ الإسراء: ٢٣

واتە: « خودا فەرمانی کردووە کە عیبادەت و پەرستن بۆ کەس نەکەن تەنها بۆ خۆی نەبێ، وەتەنها ئەو بپەرستنو بەندایەتی بۆ ئەو بکەن، چونکە بێجگە لەو هیچ کەسو شتێکی تر شیاوی پەرستن نی یە».

* بەهەمان شێوە پاڕانەوەو داواکردن لە مردووی پێغەمبەرانو پیاوچاکانو جگە لەوانیش بۆ مەبەستی شەفاعەتو تکاکردن یان بۆ ڕزگار بوون لە ناخۆشی و دەردەسەری: شەریك بۆ خوا دانانە.

خودا دەفەرموێ :

﴿ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ﴾ النمل: ٦٢

واتە: « ئاخۆ جگە لە خودا کێ هەیە وەڵامی هاوارو نزای لێ قەوماو داماو دەداتەوە کە بانگی لێ بکات .. وە جگە لەخودا کێ هەیە بەڵاو ناخۆشی لابداتو خێرو خۆشی دابین بکات، وە جگە لەخودا کێ هەیە بتان کاتە جێ نشینی سەر زەوی، ئایا لەگەڵ (الله) دا پەرستراوێکی تر هەیە بتوانێ ئەو کارانە بکات ؟! بێ گومان نەخێر ».

وە هەندێ (لەم گۆڕ پەرستانە وایان لێ هاتووە) ناوی شێخ و وەلیەکی خۆی کردووە بە خوو نەریت بۆ خۆی‌و، بوتە بنێشتە خۆشەی سەر زاری‌و، ڕاهاتووە لەسەر ناوهێنانی‌و هاوارتێکردنی هەرکات دابنیشێ یان هەڵبسێ، یان بکەوێ و سەرسمێ بدا، یەکسەر ڕاستەو خۆ هاوارەکاتە شێخەکەی.

هەربۆیە وای لێهاتووە ئەو جۆرەکەسانە بکەوێنە ناقورو چڵپاوێك، یان کارەسات و ناڕەحەتیەك، ئەوەیان هاوار دەکات: یا(محمد)، ئەویان دەڵێ: یاعلی، ئەویان دەڵێ: یاحسین، ئەویان دەڵێ : یابدوی، ئەویان دەڵێ : یاگەیلانی ، ئەویان دەڵێ : یاشازەلی، وە ئەویان دەڵێ: یارفاعی ، یەکێ تریان هاوار دەکاتە زەینەب، ئەوێ تر هاوار دەکاتە (إبن علوان) (1)

لەکاتێکدا خودا دەفەرموێ :-

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمۡثَالُكُمۡ ﴾الأعراف: ١٩٤

واتە« بەڕاستی ئەوانەی ئێوە داوایان لێ دەکەن و لێ یان دەپاڕێنەوە بێجگە لەخودا ئەوانیش چەند بەندەیەکن وەکو ئێوە».

وەهەندێ لە گۆڕ پەرستەکان بەدەوری قەبرەکاندا دەسوڕێنەوەو تەواف دەکەن، وەسەلام لەکێل‌و دارو بەردەکەی دەکەن‌و، خۆیان بەدارو دیواری قەبرەکەدا دەساون‌و، خۆڵ‌و بەردەکەی ماچ دەکەن‌و، دەم‌و چاویان بە خۆڵی گۆڕەکە تۆزاوی دەکەن‌و، هەرکە قەبرەکەی ببینن سوجدەی بۆ دەبەن‌و، لەلای گۆڕەکەدا بە زەلیلی‌ودامـاوی‌و کزۆڵیەوە دەوستن‌و، بەو شێوازە داوای پێویستی‌و داخوازیەکانیان دەکەن، لە شیفادانی نەخۆشی، یان دەست کەوتنی منداڵ، یان ئاسان کردنی پێویستی یەکان.

---

(1) هەر وەك لەکوردستانی خۆشمان : دەروێش و گۆڕ پەرستەکان : هاوار دەکەن لە پیاو چاکان و مردووان: ئەو دەڵێ یاکاك أحمدی شێخ ... یەکێ تریان دەڵێ هۆ شێخ حەسەنی قەرە چێوار ... یەکێکی تر دەڵێ: هاوار مستەفای پێنجەموس ... ئەوی تر دەڵێ : دەنگم بگەیەلات شێخ ڕەزای دێ لێژە....

وەهەنـدێ جـار هاواردەکاتـە خـاوەن گۆڕەکـەو دەڵـێ: هۆگـەورەو سـەیدەکەم لـە شاروناوەدانی دوورەوە هاتوم دڵ شکاو نائومێدم نەکەی .

لە کاتێکدا خودا دەفەرموێ :

﴿ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَـٰفِلُونَ ﴾ الأحقاف: ٥

واتە: « کـێ لـەو کەسـە گومڕاترەکـە هـاوار لەکەسـانێکی تردەکـات بیجگـە لەخوا،کـەناتوانن وەڵامیـان بدەنـەوەو، لـەو هـاوارکردن وپارانەوەیـەی لێ یـان کراوە بێ ئاگان لێ ی تا ڕۆژی قیامەت».

وەپێغەمبەرﷺ دەفەرموێ :

« مَنْ مَاتَ وَهْوَ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ نِدًّا دَخَلَ النَّارَ».

واتـە « هەرکەسـێك مردبێـت و لەغـەیری خـوا پاڕابێتـەوەو هانـای بـۆ فریادگوزارێکی تر بردبێ، ئەوە چۆتە ئاگرەوە».[1]

وە هەنـدێکی تـری ئـەو گۆڕپەرسـتانە لـەلای گۆڕەکـان سـەریان دەتاشـن، وە لەسـەر گۆڕەکـان وەکـو ناونیـشان نوسـراوە «مناسـك الحـج المـشاهد»« شـوێنی حەج و زیارەتگا»کە مەبەستیان زیارەتگای قەبرو پیاوچاکەکانە .

وە هەنـدێکی تریـان قەناعـەتیان وایـە کـە پیاوچـاکان دەسـتیان هەیـە لـە هەڵسوڕاندنی گەردوون‌و مشورلێ خواردنی بونەوەر، وەزەرەرو زیان دەگەیەنن.

لە کاتێکدا خودا دەفەرمووێ :

﴿ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ﴾يونس: ١٠٧ .

---

(١)رواه البخاري الفتح٨/١٧٦.

واتە«گەر خودا دووچاری زەرەرو ناخۆشیەکت بکات، هیچ کەس توانای لابردنی نیە تەنها خۆی نەبێت، وە ئەگەر خودا بیەوێ خێرو خۆشیەك ڕووت تێبکات، ئەوا هیچ کەس ناتوانێ ئەوخێروخۆشیەت لێ مەنع بکات ».

دووەم: نەزرکردن بۆ غەیری خوا:

بەهەمان شێوە نەزرکردن بۆ غەیری خوا لەهاوبەش دانانە بۆخوا ، هەروەك ئەوکەسانەی مۆم و ڕوناکی دەکەنە نەزر بۆ خاوەن گۆڕو قەبرەکان .

سێیەم: سەربڕینی حەیوانە بۆغەیری خوا:

وەهەروەها یەکێکی تر لەدیەنەکانی شیرکی گەورە: سەربڕینی حەیوانە بۆغەیری خوا : لەکاتێکدا خوا دەفەرمووێ: ﴿ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ﴾ الكوثر: ٢.

واتە: « بە تەنها نوێژ بۆ پەروەردگاری خۆت بکە و بە تەنهاش حەیوان بۆ ئەو سەربڕە».

واتە حەیوان سەربڕە بۆ خواو بەناوی خواوە .

وەپێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:

« لَعَنَ اللَّهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللَّهِ».

واتە «بەر لەعنەتی خوا بکەوێ ئەوکەسەی حەیوان سەربڕێ بۆ غەیری خوا »[1]

هەندێ جار لەکاتی سەربڕینی حەیواندا دوو حەرام و قەدەغەکراو یەك دەگرنو ئینسان خۆی توشی دوو حەرام دەکات :

١- سەربڕینی بۆ غەیری خوا.

٢- سەربڕینی بەناوی غەیری خوداوە .

---

(١)رواه مسلم رحمه الله في صحيح رقم١٩٧٨ط عبد الباقي .

جا هەر یەك لەم دوانە ڕێگرن لەخواردنی گۆشتەکەیو هۆکارن بۆ حەرام بوونی خواردنی گۆشتەکەی.

وە لەو ئاژەڵ سەربڕینانەی جاهیلیەت کە ئەمڕۆ لەم چەرخەدا بڵاوە، سەربڕینە بۆ جنۆکە.

سەربڕینیش بۆ جنۆکە ئەوەیە: خەڵکانێك کاتێك خانوویەك دەکڕن یان دروستی دەکەن، یان بیرێك لێ دەدەن، لەلای خانۆکە یان لەبەردەم دەرگاکەی یان لەسەر خۆڵەکەی ئاژەڵێك سەر دەبڕێ لەترسی بەلاّو زیانی جنۆکە.

<u>چوارەم: حەڵاڵ کردنی ئەوەی کەخودا حەرامی کردووە، یان حەرام کردنی ئەوەی کەخودا حەڵاڵی کردووە</u>. نمونەیەکی ترە لە جۆرەکانی شیرکی گەورە کە زۆر باوبڵاوە لەم ڕۆژگارەدا:

حەڵاڵ کردنی ئەوەی کەخودا حەرامی کردووە، یان حەرام کردنی ئەوەی کەخودا حەڵاڵی کردووە یان باوەڕبوونو قەناعەت بوون بەوەی کە غەیری خوا کەسێکی تر مافی ئەوەی هەیەو شیاوی ئەوەی هەیە کە حەڵاڵ وحەرام دیای کات، یان حکم و دادوەری بردن بۆ لای دادگاو یاساو ڕێسا جاهیلەکان، جۆرێکە لە جۆرەکانی شەریك بۆ خوا دانان.

بۆیە ئەگەر پێی ڕازی بێت و بەحەڵاڵی بزانێ و باوەڕی بەدروستی یەتی ئەو حوکمە هەبێ، ئەوا شەریك و هاوبەشی بۆ داناوەو لە ئیسلام دەترازێ.

هەربۆیە خوای پەروەردگار ئەم کارەی بەکوفرو شیرکی گەورە باس کردووە بە بەوشێوازەی کە باسکرا.

لەو ئایەتەی کە دەفەرمووێ :

﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ التوبة: ٣١

واتـه : « گـاورو جولەکـەکان زانـا و عابیـدەکانی خۆیانیـان کـردووە بـە خـوا لـه غـەیری خـوا، چـونکه دیـاری کردنـی حـەڵاڵ وحـەرامیان لـه زاناوعابیدەکانی خۆیان وەردەگرت».

« عَدِيٌّ »کوڕی « حَـاتِمٍ » پێش ئـەوەی موسـڵمان بێ گـاوربوو، کـە گـوێ ی لـە پێغەمبـەر ﷺ بـوو ئـەم ئایەتـەی دەخوێنـدەوە ، پـێ ی سـەیربوو کـە چـۆن زاناو پیاو چاکان دەکرێن بەخواو دەپەرسترێن، بۆیە وتی :-

« إِنَّا لَسنَا نَعبُـدهم» واتـه «وتـی: ئێمـە عیبادەتمـان بـۆ زانـاو پیـاو چـاکەکانی خۆمـان نەکردووە تاوەکو بیان کەین بەخوا و بیان پەرستین .»

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:-

:« أَجَلْ وَلَكِنْ يُحِلُّونَ لَهُمْ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَـسْتَحِلُّونَهُ وَيُحَرِّمُـونَ عَلَـيْهِمْ مَـا أَحَلَّ اللَّهُ فَيُحَرِّمُونَهُ فَتِلْكَ عِبَادَتُهُمْ لَهُمْ ».

واتـه « ئایـا ئـەوان ئـەوەی خـوا حـەڵاڵی کـردووە حـەرامی ناکـەن و ئێـوەش شـوێنیان ناکـەون و بەقـسەیان ناکـەن و بەحـەرامی نـازانن ؟ وە یـان ئـەوەی خـوا حـەرامی کـردوە ئـەوان حـەڵاڵی ناکـەن و ئێـوەش بەقـسەیان ناکـەن و حـەڵاڵی ناکەن؟ »

ووتی:- بەڵێ.

پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی : « ئـا ئـەوە عیبـادەت کـردن و بەندایـەتی کردنـی ئەوانە ».[1]

وەخـوای پـەروەردگار باسـی موشـریکەکان دەکـات بـەوەی کـە حـەڵاڵ و حـەرامی خودا قەبوڵ ناکەن:

(١) رواه الترمزی، والبیهقی في الکبری ١١٦/١٠، وحسنه الالباني في (غاية الحرام).

﴿وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ﴾ التوبة: ٢٩

واته: « كافرو موشريكەكان ئەوەی كە خواو پێغەمبەرەكەی بەحەرامیان دانابێ ئەمانە بەحەرامی نازانن، وەشوێن دین و بەرنامە وڕێسای حەق ناكەون ».

وەهەروەها خودا دەفەرمووێ :

﴿قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ﴾ يونس: ٥٩

واته: «ئەی پێغەمبەرﷺ بەو بێ باوەڕانەی كە ئینكاری لە شەریعەت دەكەن‌و پابەندی حەڵاڵ‌و حەرامی خودا نابن پێیان بڵێ: ئەو ڕزق و ڕۆزیەی كە خودا بۆی ناردوون‌و كردوویەتی بەمایەی بژێوی ژیانتان‌و ئێوەش هەندێكیتان حەرام كردووەو هەندێكیشتان بەحەلاڵ داناوە: پێم بڵێن ئایا خودا ئیجازەی بە ئێوەداوە حەلاڵ و حەرام دیاری بكەن و بە ئارەزووی خۆتان دەم لە حەلاڵ‌و حەرام بكوتن، یان بەناوی خوداوە درۆدەكەن».

* **پێنجەم: جادوگەری و ئەستێرەگەری و قسەكردن لەسەر شتی نادیار** .(**السحر، والكهانة ، والعرافة**) یەكێكی ترە لەجۆرەكانی شیرك كە زۆر بڵاوە: .

جادوكرن‌و سحر خۆی بۆخۆی كوفرو بێ باوەڕیەو، یەكێكەی لە حەوت تاوانە گەورەكان، كە دەبێتەمایەی تیاچوون‌و نابوت كردنی خاوەنەكەی لە ئاگری دۆزەخدا .وە جادوكردن تەنها زەرەرو زیان دەداتو هیچ سودو قازانجێك نابەخشێ.

وەكو خودا دەفەرمووێ:

﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ﴾البقرة: ١٠٢

واتـه: « فێـری شـتێك ئـەبن کـە سـحرو جادووکرنـە، تـەنها زەرەریـان پـێ ئەگەیەنێ سودیان پێ نابەخشێ ».

وە دەفەرمووێ :

﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴾ طه: ٦٩.

واتـە: « جادوگـەر هەرچـی بکـاو لەهـەرکوێ بـێ سـەرەکەوتوو نـابێو سـود وقازانجی دەست ناکەوێ».

وەئەوکەسـەی کـە خـەڵکی فێـری سـحرو جـادووکردن بکـات کـافرو بـێ بـاوەڕ دەبێ، وەکو خوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ﴾ البقرة: ١٠٢

واتـە: «هەنـدێ لـە جولەکـەکان کەوتنـە شـوێنی ئـەو سـیحرو جـادووەی کـە شـەیتانەکان لـە دوای دەسـەڵاتی سـولیمان دایانهێنـاو ئـەو سـیحرەیان بەسـەر خەڵکدا دەخوێندەوەو وایـان نیـشان دەدا کـە ئەمـە دینـی سـولیمان بـووە، بـەڵام سولیمان کافر نەبوو تا خـەڵکی فێـری سـحر بکـات، بـەڵکو شـەیتانەکان کـافر بوون، چونکە خەڵکیان فێری جادوو سحر دەکرد».

وە بڕیـــاری شـــەرع ســـەبارەت بـــە ساحرکوشـــتنەو دەبـــێ بکـــوژرێ، کاروکەسابەتەکەشی حەرام و پیسە.

وە کەسانی جاهـل ونـەزان و سـتەم کـارو ئیمـان لاواز دەچـن بـۆلای جادووکـەرو ساحیرەکان، بـۆ سـیحرو جـادووکردن، تـاوەکو بـەهۆی سـیحرو جـادووەوە زوڵـم و ستەم لە خەڵکی بکەن، یان تۆڵەو سزایان لێبسێنن .

وەهەنـدێ لـە خـەڵکی تـاوانێکی تـر دەکـەن وئـەنجامی دەدەن، ئـەویش بـەوەی دەچـن بـۆلای جادووگـەرو سـاحر بـۆ ئـەوەی ئـەو جـادوەی لێـی کـراوە بەتاڵیکاتـەوە بۆی .

بـەڵام پێویـستە ڕوو لـە خـوا بکـرێ بـۆ هەڵوەشـاندنەوەی سـحرو جـادوو، وە شـیفا لە فەرمایشتەکانی خوداوە وەربگیرێ، وەکو خوێندنی:

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ وەسورەتەکانی تریش .

* هـەروەها ئەسـتێرەگرەرەکانو ئەوانـەی قـسە دەربـارەی شـتی نادیـار دەکـەنو دەم لـە زانـینی غـەیب دەکـوتن، بـێ چەندوچـون کـافرو بـێ بـاوەڕێکی تـەواون. چـونکە بانگەشـەی زانینـی غـەیب دەکـەن لەکاتێکـدا هـیچ کـەس غـەیب نـازانێ تەنها (اللە)نەبێ.

وە زۆرێـك لـەم جادوگەرانـە، بـە ئاسـانی خـەڵك گێـلو بـێ ئاگـا دەکـەن بـۆ ئـەوەی دەستیان لە سەروەت ومالّی خەڵکی گیربێ و لوشی بدەن.

جـا بۆئـەم کـارەی سـیحرو جادووکردنـە ڕیگـاو هۆکـاری زۆر بـەکاردەهێنن، وەکـو: نەخـشەو خـەت کێـشان لەسـەر لم، بـەکارهێنانی هێلکەشـەیتانۆکەو مـورووی شـین و، وەخوێندنەوەی دەستو قاوەگرتنەوەو تێڕوانینی ئاوێنەو سەیرکردنی.

جـا ئـەم سـاحیرو فالـچیانە گـەر جارێـك قـسەیەکیان بەڕاسـت دەرچـێ، نـەوەدونۆی بـەدرۆ دەردەچـێ، بـەڵام کەسـی تێنەگەیـشتوو وناحـاڵی تـەنها ئـەو جـارەی لـە بـیرە کـە قـسەیەکی بەڕاسـت دەرچـووە، بـەڵام ئـەو نـەوەدونۆ درۆیـەی لەیادنییـەو باسـی ناکـات، بۆیـە دەچـن بۆلایـانو ڕویـان تـێ دەکـەن بـۆ زانینـی کاروباری داهاتویـان،

وەبۆ زانینی خۆشبەختی و بەدبەختیان، لە کاتی ژن هێنان‌وشوکردنیان، یان لەکاتی بازرگانی‌و کڕین و فرۆشتنیان، وەهەروەها دەچن بۆلایان بۆ دۆزینەوەو گەڕان بەدوای شتی وون بوو دزراودا.

وە ئەوکەسەی دەچێ بۆلای فالچی‌و جادووگەرێك‌و قسەکانی بەڕاست بزانێ‌و باوەڕیشی پێ بکات، ئەوە کافرەو لەبازنەی ئیسلام دەرچووە،.بەڵگەش بۆئەوە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێ :

« مَنْ أَتَى كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وسَلَّم». واتە « هەرکەسێك بچێت بۆلای جادوگەرو فالچیەك یان بۆلای ئەوانەی دەم لەغەیب دەکەن‌و، باوەڕیان پێ بکات و قسەکانیان بەڕاست بزانێ ، ئەوە کافرەو بێ باوەڕە بەرامبەر بەو قورئانەی هاتۆتە خوارەوە بۆ محمد صلى الله عليه وسلم »[1].

بەڵام ئەو کەسەی دەچێ بۆ لایان ئەگەر قسەکانیان بەڕاست نەزانێ‌و باوەڕی بەوە نەبێ کە ئەمانە غەیب دەزانن، بەڵکو تەنها ڕۆشتن و چوونەکەی بۆ تاقیکردنەوەو هەڵسەنگاندن‌و شتی لەو جۆرەبێ، ئەوا کافر نابێت، بەلام نوێژی چل ڕۆژی قبوڵ نابێ و لێی وەرناگیرێ.

بەڵگەش فەرمایشی پێغەمبەرە ﷺ کە دەفەرمووێ :

« مَنْ أَتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً» .

واتە « هەرکەس بچێ بۆلای فالچی وجادوگەرێ و پرسیاری شتێکی لێ بکات، ئەوا نوێژی(٤٠)شەوی لێ وەرناگیرێت».[2]

---

(١)رواه الامام احمد٢/٤٢٩ وهوفي صحيح الجامع ٥٩٣٩.

(٢)صحيح مسلم - (١١ / ٢٧٣).

شەشـــەم: بـــاوەڕبوون بـــەوەی کـــە هەســـارەکان کاریگـــەریان هەیە لە ڕوداوەکان و ژیانی خەڵکدا جۆرێکی تر لەجۆرەکانی شیرك :

لـە « زَيْـــدِ »ی کـوڕی « خَالِـــدِ »ەوە دەفـەرمووێ : پێغەمبـەر ﷺ نوێـژی بـەیانی بۆمـان کـرد لـە« الْحُدَيْبِيَـــةِ» — لەسـەر زەویـەك — کەشـوێنەواری بـارانی شـەوەی پێوەبـوو- جـا کاتێـك کـە تـەواو بـوو ڕووی کـردە خەڵکەکـە و فـەرمووی « أَتَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُـــمْ » واتـە« دەزانـن پـەروەردگارتان چـی فـەرمووە؟» وتیـان: خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن صلی الله علیه وسلم.

فەرمووی « قَالَ اللَّهُ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَـــافِرٌ بِـــي فَأَمَّـــا مَـــنْ قَـــالَ مُطِرْنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرِزْقِ اللَّهِ وَبِفَضْلِ اللَّهِ فَهُـــوَ مُـــؤْمِنٌ بِـــي كَـــافِرٌ بِالْكَوْكَـــبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَجْمِ كَذَا فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ كَافِرٌ بِي».

واتـە «خـوا فـەرمووی: لـە بەنـدەکانم هـەبوو بـاوەڕداربوو بـەمن هەشـیان بـوو کافربوو بـە مـن .جـا ئـەو کەسـەی وتـی بەفـەزڵ و ڕەحمـەتی خـوا بارانمـان بـۆ بـاری ئـەوا بـاوەڕدارە بـەمن وکـافرە بەهەسـارەکان، چـونکە کاریگـەری بـاران بـارینی نەداوەتـە پـاڵ ئەسـتێرەکان، بـەڵکو بـاوەڕی بـە کاریگـەری خـودا هـەبووە، بـەڵام ئەوکەسـەی وتـی: بارانمـان بـۆ بـاری بـەهۆی فـلان ئەسـتێرەو هەسـارەوە، ئـەوا کـافرە بـە مـن وئیمـانی بەئەسـتێرە هەیـە چـونکە کاریگەریەکـەی داوەتـە پـاڵ ئەستێرە نەك خودا ».[1]

* وەنموونەی ئەم جۆرە شیرکانە:

ڕووکـردن و باوەڕبوونـە بـە ئەسـتێرەکانی بـەخت و بورجـەکان کـە لەڕۆژنامـە و گۆڤارەکانـدا بڵاودەکرێتـەوە.بۆیـە هـەر کـەس بـاوەڕی بەکاریگـەری ئەسـتێرەکانی بەخت هەبێ، ئەوا موشریکە و شیرکی بۆ خوا داناوە.

---

(١)رواه البخاری النظرفتح الباری ٢/٣٣٣ .

بەڵام گەر خوێندنەوەی بۆ ئەوبابەتانە بۆ دڵخۆشی و دڵدانەوەیی بێ، ئەوا یاخی بووەو تاوان باردەبێ ، چونکە دروست نیيە کات بەسەربردن بەخوێندنەوەی بابەتی شیرك ، سەرەڕای ئەوەش پێی دەچێ شەیتان باوەڕبوون بە کاریگەری ئەستێرەکان بخاتە دەرونیەوە بێتە ڕێچکەیەك بەرەو شیرك .

حەوتەم: باوەڕبوون بە بوونی سوودوقازانج لەهەندێ شتدا لەکاتێکدا خودا نەیکردووە بەئەسباب و هۆکاری ئەوە

: یەکێکی ترە لەجۆرەکانی هاوبەش پەرستی:

وەکو ئەوەی زۆرکەس باوەڕیان بەنوشتەو دوعای شیرك هەیە، وە جۆرەها شتی تری وەکو موورو یان هێلکە شەیتانۆکە یان نەلقەو بازنی کانزایی کە بە بڕوای خۆیان قازانج و سودێکیان لێ وەدەست کەوێ، جا بەکارهێنانو هەڵواسینی ئەم شتانە هەرێکە بۆبەچی بەکاردێنو چۆن بەکاری دێن، بە پێی دیاری کردنو ئاماژەی ساحیرو فاڵچیەکەیە.

بۆیە بۆ ئەو مەبەستانە لە ملی دەکەن، یان لەملی منداڵی دەکەن، بەگومانی خۆیان بۆئەوەی لە چاوپیسی بیپارێزێ، یان دەیپێچن لە خۆیان، یان بەسەیارەو ماڵەکاندا هەڵی دەواسن، یان چەندەهاجۆر ئەڵقە لەدەست دەکەنو باوەڕیان وایە ڕێ لەهاتنی بەڵا دەگرێ و نایهێڵێ .

وەهیچ گومانی تێدانیە ئەم کارانە پێچەوانەی پشت بەستنە بەخواو ترس و دڵەڕاوکێ زیاتر هیچ بۆ ئینسان بەرهەم ناهێنێ، ئائەم کارانەش چارەسەرکردنە بە ڕێگای حەرام .

وەئەم نوشتەو دوعایانەی کە هەڵدەواسرێن لە زۆربەیاندا شیرکی ئاشکراو هانا بردنی تیایە بۆ جنۆکەو شەیتانەکان، یان نەخشەو نیشانەی نادیاری تیایە، یا نوسراوێك کەسەری لێ دەرناکەوێ ودرك بەماناو مەبەستەکەی ناکرێ .

وە هەندێ لەو جادووگەرو دەست بڕانە لە ناو ئەو نوشتەو دوعایانەدا ئایەتەکانی قورئان دەنوسن‌و لەگەڵ نوسراوی تری شیرکیدا تێکەڵ و پێکەڵی دەکەن بەیەکدا. وە هەندێ کی تریان ئایەتەکانی قورئان بەشتی پیس دەنوسن یان بەخوێنی بێنوێژی ئافرەت دەینوسن.

جا هەڵواسین ولەمل کردنی هەموو ئەوانەی کە باسکران حەرامن .

بەڵگەش پێغەمبەرﷺ دفەرمووێ :

« مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ» .

واتە « هەرکەسێك شتێکی هەڵواسیێ بەخۆیدا بۆ ئەوەی قازانجێکی بۆ دابین بکات و زەرەرو زیانێکی لە کۆڵ بکاتەوە، ئەوا شەریکی بۆخوای داناوە »[1]

وە ئەوکەسەی کە ئەم کارە دەکات، ئەگەر باوەڕی وابێ کە ئەم شتانە خۆیان بۆ خۆیان زەرەرو زیان‌و سودوقازانج دەگەیەنن بەبێ ویستی خودا، ئەوە موشریکەو کارەکەشی شیرکی گەورەیە .

بەڵام ئەگەر باوەڕي وابێ کە ئەم شتانە خودا کردویەتی بە ئەسبابی سودو زیان، لە کاتێکدا خودا نەیانی کردوە بەئەسبابی ئەوە، ئەوا شەریکی بۆ خوا داناوە و کارەکەی شیرکی بچوکە. ئائەمەیان دەچێتە باسی (شرك الاسباب).

---

(١)احمد٤/١٥٦، وهوفي السلسه الصحيحه رقم ٤٥٢ .

هەر شتێك هەڵواسرێت یان لەمل بکرێ چاوەڕێی سودو قازانجی لێ بکرێ ئەوا پێی ئەوێژرێ تمیە.

غەیری خوا مەبەست بوون لە عیبادەت دا

لـە مەرجـەکانی قبـوڵ بـوونی کـردەوەی چـاك ئەوەیـە دووربـێ لـە ڕیـاو ڕوپامـای کردن و، پەیوەست بێ بەسونەتەوە .

جـا ئەوکەسـەی هەڵدەسـتێ بـەکردنی عیبـادەت و پەرسـتنێك بۆئـەوەی خـەڵکی ببیـنێ، ئـەوە موشـریکە بەشـیرکی بـچوك، وە کردەوەکەشـی بـەتاڵ دەبێتـەوەو سودی لێ وەرناگرێ.وەکو کەسێك نوێژ بکات بۆئەوەی خەڵك ببیبینن.

﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوٓاْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُواْ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾﴾ النساء: ١٤٢

واتـە: « دوورووەکـان بـە خـەیاڵی خۆیـان دەیانـەوێ فێـڵ لـە خـوا بکـەن کـە تەنهابـە زمـان ئیمانیـان هێنـاوە، بـەڵام خـودا ئـەوان تـەفرە دەداو بـە ئاسـانی فـڕو فێڵـەکانیان پوچـەڵ دەکاتـەوە، ئـەم مونافیقانـە هـەرکات هەڵـسن بـۆ نوێـژ بـە تەمـەڵی و تـەوەزەلی یـەوە ڕاسـت دەبنـەوەو، نوێـژیش دەکـەن بـۆ ئـەوەی خـەڵکی بیان بینن، وەیادی خوداش ناکەن مەگەر کەمێك نەبێ»

بەهـەمان شـێوە ئەگـەر کردەوەیـەکی چـاکی کـرد بۆئـەوەی باسـەکەی بگاتـە خـەڵکی و لـەناو خەڵکـدا بـاس بکـرێ و ناوبـانگی پـێ دەربکـا، ئـەوا بەدڵنیایـەوە کەوتۆتـە نـاو شـیرکەوەو دوچـاری هاوبـەش پەرستی بـووە، وە هەڕەشـەی توندو بـە ئێشیش کراوە لەو کەسەی ئەم کارە بکات .

هـەروەکو «عبـدالله»ی کـوڕی«عبـاس» لـە پێغەمبـەرەوەﷺ دەیگێڕێتـەوە کـە فەرموویەتی:

« مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ رَاءَى رَاءَى اللَّهُ بِهِ».

واتە « هەرکەس کردەوەی خۆی ئاشکرا بکات بۆ روپامای کردن، ئەوا خودا لە ڕۆژی قیامەتدا شەرمەزار و سوکی دەکات، وەهەرکەس کردەوەکانی خۆی ئاشکرا بکات بۆ ئەوەی لەناو خەڵکدا پێی بەرزببێتەوە، ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا نهێنییەکانی نێودڵی ئاشکرادەکات »(1)

وە هەرکەس عیبادەتو پەرستنێكو ئەنجام بداتو مەبەستی پێ ی خوداو خەڵکی بێ، ئەوا کردەوەکەی بەتاڵ دەبێ و بەهەدەردەڕوا و لێ ی وەرناگیرێ .

هەرودکو لە«**حدیث**»ە قودسی یەکەدا هاتووە:

« أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنْ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِي غَيْرِي تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ». واتە « خودای گەورە دەفەرموێ: من دەوڵەمەندترم لەوەی کەکەس بکرێ بەشەریكو هاوبەشم لە عیبادەتو پەرستن دا، جا هەرکەس عیبادەتو کردارێك بکاتو لەمەبەستو نیەتەکەی دا کەسیکی تر بکاتە شەریکم، ئەوا وازی لێ دێنم لە خۆی و هاوتاکەی».(2)

* وەهەر کەس کردارێکی کردو عیبادەتێکی ئەنجام دا، سەرەتا نیەتو مەبەستەکەی بۆ خوا بوو، بەڵام پاشان ڕیای تێ کەوتو توشی بوو، ئەگەر پێی ناخۆش بوو، وەهەوڵی دا نەیهێڵی، ئەوا کردەوەکەی تەواوو قبوڵە.

بەڵام ئەگەر دڵی پێی خۆش بوو، وەحەزی پێ ی کرد، ئەوا قسەی زۆربەی زانایان لەسەر ئەوەن کە کردەوەکەی بەتاڵە .

---

(1) رواه مسلم ٤/٢٢٨٩.

(2)رواه مسلم رقم٢٩٨٥.

رەش بینیو بە شوم زانینی شتەکان

«الطـــــیرة» بریتیـــە لـــەڕەش بـــینی کـــردنو بـــەخراپو نەگبـــەت تەماشـــاکردنی هەندێ شت .

خوای پەروەردگار دەفەرموێ :

﴿فَإِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلۡحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَٰذِهِۦۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمۡ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٣١﴾﴾ الأعراف: ١٣١

واتە: « **خوای گەورە باسی دارو دەستەی (فیرعون) دەکات و دەفەرمووێ:**

هـــەرکاتێ خـــۆش گـــوزەرانی و نیعمـــەتو چـــاکەیان بۆهاتبـــا لـــە بـــاتی شـــوکرانە بـــژێری دەیـــان ووت: ئەمـــە لەبـــەر شـــانو شـــکۆی خۆمانـــە. وەئەگـــەر دووچـــاری قـــاتو قـــڕیو بـــەلاو موســـیبەتێك هاتبـــان لـــە (موســـی)و شـــوێن کـــەوتوانی ڕەشـــبین دەبـــوونو دەیـــان گـــووت: ئەمـــە لـــە شـــومی (موســـی)و دارودەســـتەکەی یـــەتیو نەگبـــەتی ئەوانـــە ئێمـــەش دووچـــاری بووینـــە، جـــا دوای ئـــەوە خـــودا دەفەرمووێ :

هۆشـــیاربن ئـــەوەی لـــە قازانجوزیـــان بـــێ هـــەر بـــە بڕیـــاری خودایـــە، نـــەك لەبـــەر شـــومی «موســـی»و ئەوانـــەی لەگـــەڵی بـــوون، بـــەڵام زۆربـــەیان ئـــەم بـــیرو بـــاوەڕە ڕاستە نازانن بۆیە ئاوا ڕەش بینن» .

* کـــاتی خـــۆی(عـــەرەب)، یـــەکێکیان ئەگـــەر ویـــستبای ســـەفەرێك بکـــات یـــان هـــەرکارێکی تـــر ئەنجامـــدات، دەهـــات باڵندەیـــەکی دەگـــرتو هـــەڵی دەدا، جـــا ئەگـــەر باڵندەکـــە بـــەلای ڕاســـت بفڕیایـــە گەشـــبین دەبـــوونو کارەکـــەیان جـــێ بـــەجێ دەکـــردو

سـەفەرەكەيان دەكـرد. بـەلاّم ئەگـەر بالّندەكـە بـەلای چـەپدا بفڕیایـە ڕەش بـین دەبوون‌و لە كارەكەيان پاش گەزدەبونەوەو نەيان دەكرد .

وەپێغەمبەر ﷺ حوكمی ئەم كارەی بۆمان ڕوون كردۆتەوەو دەفەرمووێ :

« الطِّيَرَةُ شِـرْكٌ» واتـە « ڕەش بـينی لـە هـەركارو فەرمانێكـدا بـێ، ئـەوا شـيرك وهاوبەش دانانە بۆخوا».[1]

وە ئـەوەی دەچـێتە ژێـر ئـەم بـاس و بيروبـاوەڕە حەڕامـەوە كـە (تەوحيـد) نـابوت دەكـات: ئەمانـەن:- ڕەش بـينی لەمانگەكانـدا، وەكـو وازهێنـان لـەژن هێنـان‌و ژن مـارەكردن لـەمانگی(صـفر)دا . وە ڕەش بـينی لـە ڕۆژەكانـدا، وەكـو بـاوەڕبوون بـەوەی چوارشـەمەی كۆتـايی هـەموو مانگێـك ڕۆژی بـەلاّو نەگبەتيـە، وە ڕەش بـينی لـە ژمـارەدا وەكـو بـەخراپ تەماشـاكردنی ژمـارە (١٣). وەيـان ڕەش بيـنن بـوون لـە(نـاو)دا، وەيـان ڕەش بينـی كـردن بەرامبـەر هەنـدێ كەسـی خـاوەن عـەيب، وەكـو كەسـێك دەڕوات بـۆ ئـەوەی دوكانەكـەی بكاتـەوەو لـە ڕێگـا كەسـێكی كـوێر دەبينێ‌و دەگەڕێتەوەو لە چونەكەی ڕەش بين دەبێ .

جا ئەمانە هەمووی حەرامەو شەريك‌و هاوبەش دانانە بۆ خوا.

وەپێغەمبـەرﷺ خـۆی بـەدوور گرتـووە لـەو كەسـانەی بـەم كـارە هەڵدەسـن، هـەروەكو «عمـران»ی كـوڕی«حـصين» لـە پێغەمبـەرەوەﷺ دەيگێڕێتـەوە كـە فەرموويەتی:

« لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَطَيَّرَ ، أَوْ تُطِيِّرَ لَهُ أَوْ تَكَهَّـنَ ، أَوْ تُكِهِّـنَ لَـهُ أَوْ سَـحَرَ ، أَوْ سُحِرَ لَهُ».

---

(١)رواه الامام احمد١/٣٨٩ وهو في صحيح الجامع ٣٩٥٥

واتـه « لـه ئێمـه نـی یـه ئەوکەسـەی باڵنـده هەڵبـدات یـان بـۆی هەڵـدەن وەلـه ئێمـه نی‌یـه ئەوکەسـەی فاڵبگرێتـەوه یـان بـۆی بگرنـەوه ،یـان جـادوو بکـات یـان جادووی بۆبکرێ»[1].

* وەهـەر کـەس ڕەشـبینیەك کەوتـه دڵیـەوه بەرامبـەر شـتێك، ئـەوا کـه فارەتەکەی ئەوەیه که لەم (حدیث)ەدا هاتووه:

«عبـدالله»ی کـوڕی«عمـر» لـه پێغەمبـەرەوەﷺ دەیگێڕێتـەوه کـه فەرمرویەتی:

« مَنْ رَدَّتْهُ الطِّيَرَةُ مِنْ حَاجَة فَقَدْ أَشْرَكَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كَفَّارَةُ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَنْ يَقُولَ أَحَدُهُمُ اللَّهُمَّ لاَ خَيْرَ إِلاَّ خَيْرُكَ، وَلاَ طَيْرَ إِلاَّ طَيْرُكَ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ».

واتـه « هـەر کەسـیك لـەکارێکی خـۆی واز بهـێنێ بـەهۆی ڕەش بـینی یـەوه، ئـەوا شـەریك وهاوبەشـی بـۆ خـوا دانـاوه. وتیـان کـەفارەتی ئەوەچـی یـه ئـەی پێغەمبەری خوا ﷺ ؟

فەرموی، ئەم دوعایه:-

((خوایه هیچ خێـر وچـاکەیك نـی یـه توشـمان بـێ تـەنها ئـەو خێـر وچـاکەیه نـەبێ کـه تـۆ دەتـەوێ ، وەهـیچ زەروزیانێـك نـی یـه کـەرێ مـان لـێ بگـرێ تـەنها ئـەوه نـەبێ کـەتۆ دەتـەوەێ ،وەهـیچ پەرسـتراوێکی شـیاو بەپەرسـتن نیـه تـەنها تـۆ نـەبێ »[2].

ڕەش بـینی شـتێکی دەرونـی یـەو لەدڵـدا کـەم و زیـاد دەکـات، باشـترین و گرینگترین چارەسەر پشت بەستنه بەخوای پەروەردگار .

«عبدالله»ی کوڕی«مسعود» دەفەرمووێ :-

---

(1)رواه الطبراني في الكبير١٨/١٦٢انظر صحيح الجامع٥٤٣٥.

(2)رواه الامام احمد٢/٢٢٠ السلسه الصحيحه١٠٦٥ز] [هذاالحديث فيه ضعف].

« وَمَا مِنَّا إِلَّا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ».

واتــه « هــيچ كــهس نــهبوو لهئێمــه ئــيلا كــهم تــا زۆر شــتێك لــهوه لــهدڵى دا دروست دهبوو بهڵام خواى گهوره نهيدههێشت ولاى دهبرد بـه بهپشت بهستن بـه خوا »[1]

سوێند خواردن به غهيرى خودا

خـواى پــهروهردگار خــۆى بۆخــۆى ســوێند دهخــوات بــه هــهر شــتێك لــه مــهخلوقاتو دروســتكراوهكانى خــۆى كــه بيــهوێ، بــهڵام بــۆ مخلوقــات دروســت نــى يــه سوێند بخۆن به غهيرى خودا.

وهيــهكێك لــهو تاواتانــهى كــه زمــانى خــهڵكێكى زۆر لهســهرى ڕاهــاتووهو بــه زمانياندادێ، سوێند خواردنه به غهيرى خودا .

ســوێندخواردن خــۆى بــۆ خــۆى جۆرێكــه لــه بــه گــهورهگرتنو شــكۆمهندى بــۆ ئــهو كهســهى كــه ســوێندى پــێ دهخــورێ، بۆيــه ئــهو شــكۆمهندىو گهورهيــهش شايــستهو شياوى هيچ كهس نييه تهنها (الله) نهبێ .

«عبــــــدالله»ى كــــورِى«عمــــــــر» لــــه پێغهمبــــهرهوهﷺ دهيگێرێتــــهوه كــــه فهرموويهتى:

« أَلاَ إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ مَنْ كَــانَ حَالِفًــا فَلْيَحْلِــفْ بِاللَّــهِ أَوْ لِيَصْمُتْ ».

(١)رواه ابوداود ٣٩١٠وهو في السلسه الصحيحه 430.

واته «وریابن خوای پەروەردگار حەرامی کردووە لە سەرتان کە سوێند بە باوك وباپیرانتان بخۆن، جا هەر یەك لە ئێوە سوێندی خوارد بابە خودا سوێند بخوات یاخود بێ دەنگ بێ»[1].

«عبداللە»ی کوڕی«عمر» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ أَشْرَكَ».

واتە « هەرکەس بەغەیری خواسوێندی خوارد ئەوا هاوبەشی بۆخواداناوە »[2].

وەدەفەرمووێ:

« مَنْ حَلَفَ بِالأَمَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا».

واتە « هەرکەس سوێند بە ئەمانەت بخوات، ئەوا لە ئێمە نی یە»[3]

کەوابوو: دروست نی یە سوێند خواردن نە بەکەعبە، وە نە بە ئەمانەت، وەنە بەشەرەف، وەنە بە بەرەکەتی فلان، وەنە بە ژیانی فلان، وەنە بە گەورەی پێغەمبەرو پیاوچاکان، وە نە بە دایك وباوك ، وەنە بە سەری منداڵو ئەولاد، هەموونەمانە حەرامن .

وەهەر کەس سوێندێکی خوارد بە یەکێك لەمانەو تێکەوت، ئەوا کە فارەتەکەی ئەوەیە بڵێ: « لاإله إلاالله ».

هەروەکو لە(حدیث)ی(صحیح) داهاتووە:

« مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى فَلْيَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

واتە « هەر کەس سوێندێکی خواردو لەسوێندەکەیدا وتی بە (لات)و(عوزا). با پەشیمان ببێتەوە و بڵێ « لاإله إلاالله »[1].

---

(١) البخاري انظرالفتح ١١/٥٣٠.

(٢) رواه الامام احمد ٢/١٢٥ النظرصحيح الجامع ٦٢٠٤

(٣)رواه ابوداود ٣٢٥٣وهو في السلسةالصحيحه رقم٩٤

هەروەها لە وێنەی ئەم باسە کۆمەڵێك ووتەو گوفتاری شیرکی‌و حەرام هەیە کە بەزاری هەندێ لە موسڵماناندا دێ ، لەوانە : (پەنادەگرم بەخواو بە تۆ، پشتم ئەستورە بەخواو بە تۆ ، ئەمە لە خواو لە تۆوەوە بوو ، کەسم نی یە تەنها خوا و تۆ نەبێ، خوام هەیە لە ئاسمان‌و تۆش لە زەوی، ئەگەر خواو فلان کەس نەبوایە، بێ ئیمان بم ئەگەر وانەبێ، (خەریکەئیمانم نامێنێ)، ئۆ سالی نائومێدی‌و نەگبەتی (هەروەها هەر وشەیەك جنێو و قسەی خراپی تیابێ بەرامبەر کات‌و زەمانە وەکو دەوترێ ئەمە زەمانێکی خراپە، ئەم سەعاتە نەگبەتی بوو، ڕووی زەمانە ڕەش، ئەمانە هەمووی حەڕامن چونکە جنێودان بە زەمانە دەگەڕێتەوە بۆ خوا کە زەمانەی دروست کردووە) .

وە هەر ناوێك «عبـد»ی تیابێ بۆ غەیری خوا حەرامە وەکو«عبدالمسیح، عبدالنبي ، عبد الحسين » .

هەروەها لەو زاراوەو دەستەواژەو دەربڕینانەی کە پێچەوانەی (تەوحید)ەو هەڵوەشێنەرەوەیەتی وحەرامن لەوانە:- ئیشتراکیەتی ئیسلام ، دیموکراتی ئیسلامی، ویستی گەل لە ویستی خواوەیە، دین بۆ خواو نیشتمانیش بۆ کۆمەڵگا، بەناوی گەلەوە، بە ناوی شۆڕشەوە .

وە هەروەها لە زاراوەو دەربڕینە حەرامەکانە بەکار هێنانی وشەی (ملك الملوك) وە ئەوەی ئەو مانایە ببە خشێ وەکو (قاضي القضاة) کە بۆ مرۆڤ بەکاربرێ .

هەروەها بەکار هێنانی ووشەی «سـيد»و هاوماناکانی کە بەکاردەبرێ بۆ کەسانی (منافق وکافر) ئیتر جیاوازی نی یە ئەو وشەی (سید)ە بەعەرەبی

---

(١)البخاري ١١/٥٣٦.

بگــوترێ (وەكــو دەوتــرێ ســيد فــلان) يــا بــەزمانێكی تــر بــوترێ (وەكــو دەوتــرێ گەورەم).

هــەروەها بــەكارهێنانی ووشــەی (ئەگــەر) حەرامــە، كاتێــك مانــای نــارەزايی و پەشــيمانیو خەفــەتو مــەراق ببەخــشێ (وەكــو دەوتــرێ ئەگــەر ئــەوەم بكردايــە تــاوادەبوو، ئەگــەر نەرۆيــشتايە نــەدەمرد).ئــەم قــسەيە دەرگايەكــە بۆشــەيتانو لێوەی گوزەردەكاتە نێو دڵ .

هــەروەها ووتنــی « اللــــهم اغفــــرلي إن شــئت » خوايــە لێم خــۆش بــە ئەگــەر بتەوێ .

دانیشتن لەگەڵ دووڕووەکان یان خراپەکاران و هۆگربوون پیاوەنەوە

زۆرێــك لــەو كەســانەی كــەئيمانو بــاوەڕ لەدڵيانــدا جــێگير نــەبووە، ڕوو لــە كــۆڕو دانيــشتگای تــاوان بــارانو خــراپ كــاران دەكــەن، بــەڵكو زۆرجــار لەگــەڵ هەنــدێ كەســـی وا دادەنيـــشن كـــە قـــسەی ناشـــيرين بـــە دیـــنی خـــوا دەكـــەنو ڕەخنـــە لـــە شەريعەتی خوا دەگرنو گاڵتە بەدين و شوێن كەوتوانی دين دەكەن.

جــا گومــانی تێــدا نــی يــە دانيــشتن لەگــەڵ ئــەم جۆرەكەســانە حەرامــەو عەقيــدەو بيروباوەڕ لەكەدار دەكاتو دەيپوكێنێتەوە .

خوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ ﴾ الأنعام: ٦٨

واتــە «هــەرکات ئــەو مــوشــیرك وخراپەکارانــەت دی خــەریکن لــە بــارەی ئایــەتو دینــی خــواوە خــراپ دەدوێنوگاڵتــە ئەکــەن، ئــەوا تــۆ ڕوویــان لــێ وەرچــەرخێنەو بــە جیــان بهێڵــە، تاقــسەکەیان ئــەگۆڕنو وازدێــنن لــە خــراپ ووتــن. جــا ئەگــەر شــەیتان ئــەم ئامۆژگارییــەی لــە بــیرت بــردەوەو لەگــەڵیان دانیــشتی، ئــەوا هــەرکات وەبــیرت هاتەوە نابێ لەگەڵ ئەو خەڵکە ستەم کارە دابنیشی».

لەبــەر ئــەوە لــەم حاڵەتــەدا دروســت نــی یــە دانیــشن لەگــەڵیان هــەر چــەندە زۆر نزیــك بــن لــە ڕووی خزمایــەتی یــەو تێکــەڵی یــەکتربن لــە ڕووی خێزانیــەوە، وە زمــان پــاراوو شــیرین بــن. تــەنها بــۆ کەســانێك دروســتە لەگــەڵیان دانیــشێ کــە بیــەوێ قــسەی خێریــان بــۆ بکــات، یــان بەربەرچــی قــسە بــە تاڵــەکانیان بداتــەوە، یــان نکۆڵیــان لــێ بکــاتو دەمکوتیــان بکــات، بــەڵام ڕازی بــوونو بــێ دەنگــی لــەو شوێنانە دروست نی یە .

خوای پەروەردگار دەفەرمووێ :-

﴿فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٩٦﴾﴾ التوبة: ٩٦

واتــە « خــۆ ئەگــەر ئێــوە لێیــان ڕازی بــن، ئــەوا بەدڵنیایــەوە خــودا لــە خــەڵکانی تاوانبار ڕازی نابێ ».

پەلەکردن لەنوێژدا

گـەورەترین تـاوانی دزی بریتیـە لـە دزی کـردن لەنوێـژدا، هـەروەکو پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمووێ :

« إنَّ أَسْوَأَ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذي يَسْرِقُ صَلَاتَهُ » قَالُوا يَـا رَسُـولَ اللّـهِ وَكَيْـفَ يَسْرِقُهَا؟ قَالَ « لَا يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا».

واتـە « خراپترینـی خـەڵکانی دز ئـەو کەسـەیە کـە دزی لەنوێژەکـەی بکـات ». وتیـان: ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـۆن دزی لـە نوێـژ دەکـرێ ؟ فـەرمووی: « **دزی کردنەکـە بـەوە دەبـێ ڕکـوع و سـوجدەکانی بـە تـەواوی نابـات و پەلـەدەکات** »[1]

جـا نوێـژکردن بەپەلـەو نەپاراسـتنی هێمنـی تێـداو جێگیرنـەبونی پـشت لـە (ڕکـوع‌و سـوجدە)داو ڕێـك نەبونـەوەی پـشت لـە دوای هەسـتانەوە لـە (ڕکـوع و سـوجدە) داو دانەنـشتن لـە نێـوان هـەردوو سـوجدەکەدا، هـەموو ئەمانـە ئـەو هەڵـەو ناتەواویانـەن کـە زۆر دیـارو بەرچـاون لـەناو زۆربـەی نوێـژ خوێنانـداو، مزگـەوتێك نی یە نمونەی ئەم جۆرە نوێژ خوێنانەی تێدا نەبێ.

وە هێمنـی‌و لەسـەر خـۆیی ڕوکـن‌و پایەیەکـە لـە پایـەکانی نوێـژ، بـەبێ ئـەم پایەیـە نوێـژ دانامـەزرێ‌و وەرنـاگیرێ‌و جێـی هـیچ نـاگرێ ، هـەر بۆیـە ئـەم کـارە زۆر ترسناکە وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:-

« لَا تُجْزِئُ صَلَاةُ الرَّجُلِ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

---

(١)رواه الامام احمد ٥/ ٣١٠ ،وهو في صحيح الجامع٩٩٧

واتـه « نوێـژی هـیچ کەسـێك دانامـەزرێ و تـەواو نـابێ‌و جێـی هـیچ نـاگرێ، تاوەکو پشتی ڕێك نەکاتەوە لە ڕکوع وسوجدەدا».[1]

گومـانی تێدا نـی یـە کـە ئـەم کـارە کـارێکی خـراپ‌و قێزەونـەو هەرکـەس بیکـات شـیاوی ئەوەیـە ڕێـی لـێ بگیرێـت‌و لـەو کـارە قەدەغـەبکرێت‌و بترسـێنرێ کـە کارێکی خراپی کردووە .

لـە (أبـو عبـدالله الأشـعري)ەوە دەفـەرمووێ : پێغەمبـەرﷺ نوێـژی جەماعـەتی لەگـەڵ هاوەڵـەکانی کـردو پاشـان لەگـەڵ کۆمـەڵێك دانیـشت، پیاوێـك هاتـە ژورەوە نوێـژی دابەسـت، جـا لـە نوێژەکەیـدا ڕکـوع و سـوجدەی دەبـرد وەکـو دەنوك بدات لەزەوی، پێغەمبەرﷺ فەرمووی :-

« تَرَوْنَ هَذَا لَوْ مَاتَ عَلَى هَذَا مَاتَ عَلَى غَيْـرِ مِلَّـةِ مُحَمَّـد ، يَنْقُـرُ صَـلاَتَهُ كَمَا يَنْقُرُ الْغُرَابُ الدَّمَ ، إِنَّمَا مِثْلُ الَّذِى يُصَلِّى وَلاَ يَرْكَـعُ وَيَنْقُـرُ فِـى سُـجُودِهِ كَالْجَائِعِ لاَ يَأْكُلُ إِلاَّ تَمْرَةً أَوْ تَمْرَتَيْنِ ، مَاذَا يُغْنِيَانِ عَنْهُ» .

واتـه «ئائـەوە ئـەبینن ؟ هەرکـەس بمرێ لەسـەر ئـەو حاڵـە، ئـەوا لەسـەر غـەیری دینـی (محمـد) مـردووە، لـە نوێژەکەیـدا دەنـوك دەدات وەکـو قەلـەڕەش دەنـوك لـە خـوێن دەدات، جـا نمونـەی ئـەو کەسـەی پـشت دەچـەمێنێ لـە ڕکـوع ودەنـوك دەدا لـە زەوی لـە سـوجدەکاندا، وەکـو کەسـێکی برسـی وایـە کـە تـەنها خورمایـەك یـان دووخورما بخوات و هەڵسێتەوە، کە بەوە هیچ سودمەند نابێ».[2]

وەلە(زیـد)ی کـوڕی (وهـب)ەوە دەفـەرمووێ :- (حذیفـه) پیـاوێکی بـینی ڕکـوع و سوجدەی بە تەواوی نەدەبرد، (حذیفه) فەرمووی :

« وَلَوْ مِتَّ وَهَذِهِ صَلاَتُكَ مِتَّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْـرَةِ الَّتِـي فُطِـرَ عَلَيْهَـا مُحَمَّـدٌ صلى الله عليه وسلم».

---

(١)رواه ابوداود ١/٥٣٣ ،وهوفي صحيح الجامع ٧٢٢٤.

(٢)رواه ابن خزيمة في صحيحه ١/٣٣٢ وانظر صفة صلاة النبي للألباني ١٣١.

واتـه «نوێـژت نـەکرد، وە ئەگـەر بـەم کـارەوە بمـری، ئـەوا لەسـەر غـەیری ئـەو فیترەت و دینە دەمری کە خوا (محمد) لەسەری داناوە»[1].

وە هەرکـەس نوێژەکـەی بـە پەلـەکرد و هێمنـی تێـدا نەپاراسـت کاتێـک ئەمـەی زانـی، پێویسـتە لەسـەری نوێژەکـەی دووبـارە بکاتـەوە، مـادام کـاتی نوێژەکـەی مـابێ، وەئـەوش کـە ڕۆیشـتووەو ڕابـردووە پێویسـتە تەوبـەبکات و پەشـیمان بێتەوە، بۆیە پێویست ناکات نوێژەکەی رابردوو بگێڕێتەوە.

بەڵگەش ئەوەیە کە پێغەمبەرﷺ فەرمووی:

« ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ». واتە « بڕۆ نوێژەکەت بکەرەوە چونکە تۆ نوێژت نەکرد »[2].

کاری بێ هودە و جوڵەی زۆر لەنوێژدا

ئـەم بەڵایـەش زۆرێـک لـە نوێـژخوێنان لێـی دەربـاز نـابن، لەبـەر ئـەوەی ئـەو فەرمانەی خوایان بەجێ نەهێناوە کە دەفەرمووێ:-

﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾﴾ البقـــرة: ٢٣٨ **واتـە « هەسـتن نوێـژ بکـەن بـۆ خوا بەترس وهێمنی یەوە »** .

وە ئەو فەرمایشتەی خودا تێنەگەیشتون کە دەفەرمووێ :-

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾﴾ المؤمنون: ١ - ٢

واتـە «بەڕاسـتی خـەڵکانی خـاوەن ئیمـان و بـاوەڕ سـەرفرازو ڕزگـاربوون، ئـەو کەسـانەی کـە لـە نوێژەکانیانـدا خـشوعیان هەیـەو بـەدڵ ئاگایـان لـە

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٢/٢٧٤.

(٢) سنن أبي داود - (٣ / ٢٥).

نوێژەکانیانــەو بــە لاشــەش لەســەر خــۆو بەهێمنیــەوە نوێــژ دەکــەن‌و جموجــۆڵ‌و حەرەکەتی بێ هۆ ناکەن لە نوێژەکانیاندا».

وە کاتێـك پرسـیارکرا لـە پێغەمبـەرﷺ سـەبارەت بـەرێك کردنـەوەو پاکردنـەوی شوێنی سوجدە لەکاتی سوجدە بردندا کە دروستە یان نا ؟

ئەویش فەرموویی:

« لَا تَمْسَحْ وَأَنْتَ تُصَلِّي فَإِنْ كُنْتَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَوَاحِدَةٌ تَسْوِيَةَ الْحَصَى».

واتــە « نەکـەی شـوێنی سـوجدەت ڕێـك بخـەی لـەکاتێك دا لـە نـاو نوێـژدا بـوی . بەڵام گەر هەر ناچاربووی یەك جار دەستی پێدابهێنە»[1].

وە زانایـان (بەڕەحمـەت بـن) باسـی ئـەوەیان کـردووە کـە جموجـۆڵی زۆ و یـەك لـە دوای یـەك، ئـەگـەر پێویـست‌و ناچـاری نـەبێ نوێـژ بـەتاڵ دەکاتـەوە.ئەگـەر حـاڵی ئـەم کەسـە وابـێ، ئـەی ئـەبێ حـاڵی ئـەو کەسـانە چـۆن بـێ کـە لەبـەر دەسـتی خـودا دا ڕاوەسـتاون‌و جموجـۆڵی بـێ هـودە دەکـەن‌و یـەکێك سـەیری سـەعاتەکەی دەکـات‌و ئـەوەی تـر جلەکـەی ڕێـك دەخـات، یـان پەنجـە بـەلوتی دەکـات، وە چاوەکانی بـۆ لای ڕاسـت وچـەپ دا دەسـوڕێنێ‌و سـەیری ئاسمـان دەکـات، دیـارە ناترسـێ لـەوەی چاوەکانی کوێر بێ‌و شەیتان لە نوێژەکەی بدزێ بەم کارە .

(١)رواه أبو داود١/٥٨١وهو في صحيح الجامع٧٤٥٢.

پێش کەوتنی ئیمام لەنوێژدا بەئەنقەست

پەلەکردن یەکێکە لەڕەفتارو سروشتی مرۆڤ .

﴿وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ عَجُولًا ﴿١١﴾﴾ الإسراء: ١١.واتە « مرۆڤ هەمیشە **پەلەکارو هەڵەشەیە».**

وە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ :

« التَّأَنِّي مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ».

واتە « نەرم ونیانی ولەسەر خۆی لە خوداوەیە، وە هەڵپە هەڵپ و پەلەکردن لە شەیتانەوەیە ».[(١)]

ئەوی کە زۆر تێبینی دەکرێ لە نوێژی جەماعەتدا لە لای ڕاست و چەپەوە نوێژخوێنێکی زۆر دەبینرێ پێش ئیمام دەکەون، بەتایبەت لە ڕکوع وسوجدە بردندا، وەلە ((الله اکبر))ەکاندا بەگشتی، وەتەنانەت لەکاتی سەلام دانەوەش دا .

ئەم کارە هەرچەندە لەناو خەڵکدا گرنگی پێ نادرێ، بەڵام هەڕەشەی توندی دەربارەی هاتوە لە پێغەمبەرەوەﷺ:

« أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ».

واتە: « ئایا ئەوکەسەی سەری لە پێش سەری ئیمامەوە بەرز دەکاتەوە ناترسێ خوای گەورە سەری بکات بەسەری گوێ درێژ »[(٢)].

---

(١)رواه البيهقي في السنن الكبرى ١٠/١٠٤ وهو في السلسلة ١٧٩٥.

(٢)رواه مسلم ١/٣٢٠-٣٢١

نوێـژخوێن پێویـستە لەسـەری کـە بـەهێمنیو لەسـەر خۆییـەوە بێت بـەرەو نوێـژ، جا ئەمە ئەگەر بۆهاتنەکەی بێ، ئەی ئەبێ بۆنوێژەکە چۆن بێ .

وە هەنـدێ خـەڵکی تـر مەسـەلەکەیان وا لـێ تێکـەڵو پێکـەڵ بـووە، بۆئـەوەی پێش ئیمام نەکەون کە چی زۆر لە ئیمام دوادەکەونو بەجێ دەمێنن .

پێویـستە بزانـرێ کـە شەرعناسـان (بەرەحمـەت بـن) بنەمایـەکی جوانیـان باسـکردووەو دانـاوە بـۆ ئـەوەی نوێـژ خـوێن نـە پـێش ئمـام بکـەوێو نـە لـە ئیمامیش جـێ بمێنێ، ئـەویش ئەوەیـە: کاتێـك کـە ئیمـام «الله أكـبر» ی تـەواوکرد ئینجـا نوێـژخوێن بجـوڵێ، کـەوابوو هـەرکات ئیمـام لـە ووشـەی (راء) ی «الله أكـبر» تـەواوبوو ئینجـا دروسـتە بـۆ نوێـژ خـوێن بجـوڵێو حەرەکـەبکات. نـە پـێش ئەوە بکەوێ نە دواش بکەوێ .بۆیە بەم شێوەیە کارەکەرێك دەخرێ .

وە هاوەڵـەکانی پێغەمبـەرﷺ زۆر سـوربوون لەسـەر ئـەوەی کـە پێـشی پێغەمبەرﷺ نەکەون، گرنگیان بەو کارە زۆر دەدا.

بۆ نمونە یەکێك لەوان کـە (بـراء) ی کـوڕی (عـازب)ە دەفەرموێ : صـەحابە لـە پشتی پێغەمبـەرەوە نوێـژیان دەکـرد، کاتێـك کـە پێغەمبـەرﷺ سـەری لـە رکـوع بـەرز بکردایەتـەوە برۆشـتایە بـەرەو سـوجدە کـەس نـەدەبینرا بـچەمێتەوە بـەرەو سـوجدە هـەتاوەکو پێغەمبـەرﷺ ناوچـەوانی دانەنایـە لەسـەر زەوی، پاشـان هەمووی لە دواوە لار دەبونەوەو بەرەو سوجدە دەچەمینەوە.

وە کاتێـك پێغەمبـەرﷺ کەوتەتەمەنـەوەو حەرەکـەو جموجـۆڵی جۆرێـك لـە خاوبونەوەی تێکەوت، نوێژخوێنانی پشتەوەی ئاگادار کردەوە فەرمووی :

« أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ فَلاَ تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

واتـه « ئـەی خەڵکینـە مـن کەوتومـەتـە تەمەنـەوەو قـورس بـووم، بۆیـە وریـابن لە نوێژدا پەلەمەکەن و پێشم نەکەون لە ڕکوع وسوجدە بردندا». [1]

وە پێویـستە ئەوکەسـەی کـە ئیمـام و پـێش نوێـژە، کاتێـك کـە نوێـژ دەکـات وتنـی(الله اكـبر)ەکـانی بـەگوێرەی سـوننەتی پێغەمبـەر بـێ، بـەو شـێوەیەی کەلـە (حدیث)کەی(أبوهريرة) دا هاتوەو دەفەرمووێ :

« كَانَ رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ إذَا قَـامَ إلَـى الـصَّلَاة يُكَبِّـرُ حِـينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَـعُ صُـلْبَهُ مِـنْ الرُّكُوعِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائمٌ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِـينَ يَهْـوِي سَـاجِدًا ثُـمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَـهُ ثُـمَّ يَفْعَـلُ مِثْلَ ذَلكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ حِـينَ يَقُـومُ مِـنْ الْمَثْنَـى بَعْـدَ الْجُلُوسِ».

واتـە « پێغەمبـەر ﷺ هـەرکات هەسـتایە بۆنوێـژ، «الله أكـبر» ی دەکـرد کاتێـك نوێـژی دابەسـتایە، پاشـان «الله أكـبر» دەکـرد کاتێـك ڕکـوعی ببردایـە، پاشـان لـە ڕکـوع بـەرز دەبویـەوەو دەیفـەرموو: « سَـمِعَ اللَّـهُ لِمَـنْ حَمِـدَهُ » وەکاتێـك تـەواو ڕاسـت دەبوویـەوە دەیفـەرموو« رَبَّنَـا وَلَـكَ الْحَمْـدُ » ، پاشـان «الله آكـبر»ی دەکـرد کاتێـك دابەزایـە بۆسـوجدە، پاشـان «الله أكـبر» ی دەکـرد کاتێـك سـەری بـەرز بکردایەتـەوە، پاشـان «الله أكـبر» ی دەکـرد کاتێـك سوجدەی ببردایـە، پاشـان «الله أكـبر» دەکـرد کـە سـەری بـەرز بکردایـە، ئیجـا ئەمـەی بـەردەوام دەکـرد لـە هـەموو نوێژەکـەی دا تـاوەکو تـەواو دەبـوو. وەکـاتێکیش لـە دوای دانیشتنی یەکەم هەڵبسایەتەوە «الله أكبر» دەکرد ». [2]

---

(١)رواه البيهقي ٩٣/٢ وحسنه في إرواء الغليل ٢/ ٢٩٠

(٢)رواه البخاري رقم ٧٥٦ ط. البغا

جا بۆیه هەرکات پێش نوێژ «الله أکبر» ەکانی کۆكو تەبابوون لەگەڵ جوڵەو حەرەکەکەی، وەنوێژ خوێنەکانیش بەو چۆنیەتیەی کە باسکراوە جوڵانەوە، ئەوا کاروباری نوێژی جامەعەتەکەی ڕێك وپێكو باش دەبێ.

هاتنی کەسێك بۆمزگەوت کەسیر وپیازی خواردبێ ،یان بۆنێکی ناخۆشی پێوەبێ

خوای گەورە دەفەرمووێ :-

﴿ ۞ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ ﴾ الأعراف: ٣١.

واتە « ئەی نەوەکانی ئادەم هەرکە دەچنە مزگەوت بۆنوێژ، جل وبەرگی پاك وخاوێن بپۆشن».

لە«جائر»کوڕی«عبدالله»ەوە دەفەرمووێ، پێغەمبەرﷺ فەموویەتی:

« مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ قَالَ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».

واتە « هەرکەس سیرو پیازی خوارد بالێمان دورکەوێتەوە، یان فەرمووی: با لە مزگەوتمان دورکەوێتەوە ولەماڵەکەی خۆیدا بمێنێتەوە »[1].

وە لە ڕیوایەتەکەی «مسلم»داهاتوە:

« مَنْ أَكَلَ الْبَصَلَ وَالثُّومَ وَالْكُرَّاثَ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ».

(١) رواه البخاري انظر الفتح ٢/٣٣٩

واتە « هەرکەس پیازو سیر و کەوەری خوارد با نزیکی مزگەوتمان نەکەوێ، چونکە ملائیکە توشی ئازار دەبن بەو شتانەی کە مرۆڤ پێ ئازارمەند دەبێ »[1].

وە «عمر»ی کوڕی «خطاب»وتاری دەخوێند لە ڕۆژی جومعەدا، لەناو وتارەکەیدا فەرمووی:

« ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ تَأْكُلُونَ شَجَرَتَيْنِ لَا أَرَاهُمَا إِلَّا خَبِيثَتَيْنِ هَذَا الْبَصَلَ وَالثُّومَ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَجَدَ رِيحَهُمَا مِنْ الرَّجُلِ فِي الْمَسْجِدِ أَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ إِلَى الْبَقِيعِ فَمَنْ أَكَلَهُمَا فَلْيُمِتْهُمَا طَبْخًا».

واتە « ئەی خەڵکینە ئێوە ئەم دوو ڕووەکە دەخۆن‌و من بە پیسیان دەبینم: کە ئەویش سیرو پیازە، دڵنیابن پێغەمبەرم ﷺ دەبینی هەرکات لە مزگەوتدا بۆنی ئەو دوانەی لە هەر پیاوێك بکردایە ، ئەوا فەرمانی پێ دەکرد کە دەربچێ لە مزگەوت‌و دورکەوێتەوە بەرەو بەقیع، جا هەر کەس سیرو پیازی خوارد با جوان لە چێشتدا سوری بکاتەوەو بۆنەکەی بمرێنێ».[2]

وە ئەوەی پەیوەندی بەم باسەوە هەیە: ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە ڕاستەوخۆ لە دوای ئیش کردن دەچنە مزگەوتەوە بە بۆنی ناخۆشی عەرەقی بن باڵ‌و گۆرەبیەکانیان .

لەوەش خراپ تر جگەرە خۆرەکانن، ئەوانەی کە جگەرەی حەرام دەکێشن‌و پاشان دەچنە مزگەوتەکانەوەو ئازاری بەندەکانی خوا دەدەن لە ملائکەو نوێژ خوێنان.

---

(١)رواه مسلم رواه ١/٣٩٥

(٢)رواه مسلم ١/٣٩٦

زینـــــــاكردن

یـــەكێك لەمەبەســـتو ئامانجـــەكانی شـــەریعەتی ئیـــسلام پاراســـتنی نـــاموسو وەچەو نەسەبی خەڵكی یە، بۆیە زینای حەرام كردووە .

خوای پەروەردگار دەفەرمووێ :-

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ ﴾ الإسراء: ٣٢

واتـە « وریـابن بـەهیچ شـێوەیەك تـوخنی زینـا نەكـەون، چـونكە بەڕاسـتی زینـاو داوێـ ـن پیـــسی تاوانوكردەوەیـــەكی زۆر خراپـــەو ڕێگایـــەكی زۆر ناپەســـەندو قێزەونە ».

شـەریعەتی پـیرۆزی ئیـسلام نـەك هـەر زینـای حـەرام كـردووە، بـەڵكو هـەموو ئـەوكونو كەلەبـەرو ڕێگـاو ڕێـچكانەشی داخـستووە كـە مـرۆڤ پـەلكێش دەكـەن بـەرەو زینـا، لەوانـەش فـەرمانی كـردووە بـە داپۆشـینی ئافرەتـانو، فـەرمانی كـردووە بـە پاراسـتنی چـاو لـە تێڕوانینـی حـەرامو، تـاك بونـەوەی پیـاوو ئـافرەتو زۆر شتی تریشی لەو پێناوەدا حەرام كردووە.

پیـاوی زیناكـاری خێزانـدارو ئـافرەتی زیناكـاری مێـرددار، تۆڵـەی لـێ دەسێنرێتەوە بـە ترسـناكترینو قـورس تـرین سـزا، ئـەویش بـریتی یـە لـە بـەردە باران كردنـی تـا دەمرێـت، تـا تۆڵـەی گوناهەكـەی بـچێژێت ، بۆئـەوەی هـەموو لاشـەی ئازار بچێژێت، وەك چۆن گشت لاشەی تێركردووە لە حەرام .

وە پیـاوی زیناكـارو ئـافرەتی زیناكـار گـەر هاوسـەردار نـەبوون بـە ڕێگایـەكی شـەرعی، ئـەوا تۆڵـەی لـێ دەسـێنرێتەوە بـە فەلاقـەكردن وجەڵـدە لێـدان ، كـە لەسـنورە شـەرعیەكاندا دیـاری كـراوە ئـەویش بریتیـە لـە(١٠٠) جەڵـدە .لەگـەڵ

ئەوەش دا کۆمەڵێك لە بڕواداران ئامادەبن لەکاتی جەڵدە لێدانەکەی تاوەکو شەرمەزارو ناشیرین بێ لە ناو خەڵکدا، وە دەبێت لەشارەکەی خۆی دوربخرێتەوەو دوچاری غەریبی بێ بۆماوەیساڵێك تاوەکو سوکی خۆی بۆ دەرکەوێ .

وە سزای پیاوو ئافرەتی زیناکار لە بەرزەخدا: ئەوەیە بەڕوتی دەخرێنە ناو تەنورێکەوە کە سەرەوەی تەسکەو خوارەوەی فراوانەو لەخوارەوەش ئاگر دەدرێ، جا هەرکات ئاگرەکە بڵێسەبداتو زیاد بکات هاواردەکەنو دەقیژێننو بەرزدەبنەوە، هەتاوەکو نزیکی دەرچون دەبنەوە، بەلآم بڵێسەی ئاگرەکە دانەبەزێتو ئەوانیش دەگەڕێنەوە بۆناو تەنورەکە ، ئابەم شێوازە سزادەدرێن تا ڕۆژی قیامەت .

لەمەش ناشیرینو ناقۆلآتر ئەوەیە پیاو لەگەڵ ئەوەی تەمەنی گەورە بوویبێو لەمردن نزیك بووبێتەوەو چوبێتە ساڵەوەو خوداش ئەوەندە مۆڵەتی دابێ و تەوبەی نەکاتو هەر بەردەوام بێ لەسەر زینا.

کەوابوو ناشرینترنو چەپەڵترین زیناکار ئەو کەسەیە کە چووبێتە ساڵەوەو تەمەنی گەورەبیێو زینا بکات.

لە«أبوهريرة»ەوە، لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەفەرمووێ:

« ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ القِيَامَةِ ، وَلاَ يُزَكِّيهِمْ ، وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ : شَيْخٌ زَانٍ ، وَمَلِكٌ كَذَّابٌ ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ».

واتە « سێ کۆمەڵە خەڵك خوای گەورە قسەیان لەگەڵدا ناکاتو لەگوناه پاکیان ناکاتەوەو، بە چاوی ڕەحمەت تەماشایان ناکاتو، سزایەکی

سەختیشی بۆ دانـاون ، پیـاوێکی بە تەمەنی زیناکـار، پاشـایەکی درۆزن، هەژارێکی خۆ بەزلزان »[1].

وەخـراپترین‌و پیسترین کاسبی ئەو پارەیەیە کە بەرامبەر زینـا وەردەگیرێ. وە ئەو ئافرەتەی بەهۆی داوێن پیسی یەوە کاسبی بکـات‌و بـژێوی پەیدابکات، بێبەش‌و مەحرومە لە قەبولّ بوونی دوعـاو پاڕانەوە، کاتێك کە لە نیوەشەودا دەرگاکانی ئاسمان دەکرێتەوە (بۆ قبولّ بوونی دوعاوپاڕانەوە)[2].

وە هەرگیز فەقیری‌و هەژاری بیانوی شەرعی نین بۆ شکاندن سنوروکانی خوای گەورەو ئەتککردنی ناموسی یەکتر، وەکو پێشینان وتویانە : برسیبەو سەربەرزبە، وە بەهۆی شیری مەمکی خۆتەوە نەلەوەڕێی.

وە لەم چەرخەدا هەموو دەرگاکـان خراونەتە سەر پشت بۆ ئەنجام دانی کـاری خراپ، وە شەیتان گشت ڕێگـاو ڕێچکەکانی خراپەکاری ئاسان کـردووە بە هۆی فروفێڵەکانی خۆی‌و دۆستەکانی، وە کەسانی تاوانبارو خراپەکار شوێنی تەڵەکانی شەیتان کەوتوون‌و بوونەتە دەسکەلای دەستی شەیتان بۆ بلاْوکردنەوەی فەسـادو بێ ئەخلاقی ، ئەویش بە بلاْوبونەوەی سفوری‌و خۆدەرخستن و خۆجوان کردنی ئافرەتـان، وە بەرەلاْکردنی چـاو تێڕوانینی حەرام‌و، بلاْوبونەوەی تێکەڵی پیاوو ئافرەت‌و، گۆڤـاری خراپ‌و فلیمی نابەجێ‌و ناپەسەندو، گەشت‌و گـوزاری زۆر بۆ ولاْت‌و جێگـای بەدڕەوشتان‌و، دروستکردنی بـازاڕی تیجاری بۆ داوێـن پیسی‌و بێ ئـابڕوی‌و، زۆربوونی هەتککردنی نـاموس‌و، زۆر بوونی منداڵی حەرام‌وکوشتنی گۆرپەلەی بێ تاوان .

---

(١)رواه مسلم ١/١٠٢-١٠٣

(٢)الحديث في صحيح الجامع ٢٩٧١

خودایە داوات لێ دەکەین بەرەحمەتو لوتفو پارێزگاری خۆت بمانپارێزی لە داوێن پیسیو، داوات لێ دەکەین دڵەکانمان پاك بکەیتەوەو داوێنمان پاك رابگریو، لەنێوان ئێمەو حەرام دا بەربەستێکی گەورە دروستبکەی.

نێربازی

تاوانەکەی قەومی «لوط» ئەوەبوو لەگەڵ نێرینەکاندا جووت دەبوونو نێربازیان دەکرد.

وەکو خوای گەورە دەفەرموێ :-

﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ ﴾ الأعراف: ٨٠

واتە «(لوط» مانعليه السلام کردە پێغەمبەرو بەگەلەکەی خۆی ووت: بەڕاستی ئێوە تاوانێکی خراپ و ناشرینی وا ئەنجام دەدەن لەڕووی داوێن پیسیوە کە هیچ کەسێك لە خەڵکانی جیهان پێش ئێوە کاری وەها شەرمەزارانەی نەکردووە، ئەویش ئەوەیە ئێوە دەچنە لای پیاوان و نێربازی دەکەن ».

وە لەبەر ناشیرینیو ناقۆڵاییو ترسناکی ئەم تاوانو خراپەیە خوای پەروەردگار سزای ئەوکەسانەی داوە کە ئەنجامی دەدەن بە چوارجۆر لە سزاو تۆڵە، کە ئەم چوارجۆرە بەسەر هیچ گەلێکی تردا کۆنەبۆتەوە، ئەوانیش بریتین لە کوێر بوونی چاوەکانیانو، ژێروبان بوونیانو، بەردەباران کردنیان لەئاسمانەوە بەبەردی سورەوەبوو، وە ناردنی هاوارو قیژەیەکی سامناك بەسەریاندا.

وە لەشەریعەتی ئیسلامیش دا هەر کەسێك ئەو کارە ئەنجام بدات یان ئەو کارەی لەسەر بکرێ بەڕازی بوونی خۆیو زۆری لێ نەکرابێ ، ئەوا تۆڵەو سزاکەیان ئەوەیە کەدەبێ بە شمشێر بکوژرێن.

«عبداللە»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ».

واتە«هەرکەسێکتان بینی کاری قومەکەی «لوط»ی دەکرد (واتە نێربازی، ئەوا هەردووکیان بکوژن، ئەوەی کارەکە دەکاتو ئەوەش وا کارەکەی لەسەر دەکرێ ».[1]

وە ئەو نەخۆشیو تاعونانەی کە ئەمڕۆ لەم سەردەمەدا دەرکەوتوونو لە سەردەمانی پێشوودا نەبوون، هەمووی هۆکاری داوێن پیسیە، وەکو نەخۆشی ئایدزی کوشندە .ئەمانە هەمووی بەڵگەن لەسەر کارلەجێی شەریعەت کە ئەو جۆرە سزاو تۆڵانەی داناوە.

نەهاتنی ئافرەت بۆسەر جێی پیاوەکەی بەبێ هیچ عوزرێکی شەرعی

«أبوهريرة» لە پێغەمبەردوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« إِذا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ».

واتە: «هەرکات پیاو داوای سەرجێی لە خێزانەکەی کردو ئەویش پشتی تێکردو وەڵامی نەدایەوە، وە ئەو پیاوە ئەو شەوە بە تووڕەیی سەر بنێتەوە

(١)رواه الإمام أحمد ١/٣٠٠ وهو في صحيح الجامع ٦٥٦٥

بەرامبەر بە خێزانی، ئەوا (ملائکە) لەعنەت لەو ئافرەتە دەکەن تا بەیانی».[1]

زۆرێك لە ئافرەتان کاتێك کێشەیەك لە نێوان خۆی و مێردەکەیدا دروست دەبێ، بە گومانی خۆی دەیەوێ تۆڵەی خۆی بکاتەوە، بۆیە خۆی دەگرێتەوە لەسەر جێی کردن لەگەڵ پیاوەکەی، جا ئەم کارەی کە ئافرەتان دەیکەن مەفسەدەو خراپەی زۆری لێ دەکەوێتەوە، لەوانە پێ دەچێ پیاوەکەی بکەوێتە حەرامەوەو، زۆرجار لەوانە نیشەکە بە خراپتر بەسەر ئافرەتەکەدا بشکێتەوە، کە پیاوەکەی بیر لە خێزانێکی تر بکاتەوەو بەسەر ئەم دابیهێنێ .

وە پێویستە لەسەر ئافرەت گورج بێ لە وەڵام دانەوەی داواکاری مێردەکەی هەرکات داوای لێ کرد، تاوەکو ئەم فەرمانی پێغەمبەر ﷺ جێبەجێ بکات کە دەفەرمووێ:

« إذا دعا الرجلُ امرأته إلى فراشِهِ فلتُجِبْ وإن كانتْ على ظهرِ قَتَبٍ».

واتە: « هەرکات پیاو داوای سەر جێی لە خێزانەکەی کرد، ئەوا با دەست بەجێ وەڵامی بداتەوە،تەنانەت ئەگەر لەسەر کۆچ و باری حوشترەکەشی بێ با دابەزێ ».[2]

وە پێویستیشە لەسەر پیاو بەتەنگ خێزانیەوەی بێو ڕەچاوی حاڵی خێزانی بکات، کاتێك نەخۆشە یان دووگیانە یان بێ تاقەتەو خەفەتبارو دڵتەنگە، بۆئەوەی کۆكو تەبایی و خۆشەویستیان بەردەوام بێو دژایەتی و تێگیران لەنێوانیان دروست نەبێ .

---

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٣١٤/٦

(٢)انظر زوائد البزار ١٨١/٢ وهو في صحيح الجامع ٥٤٧

داوای ئافرەت بۆتەڵاق لەمێردەکەی بەبێ هیچ هۆیەکی شەرعی

زۆریـــك لـــە ئافرەتـــان پەلەوهەڵەشـــەن لـــە داواکردنـــی تـــەڵاق لـــە مێردەکانیـــان‌و مێرد ناچار دەکەن کە خێزانیان بە تەڵاق دا بدەن .

بۆ مونـە کاتێـك کێـشەیەکی بـچوك دروسـت دەبـێ، یـان کاتێـك ئـەو پـارەو ماڵـەی کـە دەیـەوێ پیاوەکـەی پـێ ی نـەداو بـۆی دابـین نـەکات، ئـەوا دسـت بـەجێ داوای تـــەڵاق دەکـــات. وە زۆرجـــار پـــێ دەچـــێ لـــە لایـــەن کەســـوکاری ئافرەتەکـــەوە یـــان دراوسێ یەکانیەوە هانبدرێ و پاڵی پێوەنبرێ .

وە زۆرجـــار ئـــافرەت لـــە ڕووی پیـــاودا دەوەســـتێ‌و بەرامبـــەری لـــێ دەگـــرێ‌و لێـی ڕاسـت دەبێتـەوە بـە کۆمـەڵێك ووتـەو قـسەی کاریگـەرو هەسـتیار کـە دەمـاری پیاو دەگرێ‌و تورەی دەکات وەکو دەڵێ ئەگەر پیاوی تەڵاقم بدە.

وە شـــتێکی زانـــراوە کـــە تـــەڵاق‌و جیابونـــەوەو لێکـــدابڕانی پیـــاو وئـــافرەت بـــەڵاو نەگبـــەتی زۆری لێ دەکەوێتـــەوە، شـــیرازەی خێـــزان دەپـــچڕێ‌و ئـــەتك دەبـــێ‌و، وە منـــداڵ پەرتـــەوازەو بـــێ ســـەروبەر دەبـــێ، وە زۆر جـــار پەشـــیمانی لـــەدوادێ، بـــەڵام پەشیمانی سودێك نابەخشێ .

ئـــێ ئەمانـــەو چـــەندەهای تـــریش حیکمـــەت‌و کـــار لـــەجێی شـــەرع دەردەخـــات، کاتێك کە داواکردنی تەڵاقی حەرام کردووە.

«ثوبان» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا الطَّلَاقَ مِنْ غَيْرِ مَـــا بَـــأْسٍ فَحَـــرَامٌ عَلَيْهَـــا رَائِحَـــةُ الْجَنَّةِ».

واتـــه: « هـــەر ئافرەتێـــك داوای تـــەڵاق لـــە مێردەكـــەی خـــۆی بكـــات بـــەبێ بیانویەكی شەرعی، ئەوا بۆنی بەهەشتی لەسەر حەرامە »[1].

«عقبة»ی كوڕی«عامر» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی:

« إِنَّ الْمُخْتَلِعَاتِ الْمُنْتَزِعَاتِ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ».

واتـــه: « ئـــەو ئافرەتانـــەی داوای (خلـــع) جیابونـــەوە دەكـــەن بـــەبێ بیـــانوی شەرعی ئەوانە مونافقن»[2].

بـــەڵام ئەگـــەر هۆكـــارێكی شـــەرعی هـــەبوو بـــۆ ئـــەوەی ئافرەتەكـــە داوای تـــەڵاق و جیابونـــەوەبكات، وەكـــو ئـــەوەی پیاوەكـــەی وازی لـــە نوێـــژ هێنـــابێ، یـــان عـــارەق خـــۆربێ، یـــان بیـــەوێ بـــە زۆر خێزانەكـــەی توشـــی كـــاری حـــەرام بكـــات، یـــان زوڵـــم و ستـــەمی لـــێ بكـــات بـــە لێـــدان و ئـــازاردان یـــان ئافرەتەكـــە لەمافـــە شـــەرعیەكانی خـــۆی بێبـــەش بكـــات، وە نەســـیحەت و ئامۆژگـــاریش ســـودی نـــەبوو، وە هـــیچ ڕێگەیـــەك نەئـــەبینرا بـــۆ چـــاك بـــوونی، ئـــەوا ئافرەتەكـــە هـــیچ تـــاوانی لەســـەر نـــی یـــەو گوناهبـــار نـــابێ كـــە داوای تـــەڵاق لـــە مێردەكـــەی بكـــات، بـــۆ ئـــەوی خـــۆی و دینەكـــەی ســـەلامەت بێ و دوچاری تاوان و خراپە نەبێ .

شوبهاندنی خێزان بەدایك و خوشك (الظِهار)

«ظهار» یـەكێكـە لـەو ووتـەو دەربڕینانـەی سـەردەمی نـەفامی كـە ئـەمڕۆ پـەیڕەو دەكـرێ و لـەناو موسـڵمانانـدا بـڵاوە، وەكـو ئـەوەی پیـاو بـە خێزانـی خـۆی بڵـێ« تـۆ وەكو دایكم وای، یان تۆحەرام بی لەسەرم وەكو چۆن دایكم لێم حەرامە » .

---

(١)رواه أحمد ٥/٢٧٧ وهو في صحيح الجامع ٢٧٠٣

(٢)رواه الطبراني في الكبير ١٧/٣٣٩ وهو في صحيح الجامع ١٩٣٤

ئەم ووشەو دەربڕینە ناشرینانەو هاوشێوەی ئەمانەن شەریعەت بە قێزەونو نابوتی داناوە، چونکە زوڵمو ستەمی تێدادەردەکەوێ بەرامبەر بە ئافرەت.

وەخوای گەورە ئەم کارەی بەوە وەصف کردووە کە دەفەرمووێ :

﴿ ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْۖ إِنْ أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱلَّٰٓـِٔي وَلَدْنَهُمْۚ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ ٱلْقَوْلِ وَزُورًاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ ﴾ المجادلة: ٢

واتە: « ئەوانەتان لە خێزانەکانیان «ظهـار»ئەکەن و پیان دەڵێن: ئێوە وەکو دایکمانن، ئەوان دایکیان نین، دایکی ئەوان ئەو ئافرەتانەن کە ئەوانیان لێ بووە، وە بەڕاستی ئەوەی بە خێزانەکەی خۆی بڵێ (وەکو دایکم وای) ئەو قسەیەکی نابەجێ و درۆیەکی ناپەسەندی کردووە ».

وە شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام کە فارەتێکی قوسی بۆئەو حاڵەتە داناوە، کەفارەتەکەی وەکو کەفارەتی کوشتنی کەسێکە بەهەڵە، هاوشێوەی کەفارەتی جووت بوونە لەگەڵ خێزان لە مانگی ڕەمەزاندا .

جابۆیە ئەو کەسەی «ظهـار» لە خێزانەکەی بکاتو ئەو قسانەی بەرامبەر بکات، نابێت نزیکی خێزانی بکەوێ تاوەکو کەفارەتو باجەکەی دەدات .

خۆداش خۆی باسی کەفارەتەکەی کردووەو دەفەرموێ :

﴿ وَٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُواْ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّاۚ ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِۦۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّاۖ فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًاۚ ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۚ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ ﴾ المجادلة: ٣ - ٤ .

واتـه: « ئەوانـەی لەخێزانـەکانیان «ظهـــار» ئەکـەن، لـە پاشـان دەگەڕێنـەوەو پەشـیمان دەبنـەوە لەقـسەی خۆیـانو دەیانـەوەی بیانکەنـەوە بـە خێزانـی خۆیـان، ئەوە پێش ئەوەی بچنە لایـان دەبـێ یـەکێك لـەم سـێ شـتە بکـەن بـۆ ئـەوەی ببێتـە کەفارەتی کارەکەیان»:

یەکەم:

﴿فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ مِّن قَبۡلِ أَن يَتَمَآسَّا﴾المجادلة: ٣.

واتـە: « بەندەیـەك ئـازاد بکـەن، پـێش ئـەوەی بگـەن بەیـەك و تێکـەڵی ژن ومێردی بکەن».

دووەم:

﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ شَهۡرَيۡنِ مُتَتَابِعَيۡنِ مِن قَبۡلِ أَن يَتَمَآسَّا﴾المجادلة: ٤

واتـە: « ئەگـەر ئـەو کەسـە کۆیلـەی دەسـت نەکـەوت ئـازادی بکـات، ئـەوا دەبـێ دوو مانگ لەسەر یەك بەڕۆژوو بێ . بەرلەوەی بگەن بەیەك ».

سێ یەم:

﴿فَمَن لَّمۡ يَسۡتَطِعۡ فَإِطۡعَامُ سِتِّينَ مِسۡكِينٗا﴾المجادلة: ٤

واتـە: « جائـەوەی نـەیتوانی دوومـانگ بـەڕۆژوو بـێ، بـا شەسـت هـەژار لـە ژەمێك خواردن تێربکات».

جوتبوون لەگەڵ خێزان لەکاتی بێنوێژی دا

خوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ﴾البقرة: ٢٢٢

واتە: « ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەجووت بوون لەگەڵ ئافرەتی حەیزدار پرسیارت لێ دەکەن، تۆش بڵێ : جوت بوون لەگەڵ خێزاندا لەکاتی بێنوێژی دا مایەی زەرەرو زیانە، بۆیە لە ماوەی بێنوێژیاندا لێیان دووربن‌و تێکەڵی سەرجێی ژن‌و مێردیان لەگەڵ مەکەن‌و، نابێ بە مەبەستی سەرجێ نزیکیان بکەون‌و بچنەلایان هەتاوەکو پاك دەبنەوەو خۆیان دەشۆن ».

کەوابوو دروست نی یە بۆ پیاو سەرجێی لەگەڵ خێزانی خۆیدا بکات تاوەکو خۆی دەشوات لە دوای پاك بوونەوەکەی.وەکو خوای گەورە دەفەرمووێ:

﴿ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ ٱللَّهُ ﴾البقرة: ٢٢٢

واتە: « هەرکات پاك بوونەوەو خۆیان شوشت، ئەوجا بۆتان هەیەو دروستە بۆتان بچنە لایان‌و سەرجێیان لەگەڵ بکەن لەو شوێنەوەی کە خودا ڕێیی پێ داون کە پێشەوەیە ».

وە ئەوەی کە ناپەسەندی‌و قێزەونی ئەم تاوانە دەردەخات فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموی:

« مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» واتە: « هەرکەس بچێتە لای ئافرەتێکی

حەیزدار یان لە دواوە بچێتە لای یان بچێت بۆلای فاڵچیەك، ئەوە كافر دەبێ بەو قورئانەی بۆ محمد ﷺ دابەزیوە »[1].

وە هەركەس ئەم كارەبكات بەهەڵەو بەبێ قەسدو نەزانێ، ئەوا هیچی لەسەر نی یە. بەلاَم هەركەس ئەم كارەبكات بە ئەنقەستو بەشزانێ خێزانی لە بێنوێژی دایە، ئەوا كەفارەتی دەكەوێتە سەرو دەبێ باجەكەی بدات، لەسەر بۆچوونی هەندێ لەو زانایانەی كە«حەدیث»ی كەفارەتەكەی بە«صحیح»دەزانن.

كەفارەتەكەشی بریتیە: لە دینارێك، یان نیو دینار « ئاڵتون».

جا هەندێ لە زانایان فەرموویانە: ئەو كەسە خۆی سەرپشكە لەوەی دینارێك دەدات یان نیو دینار .

وە هەندێكی تریان فەرموویانە: گەر پیاوەكە لەسەرەتای كاتی بێنوێژیەكەدا چووە لای خێزانی كە خوێنی زۆری لێ دێ، ئەوە دەبێت دینارێك بدات، وە ئەگەر لەكۆتایی كاتی بێنوێژیەكەدا چووە لای كە خوێنەكەی كەمە یان پێش خۆشۆردن بچێتە لای ئەوە نیو دینار دەدا.

وە دینارەكەش بە ئەندازەی ئیستا ٤,٢٥غرام ئاڵتوون، كە مسقاڵێك ئاڵتوونی عیارە(٢٤)ە، كە پێویستە بیكاتە خێر، یان نرخی ئەو ئاڵتوونە بە پارە دەركات.

---

(١)رواه الترمذي عن أبي هريرة ٢٤/١وهو في صحيح الجامع ٥٩١٨

جووتبون لەگەڵ دواوەی خێزان

هەنـدێ کەسـی شـازو نـامۆو ڕەوشـتو ئـەخلاق شـێواو بـەهۆی لاوازی بـاوەڕو ئیمانیانـەوە گـوێ بـەوە نـادەن لـە کوێـوە لەگـەڵ خێزانـی خۆیـان جـووت دەبـن، بۆیـە سـڵ ناکەنـەوە لـەوەی لەگـەڵ دواوەی خێزانیـان جـووت دەبـنو خۆیـانی لـێ ناپـارێزن .

جووت بوون لەگەڵ ئافرەت لەکۆمەوە یەکێکە لەگوناهە گەورەکان.

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا».

واتـە: « مەلعونـەو بەرلەعنـەت کـەوتووە، ئـەو کەسـەی بـچێتە لای ئـافرەت لەکۆمـەوە»[1].

نەك هەرئەمە بەڵکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

«مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

واتـە: « هەرکـەس بـچێتە لای ئـافرەتێکی حـەیزدار یـان لـەدواوە بـچێتە لای یـان بـچێت بـۆلای فاڵـچیەك، ئـەوە کـافر دەبـێ بـەو قورئانـەی بـۆ محمـد ﷺدابەزیوە »[2].

وە زۆر ئـافرەتی خـاوەن سروشـتو تەبیعـەت پـاك لـەم کـارە پـشتیان هـەڵکردووەو وەڵامـی مێردیـان نەداوەتـەوە هەرچـەندە زۆریـان لـێ کـراوەو تـەنگیان

---

(١)رواه الإمام أحمد ٤٧٩/٢ وهو في صحيح الجامع ٥٨٦٥

(٢)رواه الترمذي برقم ٢٤٣/١ وهو في صحيح الجامع ٥٩١٨

پێ هەڵچنراوە، تەنانەت لەلایەن هەندێ مێردەوە هەڕەشەی تەڵاق کراوە ئەگەر خێزانەکەی بەقسەی نەکات .

وە هەندێ لەو ئافرەتانەی کە شەرم دەکەن پرسیار لە زانایان بکەن سەبارەت بەم کارە، مێردەکانیان گومانو دوودڵی وایان بۆ دروست دەکەن کە ئەو کارە حەڵاڵە ئەو ئایەتە بۆ خێزانەکانیان دەکەنە بەڵگە کە خودا دەفەرمووێ :

﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا۟ حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ﴾البقرة: ٢٢٣

واتە: « خێزانەکانتان کێڵگەن بۆ ئێوە، کەوابوو بەهەر شێوەیەك پێتان خۆشە بچنە لایانو لەگەڵیان جووت بن، بەمەرجێك لە شوێنی شەرعیەوە بێ».

وەشتێکی زانرایشە کە« سوننەت » ڕوونکەرەوەیماناو مەبەستەکانی قورئانە .

جا لە سوننەتدا هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ ئاگاداری کردووین دروستە چونەلای ئافرەتو سەرجێی لەگەڵ کردنی بەهەر شێوەیەك کە خۆی ئارەزووی لێی بێ لە پێشەوە بێ یان لەدواوە بێ، بەڵام بەمەرجێك جووتبوونەکە لە شوێنی منداڵ بوونەوە بێ. وە شاراوەش نی یە کە کۆم جێگای پیسەیە نەك شوێنی منداڵ بوون .

وە شتێکی زانراو بەڵگە نەویستیشە کە ئەم کارە حەرام و قەدەغەکراوە تەنانەت ئەگەر هەردوولا پێی قایل بنو پەسەندیشی بکەن، چونکە ڕازی بوون لەسەر حەرام حەرامەکە حەڵاڵ ناکات .

دادپەروەر نەبوونی مێرد لەنێوان خێزانەکانیدا

لەو شتانەی کە خوا لە قورئانەکەی دا فەرمانی پێ کردووەو ئامۆژگاری کردووین، دادپەروەری مێردە لە نێوان خێزانەکانیدا.

﴿ وَلَن تَسْتَطِيعُوٓاْ أَن تَعْدِلُواْ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ ﴾ النساء: ١٢٩

واتە: « هەرگیز ناتوانن لە خۆشەویستی نێو دڵتان دا دادپەروەربن لە نێوان خێزانەکانتان دا، هەرچەندە هەوڵیش بدەن، جا کەوابوو: بەتەواوی خوارەبنەوە لە یەکێك لە هاوسەرەکانتان، بەو هۆیەوە وازبهێنن لەوی تریان وەك هەڵبەستراوی لێ بکەن نە ئەوەیە مێردی هەبێ، نە ئەوەشە ئازادکرابێ، جا ئەگەر لەگەڵیان چاك بن‌و خۆتان لە ناعەدالەتی ڕواڵەتی بپارێزن، ئەوا خوداش لێبوردە و بەرەحم و میهرەبانە ئەوەی نێو دڵتان لێ ناگرێ».

ئەو دادپەروەرییەی کە شەرع داوای کردووە لە نێوان خێزانەکاندا ڕەچاو بکرێ‌و بپارێزێ بریتیە لە ماڵ و خانوو جێگای نوستن‌و، هەریەکە مافی خۆی پێ بدرێ لە خەرجی‌و بژێوی ژیان‌و، جل و بەرگ و پۆشاك، ئەمەیە ئەو دادپەروەرییەی کە خودافەرزی کردووە، نەك دادپەروەر بوون لە خۆشەویستی نێو دڵ، چونکە ئەمەیان کەس توانای بەسەردا ناشکێ تا بتوانێ دەسەڵاتی بەسەردا بگیرێ .

وە هەندێ لە پیاوان کاتێك لە خێزانێك زیاتریان هەبێ، ئەوا زیاتر بەلای یەکێکیاندا لادەدان‌و ئەوانی تریش پشت گوێ دەخەن، شوێنی نوستنیان زیاتر

لەلای یەکێکیانە یان خەرجی و بژێوی بۆ یەکێکیان زیاترەو ئەوانی تر واز لێ دێنن، ئا ئەمانە هەمووی حەرامن‌و، ئەم جۆرە کەسانە لە ڕۆژی قیامەتدا دەهێنرێن بۆ مەحشەر بەحاڵ‌و شێوازێك کە وەسفەکەی لە«حدیث»ەکەی «أبوهریرة»دا هاتووە لە پێغەمبەرەوەﷺ کە دەفەرمووێ:

« مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ مَائِلٌ».

واتە:«هەرکەسێك دوو خێزانی هەبێ و مەیلی بۆ یەکێکیان زیاتر بێ لەوی تر، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا دێت لایەکی خوارەو لاسەنگە»[1].

بەتەنها مانەوە لەگەڵ نامەحرەمدا

شەیتان سوورە لەسەر فریودان‌و لە خشتە بردنی خەڵکی‌و تووش کردنیان بەتاوان‌و تێوەگلاندنیان بە حەرام، جا لەبەر ئەوە خوای گەورە وریای کردوینەتەوەو دەفەرمووێ :-

﴿ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ وَمَن يَتَّبِعۡ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأۡمُرُ بِٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۚ ﴾ النور: ٢١

واتە: « ئەی ئەوانە وا باوەڕتان هێناوە بەدوای نەخشەو هەنگاوەکانی شەیتان دا مەڕۆن، چونکە شەیتان هەمیشە فەرمان دەکات بەکاری زۆر خراپ لە زیناو تاوان ».

وە شەیتان بەناو دەمارو موولوەکانی خوێنی مرۆڤدا هاتوچۆدەکات بۆ ئەوەی توشی تاوان‌و خراپەی بکات، جا یەکێك لەو ڕێگاو ڕێچکانەی کە شەیتان بە

(١)رواه أبو داود ٢/٦٠١ وهو في صحيح الجامع ٦٤٩١

هۆیەوە مرۆڤ دەخاتە تاوانەوەو لە داوێن پیسی دا دەیگەوزێنێ، بریتیەلە بە تەنهامانەوە لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەمدا .

جا لەبەر ئەوە شەریعەتی ئیسلام ئەم ڕێگایەشی داخستووەو بە تەنهامانەوەی لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەمدا حەرامو قەدەغەکردووە.

وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ :

« لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ».

واتە: « هیچ پیاوئافرەتێك بە تەنها كۆنابنەوە ئیلا شەیتان سێ یەمیانە »[1].

«»ی كوڕی«» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی:

« لَا يَدْخُلَنَّ رَجُلٌ بَعْدَ يَوْمِي هَذَا عَلَى مُغِيبَةٍ إِلَّا وَمَعَهُ رَجُلٌ أَوْ اثْنَانِ».

واتە: « لە ئەمڕۆ بەدواوە، با هیچ پیاوێك نەچێتە ماڵی ئافرەتێكەوە كە پیاوەكەی لە ماڵ نەبێ، مەگەر كەسێكی تر یان دوانی لەگەڵ بێ »[2].

جا بۆیە دروست نی یە بۆ پیاو بەتەنها لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەمدا بمێنێتەوە لە ماڵێكدا، یان لە ژوورێكدا، یان لە سەیارەیەكدا، وەكو مانەوەی لەگەڵ برا ژنی یان خزمەتكاری، یان تەنهابونەوەی نەخۆشێكی ئافرەت لەگەڵ دكتۆرێكدا.

زۆركەس كەم تەرخەمن لەم كارەداو بەئاسانو سادە تەماشای دەكەنو گوێی پێ نادەن، ئەویش لەبەر ئەوەی سیقەو متمانەی بە خۆی هەیە یان بە بەرامبەرەكەی، كەچی تاوانو خراپەی زۆری لێ دەكەوێتەوەو دەكەونە ناولێشاوی داوێن پیسی و پێشوكیەكانیەوە .

---

(1)رواه الترمذي ٣/٤٧٤ انظر مشكاة المصابيح ٣١١٨

(2)رواه مسلم ٤/١٧١١

مەینــەتیو دەردەســەری زیــاتر لــە وەدایــە کــە دەبێتــە هــۆی تێکــەڵو پێکــەڵ بوونی نەژادو ڕەچەڵەکی یەکترو پەیدابوونی منداڵی حەرام و ناشەرعی.

تەوقەکردن لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەم

یــەکێك لــەو دابو نەریتــە کۆمەڵایەتیانــەی کــە بــێ شــەرعیەو ســنوری شــەریعەتی خــودای تێــدا دەشــکێنرێ تەوقەکردنــە لەگــەڵ ئــافرەتی نامــەحرەم، خــەڵکی ئــەم دابو نەریتــە نــاڕەواو پوچــانەی کــە خوویــان پێوەگرتــوو بــە بــەرزترو باشــترى دادەنــێن لــە حکــم و شــەریعەتی خــوا، بۆیــە ئامــادەن شــەرعی خــوا ببــەزێن بەڵام ئامادەنین کە دابو نەریتی کۆمەڵگا بشکێنن.

تەنانــەت ئەگــەر یــەکێك لەوانــە بــدوێنیو حــوکمی شــەرعی بــۆ بــاس بکــەی دەربــارەی تەوقــەکردنو بەڵگــەی بــۆ بهێنیتــەوەو بــۆی بسەلمێنی کــە تەوقــەکردن بــێ شــەرعیەو تــاوانو حــەرامو سەرپێــچیە،ئەوا بــە دواکــەوتوو ووشــك و دڵ پــیس تاوانبارت دەکات و بوهتانو درۆو دەلەسەت بۆ هەڵدەبەستێ .

تەنانــەت لــە کۆمەڵگــەدا وای لــێ هــاتووە تەوقــەکردن لەگــەڵ پــورزاو ئــامۆزاو خاڵۆزاو براژنو مامۆژنو خاڵۆژن سادەترو ئاسانتر بووە لە خواردنەوەی ئاو.

خۆ ئەگــەر بــە چــاوی دڵ تەماشــای ترســناکیو ســامناکی ئــەم تاوانــەیان بکردایــە لە شەرع دا، ئەوا هەرگیز کاری وایان نەدەکردو توخنی نەدەکەوتن.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

« لأَنْ يُطْعَنَ فِي رَأْسِ أَحَدِكُمْ بِمِخْيَطٍ من حَدِيدٍ خَيْرٌ له من أَنْ يَمَسَّ امْرَأَةً لا تَحِلُّ له».

واتە: « هەریەك لە ئێوە ئەگەر نەقیزەیەكی ئاسن دابكوترێ بەسەریدا زۆر باشترە بۆی لەوەی دەستی بەرئافرەتێك بكەوێت كە بۆی حەلاڵ نەبێ »[1].

وە گومانی تێدانی یە تەوقەكردن لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەم زینای دەستە . هەروەكو پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێ :

« الْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ ، وَالْيَدَانِ تَزْنِيَانِ ، وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ ، وَالْفَرْجُ يَزْنِي».

واتە: « هەردوو چاو زینادەكەن كە تێڕوانینی حەرامە، وە دەستەكانیش زینادەكەن كە دەست بردن و تەوقەكردنە، وە قاچەكایش زینادەكەن كە هەنگاو نانە بۆی، وە عەورەتیش زینادەكات»[2].

هەندێ ئەوە دەكەنە بیانوو دەڵێن دڵمان پاكە، بەلاّم ئایا هیچ دڵێك هەیە لە دڵی پێغەمبەرﷺ پاكترو پیرۆزتربوو بێ، لەگەڵ ئەوەشدا دەفەرمووێ :

« إِنِّي لَا أُصَافِحُ النِّسَاءَ». واتە: « من تەوقە لەگەڵ ئافرەتدا ناكەم »[3]

وە هەروەها دەفەمووێ :-

« إنيّ لا أمس أيدي النساء» واتە: « من دەست لە دەستی ئافرەت نادەم»[4].

وە عائشە دەفەرمویێ:

« وَلَا وَاللَّهِ مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ غَيْرَ أَنَّهُ يُبَايِعُهُنَّ بِالْكَلَامِ».

---

(١)رواه الطبراني ٢١٢/٢٠ وهو في صحيح الجامع ٤٩٢١

(٢)رواه الإمام أحمد ٤١٢/١ وهو في صحيح الجامع ٤١٢٦

(٣)رواه الإمام أحمد ٣٥٧/٦ وهو في صحيح الجامع ٢٥٠٩

(٤)رواه الطبراني في الكبير ٣٤٢/٢٤ وهو في صحيح الجامع ٧٠٥٤ وانظر الإصابة ٣٥٤/٤ ط.٣٤٢.

واتــە: « نــەخێر ســوێند بــەخوا هــەرگیز دەســتی پێغەمبــەر ﷺ نەکــەوتووە بــە دەسـتی هــیچ ئافرەتێك بــەڵام بەیعــەتی لــێ وەردەگــرتن تــەنها بــە قــسەوگفتوگۆ»[1].

بۆیــە ئــەو پیاوانــەی کــە خێزانــی دینــداری خۆیــان دەترســێننو هەڕشــە وگوڕەشــەی تــەڵاقیان لــێ دەکــەن بــە بیــانوی ئــەوەی کــە لەگــەڵ بــرای مێردەکانیــان تەوقەناکــەن، با لە خوا بترسنو خێزانیان بەرەو تاوانو سەرپێچی پەلکێش نەکەن.

وە پێویــستە ئــەوەش بزانــدرێ تەوقــەکردنی نێــوان پیــاو ئــافرەتی نامــەحرەم حەرامــە ئەگــەر بەربەســتو پــەردەش لــە نێــوان دەســتان دا هــەبێ، بۆیــە دانــانی بەربەســت و پەردەیــەك یــان تەوقــەکردن لەســەر جلــەوە بــێ ســودەو هــیچ لــە مەسەلەکە ناگۆڕێو لە هەردوو حاڵەتەکەدا هەر حەرامە .

غۆ بۆنخۆش کردنی ئافرەت لە کاتی لەماڵ دەرچونیو تێپەڕینی بەلای پیاواندا

ئەمــەش یەکێکــە لــەو کــارو کــردارە بڵاوانــەی ســەردەمی ئێمــە کــە پێغەمبــەرﷺ زۆر بــە تونــدی ووریــای کردوینەتــەوە لێــیو بــۆ ئــەوەی تــوخنی نەکەوین.

وەکو دەفەرمووێ :

« أَيُّمَا امْرَأَةٍ اسْتَعْطَرَتْ ثُمَّ مَرَّتْ عَلَى الْقَوْمِ لِيَجِدُوا رِيحَهَا فَهِيَ زَانِيَةٌ».

---

(١)رواه مسلم ١٤٨٩/٣.

واتـه: «هـەر ئافرەتێـك خـۆی بـۆن خـۆش بكـات، پاشـان تێپـەڕێ بـەلای كۆمـەڵێك دا بـۆ ئـەوەی هەسـت بـە بۆنەكـەی بكـەن، ئـەوا ئـەو ئافرەتـە زیناكـارو داوێن پیسە»[1].

بـێ ئاگـایی‌و خۆگێـل كـردن وای لـە هەنـدێ ئافرەتـان كـردووە كـە گـوێ بـەم كارەنـەدەن‌و بەسـادەو ئاسـان تەماشـای بكـەن، لـە نـاو پاسـدا بـێ یـان لـە بـازاڕو شوێنی قەرەباڵغی دابێ، یان لە قوتابخانە و فێرگەكاندا بێ .

نـەك هەرئەوەنـدە بـەڵكو شـەریعەتی ئیـسلام ترسـناكی خـۆ بۆنخـۆش كردنـی ئـافرەتی زۆر بـە تونـدی گرتـووە، بۆیـە ئـافرەتێ ئەگـەر لەماڵـدا بـۆنی خۆشـی لـە خـۆی دا بـوو ویـستی لـە مـاڵ دەرچـێ پێویـستە خـۆی بـشوات، تـاوەكو ئـەو بۆنـەی پێـوە نـەمێنێ، وەك چـۆن بـۆ لـەش گرانـی خـۆی دەشـوات، تەنانـەت گـەر دەرچونەكەیشی بۆ مزگەوت بێ .

پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێ :

« أَيُّمَا امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ لِيُوجَـدَ رِيحُهَـا لَـمْ يُقْبَـلْ مِنْهَـا صَلَاةٌ حَتَّى تَغْتَسِلَ اغْتِسَالَهَا مِنْ الْجَنَابَةِ».

واتـە: « هـەركات ئـافرەت خـۆی بـۆن خـۆش بكـات‌و دەربـچێ بـۆ مزگـەوت بـۆ ئـەوەی بـۆن كـرێ، نوێژەكـەی لـێ وەرنـاگیرێ، هـەتاوەكو خـۆی نەشـوات، وەكـو خۆشۆردنی بۆ لەش گرانی»[2].

سـكاڵای خۆمـان دەبەینـەوە بـۆلای خـودا لـە دەسـت ئـەو هـەموو بۆنـەی كـە لـە كـاتی ئاهـەنگ گێـڕان‌و بـوك گواسـتەوە دا بـەكاردەهێنرێ، وە لـە دەسـت بـەكارهێنانی ئـەو هـەموو بۆنـە تیژوكاریگەرانـەی كـە هەسـتی پـێ دەكـرێ لـە

(١)رواه الإمام أحمد ٤١٨/٤ انظر صحيح الجامع ١٠٥

(٢)رواه الإمام أحمد ٤٤٤/٢ وانظر صحيح الجامع ٢٧٠٣

ئافرەتانەوە، لە بازاڕو ناو ئوتۆمبێل و شوێنەگەشتیەکان و تەنانەت لە مزگەوتداو لە شەوانی ڕەمەزاندا .

لە خودا داوادەکەین کە سزامان نەدات، وە پیاوانو ئافرەتانی چاك دووچاری تۆڵەی خۆی نەکات بەهۆی کارو ڕەفتاری پیاو ئافرەتانی بەدڕەوشت و نەتوار خراپ. وە هەمووومان ڕێنمونی بکات بۆ ڕێگای ڕاستو ڕێگای حەڵاڵمان نیشان بدات.

سەفەرکردنی ئافرەت بەبێ مەحرەم

«عبداللە»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«لَا تُسَافِرْ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ».

واتە: « نابێ ئافرەت سەفەربکات مەگەر لەگەڵ مەحرەمی خۆیدا بێ »[1].

ئەمەش هەموو سەفەروگەشتێك دەگرێتەوە تەنانەت سەفەری حەج کردنیش.

سەفەرکردنی ئافرەت بەبێ مەحرەم هۆکارە بۆ ئالودەبونو نە چالکەوتنی بە داوی کەسانی دڵپیسو خراپەکارو، ئەو ئافرەتەش دەبێتە نیشانەو جێگای تێڕوانینی ئەو جۆرەکەسانە، چونکە ئافرەت خۆی بۆ خۆی لاوازوکەم توانایە، کەمترین حاڵەتێك کە دووچاری بێت ئەوەیە شەرەفو ناموسەکەی دەکەوێتە مەترسی یەوە.

بەهەمان شێوە حەرامە ئافرەت بەبێ مەحرەم سواری فڕۆکە ببێ، هەرچەندە ئەگەر مەحرەمێکیشی لەگەڵ بێ تا سواری فڕۆکەکە دەبێو لەو جێ یەش پێ ی

(١)صحيح البخاري (١٧٢٩)

دەگات مەحرەمێکی تر چاوەڕێی بکات هەر حەرامە مادام لەناو فڕۆکەکە مەحرەمی لەگەڵدا نەبێ .

ئەبێ بزانرێ کێی لەگەڵ دا سواربووەو لە پاڵی کێ دا دانیشتوە، خۆ ئەگەر ناتەواوی و خەلەلێك لە فڕۆکەکەدا دروست بێ، ئەوا لە فڕۆکە خانەیەکی تر دەنیشێتەوە، یان لەکاتی دیاری کراوی خۆیدا دوا دەکەوێ، کاتی یەکتربینینەکە نارێکی تێدەکەوێ، ئەوجا حال چی دەبێ ؟! چیرۆك و بەسەرهاتی سامناك و دڵتەزێنی لەو جۆرە زۆرن.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو مەحرەمەی کە شەرع دیای کردووە، پێویستە چوار مەرجی تێدابێ ئەگەر نا سەفەرکردن لەگەڵی دروست نی یە، دەبێ موسڵمانێکی بلغ ی عاقلی کوڕ بێت .

وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ :

« لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ سَفَرًا يَكُونُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا أَبُوهَا أَوْ ابْنُهَا أَوْ زَوْجُهَا أَوْ أَخُوهَا أَوْ ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا».

واتە: « دروست نی یە بۆ ئافرەتێك کە باوەڕی بە خواو ڕۆژی دوای هەبێ دەرچێ بۆ سەفەرێك کە سێ ڕۆژ یان زیاتری پێ بچێ، مەگەر باوکی یان کوڕی یان برای یان مەحرەمێکی لەگەڵ دا بێ»[1].

(١)رواه مسلم ٢/٩٧٧

تێڕوانینی ئافرەتی نامەحرەم

خوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿ قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (٣٠) ﴾ النور: ٣٠

واتە: « ئەی پێغەمبەر ﷺ بە پیاوانی باوەڕدا بفەرموو : چاوەکانیان داخەن لە ئاست ئافرەتانی نامەحرەم دا بۆیان نەڕاونن، وە داوێن و عەورەتی خۆیان بپارێزن لەحەرام، بێ گومان ئەوە باشترو پاکترە بۆیان، وەخوداش ئاگادارە بەهەموو ئەوکارانەی کە دەیکەن».

وەپێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

« فَزِنَا الْعَيْنِ النَّظَرُ» واتە: « زینای چاو تێڕوانینە »[1].

واتە تێڕوانین بۆ ئەو شتانەی کە خواحەرامی کردووە لیّ ی بڕوانێت .

بەلاّم تێڕوانین ئەگەر بۆ پێویستیەکی شەرعی بێت وەکو تێڕوانین لەکاتی خوازبێنی کردندا، یان تێڕوانینی دکتۆرێك بۆ نەخۆش ....ئەوەی جیاوازەو لەم حاڵەتە جیادەکرێتەوە .

هەروەها لەسەر ئافرەتیش حەرامە بڕوانێ بۆ پیاوی نامەحرەم ، ڕوانینێك کەجێگای فیتنە بیّو مەترسی بیّ.

وەکوخوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ ﴾ النور: ٣١

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ١١/٢٦

واتە: « ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەئافرەتانی بڕوادار بڵێ: باچاویان داخەن لەئاست تێڕوانینیان بۆ پیاوانی نامەحرەم‌و داوێنی خۆیان بپارێزن لە حەرام ».

هەروەها حەرامە تێڕوانین بەشەهوەتەوە بۆ کەسانی بێ مووی جوان، وەحەرامە پیاو لە عەورەت‌و شەرمینگای پیاو بڕوانێ ، وە ئافرەتیش لەعەورەت و شەرمینگای ئافرەت بڕوانێ .

وەهەروەها عەورەت‌و شەرمینگایەك كە تێڕوانین بۆی دروست نەبێ ، دەست لێدانیشی دروست نیيە.

وە لەو گاڵتەو سوكایەتی و فڕوفێڵانەی كە شەیتان بە عەقڵی هەندێ كەسی دەكات‌و هەندێ كەسی پێوە گیرداوە ئەوەیە كە هەندێ كەس لە وێنەو ڕەسمی گۆڤارو فلیمەكان دەڕوانن‌و تەماشای دەكەن بەبیانوی ئەوەی ئەمانە حەقیقی نین‌و تەنها ڕەسم‌و ێنەن، ئەم جۆرە بڕوبیان‌و بەهانانە تەنها چاوبەستەی شەیتانەو بەس، ئەگەر نا شتێكی ڕون وناشكراو بێ چەندوچوون‌و حاشاهەڵنەگرە كە ئەم وێنەو ڕەسمانە سەرچاوەن بۆ خراپەو بێ ئابرویی‌و كاری ناقۆڵاو بەدڕەوشتی‌و وروژاندنی شەهوەت‌و ئارەزووبازی.

بێ دەنگ بوونی پیاو لەئاست داوێن پیسی خێزان و منداڵی

«عبدالله»ی کوڕی«عمر» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« ثَلاَثَةٌ قَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ الْخَمْرِ وَالْعَاقُّ وَالدَّيُّوثُ الَّذِي يُقِرُّ فِي أَهْلِهِ الْخَبَثَ».

واتە: « سێ کۆمەڵ خەڵك خودا بەهەشتی لەسەر حەرام کردوون ، ئەوکەسەی لەسەرئارەق خواردنەوە بەردەوام بێ ، وە ئەوەی ئازاردەری دایك وباوکی بێ ، وە گەوادێك کە بێ دەنگ بێ لە داوێن پیسی خێزان ومنداڵی»[1].

لەشێوەکانی ((الديوث))ی ئەم سەردەمە ئەویە:

چاوپۆشی کردنو بێ دەنگ بوون لە ئاست کچ وئافرەت لەماڵەوە کەپەیوەندی دەکەن بە پیاوی بێگانەوەو گفتوگۆ دەکەن بە ناوی خۆشەویستیو دڵداریو عیشق بازیەوە .

وەهەروەها ڕازی بوونو قەبوڵ کردنی مانەوەی ئافرەتێك بەتەنها لە ماڵەوە لەگەڵ پیاوێکی بێگانە، وە هەروەها بەجێ هێشتنی ئافرەت بەتەنها لەگەڵ بێگانەیەك سواری سەیارە ببێ، وەکو تەنها بونی لەگەڵ شۆفێر.

وە هەروەها ڕازی بێ کە خێزانو منداڵی بەبێ پۆشاکی شەرعی لەماڵەوە دەرچن، بەوەش ڕێگەی خراپەی بۆیان کردۆتەوەو دەرگای بەدڕەوشتی بۆ خستونەتە سەرپشت ، هەروەها هێنانە ماڵەوەی ئەو فلیم وگۆڤارانەی کە خراپەو بەدڕەوشتیو بێ ئابڕوی تێدا بڵاو دەکرێتەوە.ئەمانە نمونەن لە دەیوسی.

---

(١)رواه الإمام أحمد ٦٩/٢ وهو في صحيح الجامع ٣٠٤٧ .

تەزویرکردنی نەسەبی منداڵو باوك

بە پێی شەرع دروست نی یە بۆ هیچ موسڵمانێك ڕەچەڵەكو نەسەبێ بداتە لای هیچ کەسێك جگە لە باوکی خۆی .یان خۆی بە قەومو گەلێك بناسێنیو لەوان نەبێ .

جا هەندێ کەس ئەم کارە دەکەن بۆ مەبەستو مەرامێکی مادی، بۆ ئەو مەبەستەش نەسەبو ڕەچەڵەکێکی ساختەو تەزویر دەسەلمێنێ لە کاغەزو وەرەقەیەکی یاساییدا .

هەندێ کەس ئەم کارە دەکەن زۆر جار لە ڕقی باوکیان، چونکە بە منداڵی وازی لێ هێناوەو دەری کردووە.

هەموو ئەمانە حەرامو قەدەغەکراون، وە ئەم کارە خراپەو بەڵای گەورەو گرانی لێدەکەوێتەوە لە زۆر بواری جۆراوجۆردا، وەکو مەحرەمەکان و نیکاح و میرات و زۆر شتی تریش .

«سعد»و«أبوبكرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕنەوە کە فەرموویەتی:

« مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ ».

واتە: « هەرکەس بانگەشەی کوڕێتی خۆی بکات بۆکەسێکی تر جگە لە باوکی خۆی نەسەبی خۆی بداتە لایو بزانێ ئەوە باوکی نی یە، ئەوا بەهەشتی لەسەر حەرامە»[1].

لەشەریعەتی پیرۆزی ئیسلام دا هەر شتێك کەمایەی گاڵتەو لاقرتی کردن بێ بە ڕەچەڵەك و نەسەبی خەڵکی حەرامە، وە یان تەزویر و ساختەکردنی بێ هەر حەرامە.

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ٨/٤٥.

بۆیـه هەنـدێ کـەس لـەم بـوارەدا دووچـاری هەڵـەی زەق دێـنو ووشـەو دەربڕێـك لـە زاریـان دەردەچـێ کـە بـەرەو ئـەم تاوانـە پەلکێـشیان دەکـات، بـۆ نموونـە کاتێـك پیـاو لەگـەڵ خێزانەکەیـدا بـە شـەڕدێتو دەمەقاڵـە دروسـت دەبـێ زیـادەڕەوی دەکـات لـە بەرامبـەر خێزانـیو بـەداوێن پـیس تـاوان بـاری دەکـاتو حاشـای خـۆی لەمنداڵـەکانی دەکـاتو بەمنـدالّی خـۆی نـازانێ بـەبێ ئـەوەی بەڵگەیـەکی ڕوون وئاشـکرای بەدەسـتەوە بـێ ، لـە کاتێـکدا ئـەو منداڵانـە بـەهۆی سـەرجێ ی کردنـی ئەم لەگەڵ خێزانی دروست بوون.

وە هەنـدێ ئافرەتـانیش خیانـەتو ناپـاکی لـە مێردەکانیـان دەکـەنو لەڕێگـەی کـاری ناشـەرعیو داوێـن پیـسییەوە دوگیـان دەبـنو ، منـداڵ و وەچـەی ناڕەسـەن تێکەڵ بەڕەچەڵەکی پیاوەکەی دەکات کە لە پیاوەکەی نی یە .

وە هەڕەشەی زۆرتوند وگران لەسەر ئەم کارانە هاتووە لە شەریعەتدا :

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَدْخَلَتْ عَلَى قَوْمٍ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ وَلَنْ يُدْخِلَهَا اللَّهُ جَنَّتَهُ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ وَفَضَحَهُ عَلَى رُءُوسِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ».

واتـە: «هـەر ئافرەتێـك منـداڵێك بخاتـە نـاو بنەماڵەیەکـەوە کـە لـە مێـردی خـۆی نـەبێ، ئـەوا ئـەو ئافرەتـە لـەلای خـودا بەشـی نـی یـەو خـوداش نایخاتـە بەهەشـتەوە، وە هـەر پیـاوێکیش نکـوڵی منـداڵی خـۆی بکـاتو حاشـای لـێ بکـاتو بزانـێ منـداڵی خۆیـەتی، ئـەوا خـودا ڕەحـمو بـەزەیی خـۆی لـێ دەبـڕێو شەرمەزاریشی دەکات لە پێش چاوی سەرجەم خەڵکان دا»[1].

(١) رواه أبو داود ٢/٦٩٥ انظر مشكاة المصابيح ٣٣١٦.

سوو خواردن ((ریبا))

خوای پەروەردگار لە قورئاندا جەنگو شەڕکردنی خۆی لەگەڵ هیچ کەسو تاقمێك ڕانەگەیاندوە تەنها سوخۆرەکان نەبێ .

وەکو دەفەرمووێ:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ ﴾ البقرة: ٢٧٨ – ٢٧٩

واتە: «ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە لە خوابترسنو دەست هەڵگرن لەو ڕیباو سووەی کە ماوتانە لەسەر خەڵکی ئەگەر ئیمانو باوەڕدارن، خۆ ئەگەر دەست هەڵنەگرنو وازنەهێنن لە سووخۆری، ئەوا جەنگێکی گەورە ڕابگەیەنن لەگەڵ خوداو پێغەمبەرەکەی».

ئەم ئایەتە بەسە بۆ دەرخستنی خراپیو نالەباری ئەم تاوانە لەلای خوای بەرزو بێ هاوتا .

ئەگەر تەماشایەك بکرێ لەسەر ئاستی تاكو دەوڵەتان، ئەوا وێرانکاریو فەوتانو لەناوچوونێکی زۆر دەبینرێ لە پشت مامەڵەکردن بە ڕیباوە، هەر لەمایە پوچ بوونو لەدەست دانی ماڵو پارەو بێ بازاڕیو بێ توانابوون لە دانەوەی قەرزو إفلیج بوونی باری ئابووریو بەرزبونەوەی بێ کاری تادەگاتە هەرەس هێنانی زۆربەی کۆمپانیاو کارگەکان.. وە هەروەها لە ئەنجامی ڕیباو بلاوبونەوەی سوخۆری ئیشکەرو کرێکار وای لێ هاتوە ڕژانە هەوڵبداتو هەڵپە بکات بۆ پڕکردنەوەی ئەو قەرزانەی کە بە هۆی ڕیباوە هاتۆتە سەریو تەواو بوونی بۆنیە، ئا ئەمەش دەبێتە هۆی دروست بوونی چینایەتی لەناو

گۆمەڵگـەدا، چـونکە ڕیبـا هۆکـاری سـەرەکیە بـۆ کۆبوونـەوەی مـاڵو سـەروەت‌و سـامانی زۆر لـە دەسـتی ڕێژەیـەکی کـەمی خەڵکـداو چینەکانی تـریش هـەژارو نـەدار دەمێننـەوە، پـێ دەچـێ ئەمـە دیمـەنێکی ئـەو شـەڕو جەنگـە بـێ کـە خـودا بەڵێنی داوە بەرامبەر بەوکەسانەی مامەڵە بەڕیباوە دەکەن .

جـا هەرکەسێك بەشـداری بکـات لـە مامەڵـەکردن بـە ڕیبـاوە، ئـەوا لەعنـەتی لـێ کـراوە لەسـەر زمـانی پێغەمبـەرﷺ ، ئـیتر جیـاوازی نـی یـە ئەوکەسـە خـۆی لایەنی سەرەکیە لە خواردنی ڕیباکە، یان یارمەتی دەربێ ، یان تکاکاربێ.

«جـــابر»ی کـوڕی«عبــــدالله» لـە پێغەمبـەرەوەﷺ دەیگێڕێتـەوە کـە فەرموویەتی:

« لَعَنَ رسول اللّهِ صلى الله عليـه وسـلم آكِـلَ الرِّبَـا وموكلـه وَكَاتِبَـهُ وَشَاهِدَيْهِ وقال هُمْ سَوَاءٌ».

واتـە: « پێغەمبـەرﷺ لەعنـەتی کـردوە لـە ڕیبـاخۆر، لـە وەی کـە دەیـداتێ، لـە نوسـەرەکەی، لـە شـاهیدەکانی، وە فـەرمووی هـەر هـەموویان لـە تاوانـدا وەك یەکن»[1].

کـەوابوو دروسـت نـی یـە ئـیش کـردن لـە نوسـینەوەی کـاری ڕیبـا، وە گونجانـدن و ڕێکخـستن‌و قـسە تێـدا کردنـی‌و، وەرگـرتن و بردنـەوەی‌و، هـەڵگرتنی وەکوسپاردەو، پاراستنی، ئەمانە هەمووی حەرامن .

بەشێوەیەکی گشتی بەشداری کـردن لـەکاری ڕیبـاو هاوکـاری کـردن تیێـدا بەهـەر شێوەیەك حەرامەو قەدەغەکراوە.

(١)رواه مسلم ١٢١٩/٣.

وەپێغەمبەرﷺ سووربووە لەسەر ڕونكردنەوەی گەندەڵیو ناقۆلایی ئەم تاوانە گەورەیە هەروەك «عبداللە»ی كوڕی«مسعود» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی:

« اَلرِّبَا ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أَيْسَرُهَا مِثْلُ أَنْ يَنْكِحَ اَلرَّجُلُ أُمَّهُ، وَإِنَّ أَرْبَى اَلرِّبَا عِرْضُ اَلرَّجُلِ اَلْمُسْلِمِ».

واتە: « ڕیبا حەفتاو سێ بەشە تاوانی ئاسانترینیان وەكو ئەوەیە پیاوێك دایكی خۆی مارەكات، وە سوترینی سووەكان ناموسی پیاوی موسڵمانە»[1].

وەهەروەها «عبداللە»ی كوڕی«حنظلـة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی:

« دِرْهَمٌ رِبًا يَأْكُلُهُ الرَّجُلُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَشَدُّ مِنْ سِتَّةٍ وَثَلَاثِينَ زَنْيَةً».

واتە: « درهەمێك ڕیبا گەر پیاوێك بیخواتو بزانێ ڕیبایە ئەوا لەشەستو سێ زینا قورسترەو تاوانترە»[2].

وە ڕیبا تاوانێكی گشتیەو تایبەتمەندنی یە بە حاڵی فەقیریو دەوڵەمەندی یەوە، هەروەك هەندێ واگومان دەبەن، بەڵكو گشتیەو هەموو حاڵەتێكو هەموو كەسێك دەگرێتەوە، چەندەها دەوڵەمەندو بازرگانی گەورە مایە پوچ دەرچوون بەهۆی ڕیباوە، واقعیش بەڵگەیە بۆ ئەمە .

كەمترین بێخێریەك كە لە ڕیباوە سەرچاوە بگرێ ئەوەیە كە فەڕو بەرەكەت لە ماڵیدا هەڵدەگرێونایهێڵێ هەرچەندە لە ژمارەو پێوانەشدا ماڵەكە زۆر بێ.

هەروەك پێغەمبەر ﷺ فەرمووی :

« الرِّبَا وَإِنْ كَثُرَ فَإِنَّ عَاقِبَتَهُ تَصِيرُ إِلَى قُلٍّ ».

---

(١)رواه الحاكم في المستدرك /٣٧ وهو في صحيح الجامع ٣٥٣٣

(٢)رواه الإمام أحمد ٢٢٥/٥ انظر صحيح الجامع ٣٣٧٥

واتـــه: « ڕیبـــاو ســـوو هەرچـــەندە لەســـەرەتاوە مـــاڵ زۆر دەكـــات، بـــەڵام سەرئەنجامەكەی هەر بەرەو كەمی ولەناوچون دەڕوات »[1].

بەهـــەمان شـێوە ڕیبـــاو ســـوو تایبـــەت مـەنـد نـی یـە بـە بـەرزو نزمـــی یـان كـەم‌و زۆری ڕێژەكەیەوە، هەر هەمووی حەرامەو قەدەغەكراوە .

پیـاوی ســـوو خـۆر لـە ڕۆژی قیامـەتـدا وەكـو مرۆڤـی پەرپـەتی‌و شـێتی لـێ دێ‌و، كاتێـك لــە گــۆڕ دەردێــن‌و زینــدوو دەكرێنــەوەو ڕاســت دەبنــەوە دەڵێــی شــەیتان دەستی لێ وەشاندوون‌و توشی شێتی‌و پەركەمی دەبن.

لەگـەڵ ناشـرینی‌و نابـەجێیی‌و خراپـی ئـەم تاوانـەدا هێـشتا خـردای گـەورە ڕێگـای بـــە تەوبـــەو پەشـــیمانی داوە، خەبـــەری داوە كـــە تەوبـــەی لـــێ بكـــرێ‌و وازی لـــێ بهێنرێ‌و چۆنێتی پەشیمان بونەوەكەشی ڕونكردۆتەوە :

خوای گەورە بەسووخۆرەكان دەفەرمووێ :-

﴿وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾﴾ البقرة: ٢٧

واتـــە: « ئەگـــەر دەســـت لەســـوو خـــۆری هـــەڵگرن‌و پەشـــیمان بنـــەوە لێـــی، ئـــەوا ســـەرمایەكانی خۆتـــان بـــسێنەوە بـــەبێ ســـوو، ئـــیتر نـــە ئێـــوە لـــە قـــەرزارەكان ســـتەم كەن، نە ئەوانیش لە ئێوە ستەم بكەن ».

وە پێویـــستە لەســـەر مرۆڤـــی بـــاوەڕدار خـــۆی لـــەم تاوانـــە گەورەیـــە بپـــارێزێ‌و لێـــی ڕاكات‌و ڕوی تێ نەكات‌و، هەست بەخراپی‌و نابەجێیی ئەم تاوانە بكات.

وە تەنانـــەت ئـەوكەســـانەش كـــە مـــاڵ‌و پارەیـــان لەبانقـــەكانی ســـوودا دادەنـــێن لـــە بەرناچـــاری‌و لـــە ترســـی لەناوچـــوون‌و دزینـــی ماڵەكـــەیان پێویـــستە لەســـەریان هەســـت بكـــەن كـــە ئەمـــە لەبـــەر ناچـــاری‌و بـــێ دەرەتانیـــەو، حـــاڵ وباریـــان وەكـــو كەســـێك وایـــە

(١)رواه الحاكم ٢/٣٧ وهو في صحيح الجامع ٣٥٤٢

کـه لـه برسـێتی‌و ناچـاری دا گۆشـتی مرداره‌وه‌بـوو بخـوات، له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌شـدا پێویـسته داوای لـێ خـۆش بـوون لـه خـوا بکـه‌ن‌و هـه‌وڵی بـه‌دیلێك بـده‌ن‌و جێگـاو شوێنێکی تر بدۆزنه‌وه گه‌ر بکرێ .

وه دروسـت نـی یـه بۆیـان داوای زیـاده‌ی سـووه‌که بکه‌نـه‌وه لـه بانقـه‌کان، ته‌نانـه‌ت ئه‌گـه‌ر ڕیباوسـوو چـووه سـه‌ر حـسابات‌و پاره‌کـه‌یان، پێویـسته خۆیـانی لـێ ڕزگـار بکـه‌ن‌و لـه‌کۆڵی خۆیـانی بکه‌نـه‌وه بـه‌ڕێگاو شـێوازێکی دروسـت، نـه‌ك بیکاتـه خێـرو صـه‌ده‌قه، چـونکه خـودا پاکـه‌و خێـرو صـه‌ده‌قه‌یه‌کیش گـه‌ر لـه مـاڵی پاکـه‌وه ده‌رنه‌چێ وه‌ری ناگرێ و قه‌بوڵی ناکات.

وه هـه‌روه‌ها بـه هـیچ شـێوه‌یه‌ك دروسـت نـی یـه ئـه‌و زیاده‌یـه‌ی چـۆته سه‌رپاره‌که‌یان بـۆ خۆیـان بـه‌کاری بهێـنن‌و لـێ ی سوود مه‌نـدبن نـه بـۆ خـواردن ، نـه بۆخواردنـه‌وه، نـه بۆجـل وبـه‌رگ، نـه بـۆ سـه‌یاره، نـه بـۆ خـانوو، نـه بۆخـه‌رجی کیـشانی ژن ومنـداڵ و دایـك وبـاوك، وه‌نه‌لـه‌بری زه‌کـات ده‌رده‌چـێ، وه نـه‌بۆ کرێـی خـانووو سـه‌رانه‌ی زه‌وی بـه‌کارده‌برێ ،وه نـه بـۆ پاراسـتنی گیـانیش لـه سـته‌مێك بـه‌کاردێ . بۆیـه پێویـسته خـۆی لـێ قوتارکـات ولـه‌کۆڵی خـۆی بکاتـه‌وه له‌ترسـی تۆڵه‌و توڕه‌یی خودا.

ده‌رنه‌خستنی عه‌یب وناته‌واوی که‌ل وپه‌لی فرۆشراوو شاردنه‌وه‌ی له‌کاتی فرۆشتندا

پێغه‌مبـه‌ر ﷺ تێپـه‌ڕی بـه‌لای خـواردنێکی وشـکدا، ده‌سـتی کـرد بـه‌ناو خواردنه‌که‌دا په‌نجه‌کانی به‌ر ته‌ڕی که‌وتن ،پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی :-

« يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ مَا هَذَا؟». واته: « فرۆشیار ئه‌مه‌چی یه ؟»

وتی باران به‌ری که‌وتووه‌و ته‌ڕی کردوه .

پێغەمبەرﷺ فەرمووی:

« قَالَ أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ ثُمَّ قَالَ مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا».

واتە: « ئەی بۆ تەڕیەکەیت نەخستۆتە سەرەوە تا خەڵکی ببینن، هەرکەس غەش‌و خیانەت بکات لە ئێمە نی یە»[1].

زۆرێك لەو فرۆشیارانەی ئەمڕۆ کەترسی خودا لەدڵیاندا نیە هەوڵ دەدەن ناتەواوی و عەیبی شمەکەکەیان بشارنەوە، یان خراپەکە دەخاتە بەشی ژێرەوەی سندوقەکەو جوانەکەی دەخاتە سەرەوە، یان مادەی کیمیاو شتی لەو جۆرە بەکار دێنێ بۆ ئەوەی بەدیمەنێکی جوانتر دەرکەوێ، یان هەندێ جار ناتەواوی‌و کەم‌و کوڕی لە دەنگی فرۆشراوەکەدا هەیەو دەیشارێتەوە‌و باسی ناکات‌و سەرەتا ناتەواویەکە دەرناکەوێ، پاشان تا کڕیارەکە هەستی پێ دەکات‌و دەگەڕێتەوە، فرۆشیار لەو شوێنە نەماوەو خۆی دەشارێتەوە.

وە هەندێ لەو فرۆشیارانە کاتی بەسەر چوونی شمەکەکە دەگۆڕن یان ڕێگە نادەن بەکرێکار سەیری شمەکەکە بکات‌و بپشکنێ‌و تاقی بکاتەوە .

وە زۆرێك لەوانەی کڕین‌و فرۆشتنی سەیارەو ئامێرەکان دەکەن ناتەواوی یەکانی دەرناخەن‌و دەیشارنەوە،ئەمەش حەرامەو قەدەغەکراوە .

پێغەمبەر ﷺدەفەرمووێ :

« الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ ولا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ إلا بَيَّنَهُ لَه».

واتە: « موسڵمان برای موسڵمانە‌و دروست نی یە بۆ موسڵمانێك شتێك بفرۆشێ بە براکەی عەیبێکی تێدابێت‌و بۆی باس نەکات‌و ئاشکرای نەکات»[2].

---

(١)رواه مسلم ١/٩٩ ،

(٢)رواه ابن ماجة ٢/٧٥٤ وهو في صحيح الجامع ٦٧٠٥

وە هەندێ کەس واگومان دەبەن کە بەرپرسیاریتی لەسەر شانی خۆی لاداوە ئەگەر بەکڕیار بڵێ بە هەراج ... یان بەشەرتی قوڕ دەیفرۆشم، ئائەمە کڕین و فرۆشتنێکە کە فەڕو بەرەکەتی تێدا نی یە .

هەوەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموویٰ:-

« الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَذَبَا وَكَتَمَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا».

واتە: « لە کڕین‌و فرۆشتن دا هەردوولا سەرپشکن مادام جیانەبوونەتەوە، جا ئەگەر ڕاستیان کردوو عەیب‌و ناتەواوی یەکەیان ڕوون کردەوە، ئەوا بەرەکەت دەکەوێتەوە کڕین‌و فرۆشتنەکەیانەوە، بەلام ئەگەر درۆیان لەگەڵ یەکتردا کردو ناتەواویەکەیان دەرنەخست، ئەوا کڕین‌و فرۆشتنەکەیان بێ بەرەکەت دەبێ »[1].

زیادکردنی نرخ ((النجش))

«النجش»: بریتی یە لەزیادکردنی نرخی شەکێك نەك بۆمەبەستی کڕینی بەڵکو بۆ فێڵ کردن لە کەسێکی تر تاوەکو فریوی بداتو ڕایکێشێت بۆئەوەی نرخەکەی پێ زیاد بکات.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ :

«.. لَا تَنَاجَشُوا.. ».

واتە: «.. وە نرخی شەك بەسەر یەکدا زیاد مەکەن لەکاتی کڕین‌و فرۆشتندا..»[2].

---

(١)رواه البخاري أنظر الفتح ٣٢٨/٤

(٢)رواه البخاري انظر فتح الباري ٤٨٤/١٠

ئەمـەش جۆرێكـە لـە فڕوفێـڵ‌و فریـودان‌و هەڵخەڵەتانـدن، وەگومانیـشی تێـدا نـی یە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:

« المكر والخديعة في النار».

واتە: « فێڵ كردن وهەڵخەڵەتاندنی خەڵكی هۆكارێكە بۆ چونە ئاگر »[1].

وە كاسـبی‌و مامەڵـەی زۆرێـك لـەو دەلالانـەی لـە هـەڕاجگاو نمایـشگاكاندا كـڕین وفرۆشـتنی ئۆتۆمبیـل دەكـەن پیـس‌و خراپـە، چـونكە حـەرامێكی زۆریـان تـووش دەبێ، هەیانە بـەم كـڕین‌و فرۆشـتنە دوچـاری «نجـش» دەبـێ، وە دەسـتی كڕیـار یـان فرۆشـیارەكە دەبـڕن‌و فریـوی دەدەن‌و هـەڵی دەخەڵـەتێنن بـەهۆی داشـكاندنی شمەكەكـەی‌و سـوككردنی ، بـەڵام ئەگـەر شمەكەكـە مـاڵی خۆیـان بـێ یـان مـاڵی یـەكێكیان، ئـەوا بەپێـچەوانەوە نرخەكـەی قـورس‌و گـران دەكـەن لەسـەر كڕیارەكـە خۆیـان لـەناو خۆیـان دا دەبـن بـە كڕیـارو بـە درۆ بـۆ ئـەوەی كڕیارەكـە فریـوو بـدەن بەو نرخەی كە ئەمان پێی دەدەن.

ئـەم دەلالانـە دەچـنە نێـوان كڕیارەكانـەوەو نرخـی شـتەكانی بـەرز دەكەنـەوە لـە بازاڕوكـەدا، بـۆ مەبەسـتی فـڕو فێـڵ كـردن‌و داو نانـەوە تـاوەكو كڕیـارێكی تێوەگلێ‌و دەستی پێیدا بچزێ‌و دوچاری زەرەری بكەن .

---

(١)انظر سلسلة الأحاديث الصحيحة ١٠٥٧

کڕین وفرۆشتن لەدوای بانگی دووەمی ڕۆژی جمعە

خوای بەرزو کارلەجێ دەفەرمووێ :

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٩﴾ الجمعة: ٩

واتە: « ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە کاتێ ڕۆژی هەینی بانگ درا بۆ نوێژ، ئەوا بچن بە پیری نوێژەوەو دەست هەڵگرن لە هەمووکڕینو فرۆشتنێك، چوونتان بۆ نوێژی جمعەو وازهێنانتان لە کڕینو فرۆشتن باشترو چاکترە بۆتێوە، ئەگەر بزانن و درکی ئەو ڕاستی بکەن».

لەگەڵ ئەمەش دا هەندێ فرۆشیار لە دوای بانگی دووەمی نوێژی هەینی لە دوکانەکانیاندا لە بەردەم مزگەوتەکان بەردەوامن لە سەرکڕینو فرۆشتن.

وە هەرکەس لەوکاتەدا شتێکیان لێ بکڕێت، ئەوا بەشدار دەبێ لە تاوان ئەگەر سیواکێکیش بێ ، وە ئەم کڕینو فرۆشتنە بەتاڵ و دانەمەزراوە بە پێی ڕاسترینو پەسەند ترین بڕیاری فقهی .

وە هەندێ لە خاوەن چێشت خانەو نانەواکانو کارگەکان شاگردو کرێکارەکانی خۆیان ناچاردەکەن لەسەر ئیش کردن لەکاتی نوێژی جومعەدا، ئا ئەم کەسانە هەرچەندە لە ڕواڵەتدا سوودو قازانجو دەستکەوتیان زیاتر دەبێ، بەڵام لەڕاستیدا تەنها ڕەنجەڕۆیو ماڵ وێرانیان دەست دەکەوێو زەرەرو زیانیان بۆ دەمێنێ .

بەڵام هەرچی کرێکارو شاگردو خزمەت کارەکانی هەیە پێویستە بەم فەرمایشتەی پیغەمبەر ﷺ کاربکەن کە دەفەرمووێ :

« لَا طَاعَةَ لِبَشَرٍ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ».

واتـه: «گوێڕایـەڵی بۆقـسەی هـیچ کـەس نـی یـە لـە بـێ فـەرمانی خـودا دا»[1].

قومارو یانسیب

خوای بی هاوتا دەفەرمووێ :

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٩٠﴾ ﴾ المائدة: ٩٠

واتـە: « ئـەی ئەوکسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە بـاش بـزانن کـە عـەرق‌و قومـارو یانـسیب‌و فالگرتنـەوە بـۆ دەرکـەوتنی بـارێکی خـراپ یـان چـاك، هـەمووی پیـسن‌و کـاروکرداری شـەیتانە، بۆیـە ئێـوە پێویـستە لەسـەرەتان خۆتـانی لـێ بپارێزن، تاوەکو لە دونیاو قیامەتدا ڕزگارو بەختەوەرین».

سـەردەمی جاهیلیـەتی پـێش ئـسلام خـەڵکی قومـارو یانـسیبان دەکـرد، دیارترینیـان‌و بـە ناوبانگترینیـان ئـەوە بـوو دە پیـاو وەکـو یـەك لـە حوشـترێکدا شەریك دەبوونـەوە، پاشـان جۆرە قورعەیـەکیان بـۆ دەکـرد بـە بـەرد هەڵدان (حـەوت جـار دەیـان کـرد) جـا ئـەو حەوتـە بـە یانـسیب بەشـی جیاجیـان بەردەکـەوت (بـەپێی یەکـەم و دووەم و....) سـیانی کۆتـایی (کـەناویان دەرنەدەچـوو) هیـچیان بـەر نەدەکەوت .

بـەڵام لەسـەردەمی ئێمـەدا قومـارو یانـسیب چـەندەها شـێوازو جـۆری هەیـە، لەوانە :

---

(١) رواه الإمام أحمد ١٢٩/١ وقال أحمد شاكر إسناده صحيح رقم ١٠٦٥

ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەوترێ یانسیب شێوازو جۆری زۆرە، سادەترین جۆری کڕینی بلیتی ژمارەییە بەپارە، کە لەدوایدا ڕاکێشانی بۆ دەکرێ، براوەی یەکەم خەڵاتێکی پێ دەدرێو دووەم خەڵاتێکی تر تابەو شێوەیە خەڵاتەکان دەگۆڕێتو جیاوازن بەپێی یەکەم ودووەمی، ئا ئەمەحەرامەو قەدەغەکراوە هەرچەندە ناویشی بنێن کاری خەیری .

شێوازێکی تر ئەوەیە شمەکێك بکڕێت لەپێناو شتێکی نادیاردا، کە ئەوشتە نەزانراوە لە ناوشمەکەکەدایە، یان ژمارەیەکی پێدەدرێ لەکاتی کڕینی شمەکەکەداو ڕاکێشانی بۆ دەکرێ بۆ دیاری کردنی خەڵاتی براوەکان، ئەم هەمووجۆرە شێوازەی قومار دەچێتە ژێر ئەو(المیسر) کەخودا لە ئایەتەکەدا باسی لێوە کردووە .

دزی کردن

خوای بەرزو بێ هاوتا دەفەرمووێ :

﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَـٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ ﴾ المائدة: ٣٨

واتە: « پیاوو ئافرەتی دز دەستیان ببڕن لە تۆڵەی دزی کردنەکەدا، ئەوەش بڕیارو حوکمێکە لەخوداوە، خوای گەورە باڵا دەست وکاربەجێ یە ».

ترسناکترین تاوانی دزی دزی کردنی حاجیەکانە لە کەعبەی پیرۆزدا، ئائەم جۆرە دزانە کە دزی لە پیرۆزترین بەشی سەرزەوی و لەدەورو بەری کەعبەدا دەکەن هیچ سەنگو قورسایەکیان بۆ سنورەکانی خوا دانەناوەو هیچی تێدا نەهێشتۆتەوە .

پێغەمبەرﷺ لەبەسەرهاتی نوێژی خۆرگیراندا فەرمووی :

« لَقَدْ جِيءَ بِالنَّارِ وَذَلِكُمْ حِينَ رَأَيْتُمُونِي تَأَخَّرْتُ مَخَافَةَ أَنْ يُصِيبَنِي مِنْ لَفْحِهَا وَحَتَّى رَأَيْتُ فِيهَا صَاحِبَ الْمِحْجَنِ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ كَانَ يَسْرِقُ الْحَاجَّ بِمِحْجَنِهِ فَإِنْ فُطِنَ لَهُ قَالَ إِنَّمَا تَعَلَّقَ بِمِحْجَنِي وَإِنْ غُفِلَ عَنْهُ ذَهَبَ بِهِ ».

واتە: «کە منتان بینی هاتمە دواوە، ئەوە ئاگریان هێنا لە ترسی ئەوەی نەوکو هەڵمو گڕو بڵێسەکەی بمگاتێ، وە تەنانەت خاوەن گۆچانەکەم بینی لە ناو ئاگرەدا کە ڕیخۆڵەی خۆی ڕادەکێشا لەناو ئاگرەکەدا، چونکە گۆچانەکەی بەکاردەهێناو دزی لە حاجیەکان دەکرد پێی، جا ئەگەر کەسەی کە دزێ لێدەکرد ئاگەدار ببوایەتەوە، ئەوا دەیووت نوساوە بە گۆچانەکەمەوەو من ئاگادار نەبووم، خۆ ئەگەر بێ ئاگابوونایە ئەوا دەدزی»[1].

وە لەگەورەترین جۆری دزیەکان دزی کردنە لەماڵی گشتی، وە هەندێ لەوکەسانەی ئەم دزیەنەکەن ئەوە دەکەنەبیانوو دەڵێن دزی کردنەکەی ئێمەش وەکو دزی کردنی خەڵکانی تر، دزی ئەکەین وەکو دزی کردنی ئەو خەڵکە (بۆخەڵك بیخوات‌و ئێمە نەیخۆین)، بەڵام نازانن‌و هەست ناکەن ئەوە دزی کردنە لە هەموو موسڵمانان، چونکە ماڵی گشتی مولکی هەموو موسڵمانانە، وە دزی کردنی کەسانێکی لە خوا نەترسن نابێتە بەڵگەو بەهانە بۆ شوێن کەوتن‌و چاولێ کردنیان.

وە هەندێ خەڵك ماڵی کافر دەدزن‌و دزی لە ماڵی کافران دەکەن بە بیانوی ئەوەی کە ئەوانە کافرو بێ باوەڕن، ئەمەش بیانویەکی ناڕاستەو ڕەوا نی یەو بەهانەکەشیان گونجاو نیەوناتەواوە، چونکە ئەو کافرو بێ باوەڕانەی کە

---

(١)رواه مسلم رقم ٩٠٤

دروستەماڵ وساماانیان ببرێت، بریتین لەو کەسانەی کە شەڕوجەنگ بەرپادەکەن بەرامبەر موسڵمانان لە بەرەی جەنگ دا ماڵو سامانی بە جێ ماویان دەبێتە ماڵی موسڵمانو دروستە بردنیان، نەك هەموو کۆمپانیای کافران و تاك تاکیان بچێتە ژێر ئەم باسەوە.

وە یەکێك لە ڕێگاکانی دزی کردن دەست بردنە بۆ گیرفانی خەڵکیو بردنو ڕفاندنییەتی لەناکاو.

وە هەندێك بەنیازی سەردانی دەچن بۆ ماڵ خەڵکیو دزیان لێ دەکەن، وەهەندێ کەس دزی لە جانتاو کەلو پەلی میوانەکەی خۆی دەکات .

وە هەندێ کەسی تر دەچنە بازاڕو فرۆشگاکانەوەو شمەكوکەلو پەل دەشارنەوە لە گیرفانیاندا یان لە ژێر جلەکانیانەوە، یان هەندێ جار هەندێ ئافرەتان ئەم کارەدەکەنو لە ژێر جلەکانیانەوە شت دەشارنەوەو دەیدزن.

وە هەندێ خەڵکی دزی شتی بچوك وکەم وهەرزان وکەم بایەخ بەئاسایی دەزانێ، لەکاتێکدا پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی :-

« لَعَنَ اللَّهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ».

واتە: « لەعنەتی خودا لە دزێك بێ کە هێلکەیەك دەدزێو دەستی دەبڕێت بە هۆی دزیەکەیەوە، وە لەعنەتی خودا لە دزێك بێ کە گورسێك دەدزێو دەستی دەبڕێت بە هۆی دزیەکەیەوە »[1].

بۆیە پێویستە لەسەر هەموو کەسێك کەشتێکی دزیە بیگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی خۆی، دوای ئەوەی پەشیمان بۆیەوەو تەوبەی کردو گەڕایەوە بۆلای خوا، ئیتر بە ئاشکرا بۆی دەگێڕێتەوەو دەیداتەوە یان بەنهێنیو پەنهانی یان بەهۆی کەسێکی ترەوە بۆی دەگێڕێتەوە.

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ١٢/٨١

بـەلاّم ئەگـەر هـەولّی زۆری داو کۆشـشی کـرد بـۆ دۆزینـەوەی خـاوەن ماڵەکـەو دەسـتی پێنەگەیـشت یـان بـەمیرات گرەکـانی خـاوەن ماڵەکـە، ئـەوا دروسـتە بیکاتـە خێر بەمەبەستی ئەوەی پاداشتی خێرەکەی بۆ خاوەن ماڵەکە بێ.

وەرگرتنی بەرتیل و دەمچەورکردنی خەڵك

بـەرتیل دان بـە قـازیو حـاکمو دەم چـەورکردنیان بـۆ بـەتاڵ کردنـەوەی حـەقو مافێـك یـان جـێ بـەجێ کردنـی نـاڕەواییو سـتەمێك تاوانـەو حەرامـە، چـونکە ئەمـە سەردەکێـشێ بـۆ سـتەمکاریو بـێ دادپـەروەربوون لـە حـوکم داو زۆرداریو مـاف خـواردنو چەوسـانەوەی خـاوەن حـەقو دەبێتـە مایـەی بلاّوبونـەوەی فەسـادو خراپەکاریو بشێووی .

خوای پاك وبەرز دەفەرمووێ:

﴿ وَلَا تَأْكُلُوٓاْ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُواْ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُواْ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ (١٨٨) ﴾ البقرة: ١٨٨

واتـە: « سـامـان ودارایـی یـەکتر بـە نـاڕەواو نادروسـت لـە نێـوان خۆتـان مەخۆنو، پارەو سـامـان مـەدەن بـە حـاکم وکـار بەدەسـتان تـا بـە نـاڕەوا بەشـێك لـە مـاڵ و دارای خـەڵکی بخـۆن، بۆیـە خۆشـتان بـاش دەزانـن کـە ئـەو جـۆرە کارانـە نادروستەو ناڕەوان ».

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« لَعَنَ اللَّهُ الرَّاشِيَ وَالْمُرْتَشِيَ فِي الْحُكْمِ».

واتـه: « لەعنـەتی خـوا لەبـەرتیل دەرو بـەرتیل خۆرەکـان لـەکاری حـوکم و دادوەریدا»[1].

بـەڵام بـەرتیل دان بۆئـەوەی کەسێك حـەقێکی خـۆی دەسـت کـەوێ یـان سـتەمێك لـەکۆڵ خـۆی بکاتـەوەو، هـیچ رێگـە چارەیەکی تـر نـەبوو تـەنها بـەم رێگەیـە نـەبێ، ئەوا ئەوکەسە توشی ئەم هەرەشانە نایەت.

لـەم سـەردەم و چـەرخەی ئێمـە بـەرتیل دانو دەم چـەورکردن زۆر بـە ئاشـکرا دەبینـرێو بـەجۆرێکی وەهـا تەشـەنەی کـردووەو بڵاوبوتـەوە کـە زۆر شـوێنی تەنیوەتـەوە، تەنانـەت وای لـێ هـاتوە لـەلای هەنـدێ لـە فەرمانبـەران ئـەو پـارەو سـامانەی لـە رێگـەی بەرتیلـەوە وەری دەگـرن زۆر زۆر تـرە لـەو موچـەیەی خـۆی کـە وەری دەگـرێ، وە وای لـێ هـاتوە زۆرێـك لـە ئـیش و مەعەمەلاتـەکان بـە بـەرتیل نـەبێ نەدەسـت پێـدەکات و نـەکۆتایش دێـت، وە ئـەوەی توشـی زەرەرو زیـانی گەورە دەبێ لەم کارەوە تەنها فەقیرو هەژارو کەم دەستەکانە.

وەوای لێهـاتووە ئـیشو کـاری هـیچ کەسـێك پـێش نـاخرێ هـەتا بـەرتیل نـەدات، وە هەرکـەس بـەرتیل نـەداو دەمـی خـەڵکی چـەور نـەکات ئـەوە ئـیش وکارەکـەی دوا دەخـرێو پـشت گـوێ دەخـرێ، وە ئەوکەسـەی کـە بـەرتیلی داوە ئـیش وکارەکـانی زۆر زووترو لە پێش هەموو کەسێکەوە بۆ تەواو دەکرێ.

وە هـەروەها بـەرتیل دان هۆکارێکـە بـۆ ئـەوەی مـاڵو پارەی خـەڵکی بـە ناحـەق بچێتە گیرفانی نوێنەری کڕیارو فرۆشیارەکانەوە.

جـا لەبەرئـەوەو چـەندەها هۆکـاری تـر، سـەیرنی یـە کـە پێغەمبـەر ﷺ دوعـای کردبـێ لـەو کەسـانەی بەشـداری ئـەم تاوانـە دەکـەن بـەوەی لـە ڕەحمـەتی خـوا بەدووربن.

---

(١)رواه الإمام أحمد ٣٨٧/٢ وهو في صحيح الجامع ٥٠٦٩

«عبـــــدالله»ی کـوڕی«عمـــــر» لــه پێغەمبــەرەوەﷺ دەیگێڕێتــەوە کــە فەرموویەتی:

« لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي».

واتە: « لەعنەت لەبەرتیل دەرو لەو کەسەش وا وەری دەگرێ ».[1]

داگیر کردنی زەوی

هــەرکات ترســی موراقەبــەی خــودا نــەما، ئــەوا هێــزی فرۆفێــڵ لەمرۆڤــدا دەردەکــەوێتو هــانی دەدات بــۆ زوڵــمو ســتەم کــردن، وەکــو دەســت بەســەراگرتنی ماڵی خەڵکیو داگیر کردنی.

داگیرکردنــی زەوی و زارودەســت بەســەراگرتنی یەکێکــە لــەو جــۆرە ســتەم و ناحەقیانــەی کــە بەرامبــەر بــە یــەکتر دەکــرێ، خــوای گــەورەش تۆڵــەی ســەختو توندو بە ئێشی داناوە بۆ ئەم جۆرە تاوانانە.

«عبـــــدالله»ی کـوڕی«عمـــــر» لــە پێغەمبــەرەوەﷺ دەیگێڕێتــەوە کــە فەرموویەتی:

« مَنْ أَخَذَ مِنْ الْأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُــسِفَ بِــهِ يَــوْمَ الْقِيَامَــةِ إِلَــى سَــبْعِ أَرَضِينَ».

واتــە: « هەرکەســێ شــتێك لەزەویــەك بۆخــۆی داگیربکــات و بەبێ ئــەوەی مافی خۆی بێ ،ئەوا لەقیامەتدا بەحەوت چینی زەوی دا ڕۆدەچێ»[2].

«یعلی»ی کوڕی«مرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

(١)رواه ابن ماجة ٢٣١٣ وهو في صحيح الجامع ٥١١٤

(٢)رواه البخاري انظر الفتح ١٠٣/٥ .

« أَيُّمَا رَجُلٌ ظَلَمَ شِبْرًا مِنَ الأَرْضِ ، كَلَّفَهُ اللهُ أَنْ يَحْفُرَهُ حَتَّى يَبْلُغَ آخِرَ سَبْعِ أَرْضِينَ ، ثُمَّ يُطَوِّقُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَقْضِيَ بَيْنَ النَّاسِ».

واتە:« هەركەسێك بستێك زەوی بە زوڵم داگیر بكات، ئەوا لە ڕۆژی دوایی دا خوای گەورە هەر حەوت چینی زەوی پێ چاڵ دەكات، پاشان دەیخاتە گەردنی تا موحاسەبەی خەڵكی تەواو دەبێ»[1].

هەروەها گۆڕینی نیشانەو سنوری زەوی بە جۆرێ كەسێ سنوری زەوی یەكەی خۆی زیادبكات لەسەر حسابی دراوسێ كەی، ئەوا ئەویش دەچێتە ژێر ئەم باسەوەو بریتی یە لەوەی كە پێغەمبەر ﷺ ئاماژەی پێ كردووە كە دەفەرمووێ :

« لَعَنَ اللهُ مَنْ غَيَّرَ مَنَارَ الأَرْضِ».

واتە: « لەعنەتی خوا لەوكەسەی سنوری زەوی‌و نیشانەكانی زەوی دەگۆڕێ»[2].

وەرگرتنی هەدیەو دیاری بەهۆی تكاكردنەوە

بوونی پلەو پایەو دەسەڵات‌و شكۆمەندی لەناو خەڵكی دا یەكێكە لە نیعمەت‌و بەخششەكانی خوای گەورە لەسەر بەندەكان ئەگەر سوپاسی خودای لەسەر بكەن، وەسوپاس كردنی خوداش لەسەر ئەو نیعمەت‌و بەخششانە بەوە دەبێ كە هەوڵ‌و توانای خۆی سەرف كات‌و بخاتەكار بۆ سود گەیاندن بە موسڵمانان .

---

(١) رواه الطبراني في الكبير ٢٢/٢٧٠ وهو في صحيح الجامع ٢٧١٩ .

(٢)رواه مسلم بشرح النووي ١٣/١٤١.

ئەمەش دەچێتە ژێر ئەو فەرموودە گشتگیرەی کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:

« مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ ».

واتە: « هەرکەسێك لە ئێوە توانی سودێك بە براکەی خۆی بگەیەنێتو کارێکی بۆ ئاسان بکاتو هاوکاری بکات، ئەوا با بیکاتو کەم تەرخەم نەبێ لە هاوکاری کردنی»[1].

هەرکەسێك بەهۆی پلەو پایەو رێزەکەیەوە کە هەیەتی بتوانێ سودێ بە موسڵمانێ بگەیەنێو کاری بۆ ئاسان بکات لە لابردنو دورخستنەوەی زوڵمو ستەمێك لێی یان خێرو خۆشیەکی بۆدابین کات، بەبێ ئەوەی کاری حەرامێك ئەنجامدا یان دەست درێژی و زوڵم بێ بۆسەر حەقی کەسێکی تر، ئەوا پاداشتی خۆی وەردەگرێ لەلای خوای پەروەردگار ئەگەر نیەتو مەبەستەکەی پاكو خاوێن کردبێت بۆ خوا.

هەروەك پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئەوە ئاگاداری کردووین ودەفەرمووێ :

« اشفعوا تُؤْجَرُوا ».

واتە: « تکا بۆ یەکتری بکەن پاداشت دەدرێنەوە لەسەری »[2].

بەڵام دروست نی یە هیچ شتێك وەربگرێ لەبەرامبەر ئەوتکاکردنو واسیتەیە کە کردویەتی .

بەڵگەش ئەوەیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ :-

« مَنْ شَفَعَ لِأَحَدٍ شَفَاعَةً فَأَهْدَى لَهُ هَدِيَّةً فَقَبِلَهَا فَقَدْ أَتَى بَابًا عَظِيمًا مِنْ الرِّبَا».

---

(١)رواه مسلم ١٧٢٦/٤

(٢)رواه أبو داود ٥١٣٢ والحديث في الصحيحين فتح الباري ٤٥٠/١٠ كتاب الأدب باب تعاون المؤمنين بعضهم بعضا .

واتـه: « هەركەسێك تكاكاری بۆیەكێك بكاتو كارێكی بۆ ڕێك بخات، پاشان هەدیەی بۆ بهێننو ئەمیش وەری بگرێ، ئەوا دەرگایەكی گەورە لە دەرگاكانی ڕیباو سووخواردنی بۆ خۆی كردوتەوەو بەشێكی گەورەی ڕیبای خواردووە »[1].

وە لەناو خەڵكاندا كەسی واهەیە هەموو توانساو هەوڵو تكاو واسیتەیەكی خۆی دەخاتە كار بەرامبەر بڕێ پارەو ماڵ بۆ دامەزراندنی كەسێك لە وەزیفەیەكدا، یان گواستنەوەی كەسێك لە دائیرەیەكەوە یان لەجێگەیەكەوە بۆشوێنێكی تر، بەپێی پەسەندترینو تەواو ترین فەتوا ئەو پارەیە حەرامە لەبەر«حەدیث»ەكەی پێشوی «أبي أمامة»، تەنانەت «حەدیث»ەكە ئەوحاڵەتەش دەگرێتەوە كە وەرگرتنی پارەكە سەرەتا بەمەرجیش دانەنرابێ. هەركەسێ چاكەكارو خێر ویست بێ پاداشتی خۆی دەست دەكەوێ لەلای خواو لەقیامەتدا دەیبینێتەوە.

پیاوێك هاتە لای «حسن»كوڕی«سهل» داوای لێ كرد كەكارێكی هەیە، بەڵكو ئەم تكایەكی بۆ بكات، ئەویش بۆی ئەنجامداو كارەكەی جێ بەجێ بوو، پاشان پیاوەكە ڕوی كردە «حسن»و سوپاسی كرد.

«حسن»یش پێی ووت :

لەبەرچی سوپاسم دەكەی ؟ ئێمە قەناعەتمان وایە هەروەك چۆن ماڵ زەكاتی هەیە، ئاوە هاش پلەو پایەو قسەڕۆیشتن زەكاتی هەیە .

خاڵێكی گرنگ هەیە پێویستە لێرەدا ئاماژەی پێ بدرێ: ئەویش ئەوەیە ئەگەر كەسێك بەكرێ بگیرێ بەرامبەر بڕێ پارە بۆ جێ بەجێ كردن و

---

(١)رواه الإمام أحمد ٥/٢٦١ وهو في صحيح الجامع ٦٢٩٢

ڕاپەراندنی ئیش‌و کارو معاملەیەك‌و بەدوایدابچیٚ دروستەو ناکەویٚتە ژێر ئەم باسەوە، بەڵکو دەچێتە ژێر باری بەکریٚ گرتنی شەرعییەوە.
بەلاّم ئەوەی تاوان بیٚ‌و سەر پیٚچی بیٚ ئەوەیە کەسێك هەوڵ‌و پلەوپایەو قسەڕۆیشتنی خۆی بەکاربهێنیٚ بۆ واسیتە کردن بەرامبەر بڕیٚ پارە.

ئیشکردن بە کریٚکار و پیٚنەدانی کریٚکەی

پیٚغەمبەرﷺ هانی خەڵکی داوە کە پەلەبکەن لە بەخشین‌و دانەوەی مافی کریکارو شاگرد.
دەفەرمووێ :-
« أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ ».
واتە: « کریٚی کریٚکار بدەن پیٚش ئەوەی عەرەقەکەی وشك ببیٚتەوە »[1].
لەو زوڵم‌و ستەمانەی لەناو کۆمەڵگا ئیسلامیەکاندا هاتۆتە ئاراو ڕویداوە، نەدانی کریٚ‌و مافی کریٚکارو شاگردو فەرمان بەرانە، ئەمانەش چەند شێوازو دیمەنیٚکی جۆراو جۆری هەیە، لەوانە:
✿ ئەوەیە بەتەواوی‌و بە یەکجاری نکۆڵی لەحەق‌و مافی کریٚ کارەکە دەکات‌و کریٚکاریش بەڵگەیەکی ڕۆشنی پیٚ نی یە بۆ سەلماندنی مافەکەی خۆی تا لەم حاڵەتە هەرچەندە مافی کریٚکارەکە دەفەوتیٚ لە دونیادا بەلاّم لەلای خوای گەورە وون نابیٚ‌و نافەوتیٚ لە قیامەتدا، لە ڕۆژی قیامەتدا زاڵم‌و ستەمکار دەهێنریٚ کەماڵی ستەم لیٚ کراوی خواردووە، بۆیە لە چاکەکانی ستەمکارەکە دەدرێتە ستەم لیٚ کراوو ماف خوراوەکە، جا ئەگەر چاکەکانی نەما ئەوجا لە

(١)رواه ابن ماجة ٢/٨١٧ وهو في صحيح الجامع ١٤٩٣ .

خراپەی ستەم لێکراوەکە دەخرێتە سەرشانی ستەمکارەکەو پاشان فڕە دەدرێتە دۆزەخەوە.

✿جۆرێکی تر لەو ستەمانەئەوەیە:

نرخەکەی کەم دەکاتەوەو لێ ی دادەشکێنێو مافەکەی خۆی بەتەواوی پێ نادات.و بەبێ هیچ حەقێك لێی کەم دەکاتەوە.

خوای گەورەش لە بارەی کەم کردنەوەی مافی خاوەن حەق دەفەرمووێ:

﴿وَيۡلٞ لِّلۡمُطَفِّفِينَ ١﴾ المطففين: ١

نمونەی ئەم جۆرەش: ئەوەیە کە هەندێ لەخاوەن کارگەکان دەیکەن کاتێك هەندێ کرێکارو شاگرد ڕوودەکەنە ولاتو شارەکەیان لەسەر برێکی دیاری کراو بەڵێنامەو عەقدێك بەیەك دەدەن، جا کە پەیوەندی کرد بەکارگەکەوەو پێوەی پەیوەست بوو و دەستی کرد بە کارکردنو ئیش کردن، ئەوجا خاوەن کارگەکە دەچێت دەست لە پەیمان نامەکەدەداتو دەیگۆڕێت بۆ کریەکی کەمتر، جا ئەو کرێکارانەش بە دڵشکاویو نارەزاییو ناچاری دەمێنەوە، زۆر جار ناتوانن حەقو مافی خۆیان بسەلمێنن، بۆیە داماوی خۆیان بەرز دەکەنەوە بۆلای خودا، ئەم کارە حەرامە هەرچەندە خاون کارگە زاڵمەکە موسڵمانیش بێو کرێکارەکەش کافربێ .

جا ئەم داشکاندنو کەمکردنەوەی حەقو مافی کرێکار جۆرێکە لە ڕێگری لە ڕیگای خوای گەورەو تاوانی کرێکارەکەش دێتە سەر شانی خاوەنکار.

✿جۆرێکی تر لەو وزوڵمانەی لە کرێکارو فەرمانبەر دەکرێ ئەوەیە:

ئیشی ئیزافی بۆ زیاد بکات یان ماوەی ئیش کردنو دەوامکردنەوەکەی بۆ زیاد دەکات، وە تەنها کرێکەی خۆیشی پێ بدرێ بەبێ ئەوەی کرێی ئیشە زیادەکەی بۆ دابنرێ .

✿ جۆرێکی تر لەو ستەمانە ئەوەیە:

مافەکەی دوای دەخات و دەست بەدەستی پێ دەکات و بە ئەمڕۆ ناسبەی مافەکەی دەخوات، ئەوجا مافەکەی پێنادات مەگەر دوای هەوڵ و تێکۆشان و تەقەلاکردنێکی زۆرو شکات و سکالاّ کردن و مەحکەمە پێ گرتن نەبێ .

زۆر جار مەبەستی خاوەن ئیش لە دواخستنی مافەکە بێزارکردن و وەڕزکردنی کرێکارەکەیە، تاوەکو واز لەمافەکەی خۆی بهێنێ و داوای نەکاتەوە، یان مەبەستی ئەوەبێ سود لە پارەو حەقی کرێکارەکە وەرگرێ بەوەی دەیخاتە ئیشەوەو هەڵی دەسوڕێنێ.

لەکاتێکدا کرێکارە هەژارەکە ژەمەخواردنی ڕۆژانەی خۆی دەست ناکەوێ و ناشتوانێ وەکو خەرجی کێشان بۆ ماڵ و منداڵی خۆیشی بینێرێتەوە کە پێویستیانەو ئەم لەپێناویاندا دووچاری غەریبی و دەربەدەری بووە. جا دۆزەخ وماڵ وێرانی و سزای سەختی ڕۆژی قیامەت بۆ ئەو زاڵم و ستەمکارانەی مافی کرێکارو شاگردو فەرمانبەران دەخۆن .

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ».

واتە: «خوای پەروەردگار دەفەرموێ: دوژمنی سێ کۆمەڵ لە خەڵکیم لە ڕۆژی قیامەتداو خۆم یەخەیان دەگرم: کەسێك لەبەر من شتێکی پێ بدرێ و پاشان ناپاکی بکات لەو شتەی وا پێی دراوە، وە پیاوێك کەسێکی ئازاد بفرۆشێ و پارەکەی بخوات، وەکەسێك کرێکارێك بگرێ، ئەویش بەباشی کاری خۆی بکات، بەلاّم کرێکەی خۆی بە جوانی پێنەدا»[1].

(١) رواه البخاري انظر فتح الباري ٤٤٧/٤

دادپەروەرنەبوون لە نێوان منداڵ دا

هەندێ کەس بە ئەنقەست هەندێ لە منداڵەکانیان تایبەت مەندەکەن بە بەخشینو هەدیەو شت کرین بۆیانو ئەوانی تر پشت گوێ دەخەن، بە پێی شەرع ئەم کارەحەرامەو دروست نی یە ئەگەر هۆکارێکی شەرعی نەبێت بۆ ئەو تایبەتمەندکردنە.

بەڵام ئەگەر هۆکارێکی شەرعی هەبوو ئەوا دروستە، بۆ نمونە پێداویستی یەکێك لە منداڵەکانی جیا بەجیا بکاتو خەرجی زیادی بکێشێ لەچاو ئەوانی تر لەبەر ئەوەی منداڵەکەی نەخۆشە یان قەرزارە یان خوێندکارەو یان ئیشو کاری دەست ناکەوێ یان خاوەنی منداڵی زۆرە لەو حاڵەتانەدا تاوان بار نابێ، ئەگەر نیەتی ئەوەی هەبێ هەرکات منداڵێکی تری هۆکاری شەرعی هەبوو بۆ خەرجی کێشان خەرجی ئەویش بکێشێ وەکو چۆن بۆ ئەمی دەکێشێ .

بەڵگەیەکی گشتی ئەوەیە کە خودا دەفەرمووێ :

﴿ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ﴾ المائدة: ٨

واتە: « دادپەروەربن، چونکە داد پەروەری نزیکترە لە تەقواو لە خواترسان .»

وە بەڵگەی تایبەتیش لەسەر ئەم باسە ئەوەیە:

«نعمان»ی کوڕی«بشیر» باسی دەکات کە باوکی هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ ووتی: ئەم بەندەیەم بە هەدیە داوەتە کوڕەکەم.

پێغەمبەرﷺفەرمووی:

« أَكُلَّ وَلَدِكَ نَحَلْتَ مِثْلَــهُ؟ » واتــه: « ئايـا بـه هـهموو كوڕەكانـت ئـهو هەديـەت داوه؟ ».

ووتى: نەخێر.

پێغەمبەرﷺ فەرمووی:

« فَارْجِعْهُ » واته: « لێی بسێنەوە و مەیدەرێ »[1].

له روایەتێکی تردا هاتووە کە پێغەمبەرﷺ پێی فەرموو:

«فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا بَــيْنَ أَوْلَــادِكُمْ» . واتـه: « لـه خوابترسـن‌و دادپـەروەربن لـه نێـوان منداڵەكانتانــدا». بۆیــە گەڕاندیــەوەو ئــەوەی دابــووی بەكوڕەكــەی لێــی سەندەوە[2].

وه پێغەمبەرﷺ فەرمووی :

«فَلَا تُشْهِدْنِي إِذًا فَإِنِّي لَا أَشْــهَدُ عَلَــى جَــوْرٍ». واتـه: « مـن مەكەنـە شـاهید چونكە، نابمە شاهید لەسەر زوڵم و ستەم »[3].

وه دەتـوانرێ كـوڕ دوو ئەوەنـدەی كـچی پـێ بـدرێ هـەروەك مـیرات چـونكە كـوڕ ئەركی سەرشانی زیاترە،ئەمەش قسەی ئیمامی (ئەحمەدە)بەڕەحمەت بێ[4].

ئەگـەر تەماشـایەك بكـرێ لـە ژیـان‌و حـاڵی هەنـدێ لـە خێزانـەكان، ئـەوا زۆر بـاوك دەبینـرێ كـە لـە خـوا ناترسـێ‌و ڕێـزی هەنـدێ منـداڵی داوە بەسـەر ئـەوانی تـردا لـە بەخـشین‌و هەدیـەكردنی‌و لــە پۆشـاك‌و جـل‌و بـەرگ، بۆیــە هەنـدێ لـە منداڵــەكان سـنگیان پـڕ دەبـێ لـە ڕق‌وقـین بەرامبـەر ئـەوانی تـرو دژایـەتی‌و دوژمنایـەتی لـە نێوانیاندا سەر دەكێشێ‌و دەڕوێ .

---

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٢١١/٥

(٢) الفتح ٢١١/٥

(٣)صحيح مسلم ١٢٤٣/٣

(٤)مسائل الإمام أحمد لأبي داود ٢٠٤ وقد حقق الإمام ابـن القـيم في حاشـيته علـى أبي داود المـسألة تحقيقـا بينا.

هەندێ لە باوکان شتی تایبەتی داوە بە منداڵێکی لەبەر ئەوەی لەدیەن دا لە باوانی دەکات، ئەوەکەی تریان بۆ بەش دەکات لەبەر ئەوەی لە خاڵوانی دەکات، یان بەمنداڵی یەکێك لە خێزانەکانی دەبەخشێ بەڵام بە منداڵی خێزانەکەی تری نابەخشێ .

وە هەندێ جار یەکێك لە منداڵەکانی دەخاتە خوێندنگەو قوتابخانەی تایبەتەوەو ئەوانی تر ناخات .

هەموو ئەم کارانەش بە خراپ بەسەر باوکەکەدا دەشکێتەوەو کاردانەوەی نا قۆلای دەبێ، چونکە زۆر جار ئەو منداڵانەی بێ بەش کراون لە پاشەڕۆژدا بەرامبەر باوکیان باش نابن.

وە پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر بەو کەسانەی کە فەزلی منداڵێکیان دەدەن بەسەر ئەوانی تردا دەفەرمووێ :

« أَلَيْسَ يَسُرُّكَ أَنْ يَكُونُوا إِلَيْكَ فِي الْبِرِّ سَوَاءً ». واتە: « ئایا پێت خۆش نی یە کە منداڵەکانت چاك بن لەگەڵت وەکو یەك »[1].

سواڵ کردن بێ ئەوەی موحتاج وهەژاربێ

«سەهل»ی کوڕی« الحنظلیة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرمویەتی:

« مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ النَّارِ » واتە: « هەرکەسێ هەیبێ و سواڵ بکات، ئەوا ئاگر بۆ خۆی کۆدەکاتەوە».

(١)رواه الإمام أحمد ٤/٢٦٩ وهو في صحيح مسلم رقم ١٦٢٣

وتیان: ئەی پێغەمبەرخوا ﷺ ئەو بڕەی کە هەیبێ و بۆی حەرام بێ سواڵ بکات چەندێکە؟

فەرمووی : « قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ » واتە: « **بەئەندازەی ئەوەی خواردنی بەیانیو ئێوارەی هەبێ** ».

وەهەروەها «عبدالله»ی کوڕی«مسعود» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُدُوشًا أَوْ كُدُوشًا فِي وَجْهِهِ ».

واتە: « هەرکەسێ سواڵ بکاتو ئەندازەی نانی ئێوارەو بەیانی هەبێ، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا بەدەمو چاو ڕوشاویو شەرمەزاریەوە دێت »[1].

وە هەندێ لەو سواڵکەرانە لە بەردەرگای مزگەوتەکانو لە ڕێگای نوێژخوێنان دەوەستنو هاواردەکەنو دەناڵێنەوە، وە هەندێکیان درۆ دەکەن بە نوسراوی ساختەو تەزویرو چیرۆکی دروست کراو، وە زۆر جار ئەندامانی یەك خێزان بەسەر مزگەوتەکاندا دابەش دەبنو پاشان یەکدەگرنەوەو دابەش دەبنەوە بەسەر مزگەوتی تردا، لە حاڵێکدا دەوڵەمەندنو تەنها خوداش دەزانێ، بەڵام کاتێك مردن ئەوکاتە میراتەکەی دەریدەخات چەندە دەوڵەمەندبووە .

بەڵام جگە لەم جۆرەکەسانە خەڵکی هەژارو فەقیری حەقیقی هەیە کە ئەگەر کەسێ شارەزای نەبێو نەیانناسێ لەبەر نەفس بەرزیان وا دەزانرێ دەوڵەمەندن بۆیە ناناسرێت تا خێریان بۆ بنرێ .

---

(١)رواه الإمام أحمد ١/٣٨٨ انظر صحيح الجامع ٦٢٥٥

قەرزکردن بەمەستی نەدانەوەی

حەق‌و مافی بەندەکان لای خوای پەروەردگار زۆر گەورەوگرانە، زۆر جار بە تەوبەکردن حەق‌و مافی خودای لەسەر ئینسان لادەچێت‌و تاوانەکەی لە ئەستۆ دەردەچێ، بەلاّم حەق‌و مافی خەلکی هیچ ڕێگە چارەیەك‌و دەروازەیەك نی یە بۆ ڕزگاربوون لێ ی تەنها گێڕانەوەی حەق‌و مافەکەی نەبێ، بۆیە پێویستە کەمتەرخەمی نەکرێ لە دانەوەی مافی خەلکی پێش ئەوەی ڕۆژێك بێتەپێش کە بەدینارو درهەم نادرێتەوەو چارەسەری ناکرێ، بەلکو بە چاکەو خراپە حەق‌و ماف دەدرێتەوە .

خوای گەورە دەفەرمووێ:

﴿ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا ﴾ النساء: ٥٨

واتە: « خودا فەرمانی پێتان کردووە کە هەموو ئەمانەت و سپاردەیەك بدەنەوە دەستی خاوەنەکانیان ».

جا یەکێك لەو کارانەی لە ناو کۆمەلگادا بلاّوە بە ئاسان زانینی قەرزکردنە، وە هەندێ کەس قەرز ناکەن لە بەر پێویستی ومحتاجی، بەلکو خۆیان قەرزاربار دەکەن بۆ شتی سادە، چونکە حەزی بەگەورە کردن و فراوان کردنی مالەو حەزی بە مونافەسەکردنی خەلکانی تر لە تازەکردنەوەی سەیارەوخانوو مالۆ، خۆی قەرزاربار دەکات بۆ کەرەستە لەناوچووەکانی دونیاو خۆشی یە بڕاوەکانی ئەم ژیانە، وە زۆر کەس دەکەوێتە ناو کڕین‌و فرۆشتنی قیستەوە کە زۆرێك لەوکڕین و فرۆشتنانەی خالّی نی یە لەحەرام‌و شوبهەی تێدایە.

کـەم تەرخـەمی کـردن لـە دانـەوەی قـەرزو گـویٚ پـیٚ نـەدانی سەردەکیٚـشیٚ بـۆ دواخـستنی دانـەوەیو دەسـتی بەدەسـتی پـیٚ کردنـی خـاوەن قـەرز یـان پـەل دەکیٚـشیٚ بۆ فەوتاندن و لەناوبردنی ماڵی خەڵکیو لەکیس دانی.

وە پیٚغەمبەرﷺ وورپایی داوە لە پاشە ڕۆژی ئەم کارەو دەفەرمووێ:

« مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ وَمَـنْ أَخَـذَ يُرِيـدُ إِتْلَافَهَـا أَتْلَفَهُ اللَّهُ ».

واتـە: « هەرکەسـێ قـەرز بکـات لـە خـەڵکیو نیـەتی دانـەوەی هـەبیٚ، ئـەوا خـودا بـۆی دەداتـەوەو کـاری بـۆ ئاسـان دەکـات، وە هەرکـەس قـەرز بکـاتو مەبەسـتی خـواردنی بـیٚو نەیداتـەوە، ئـەوا خـوای پـەروەردگار ماڵەکـەی لـەناو دەبات »[1].

خـەڵکی زۆر کـەم تەرخـەمن دەربـارەی قـەرزکردنو دانـەوەیو بـە شـتیٚکی سـادەو سـاکاری دادەنـیٚنو گـویٚ ی پـیٚ نـادەن، بـەڵام لـەلای خـوای گـەورە کـاریٚکی زۆر قـورس وگرانـە، تەنانـەت شـەهید لەگـەڵ ئـەو تایبەتمەندیـە گەورەیـەو ئـەو پاداشـتە زۆر فـراوانو پلـەو پایـە بـەرزەی کـەپیٚی دراوە، بـەڵام ڕزگـاری نـابیٚ لـەو قـەرزەی وا لە گەردنیەتی.

بەڵگە بۆ ئەمەش پیٚغەمبەرﷺ دەفەرمووێ :

«وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ رَجُلًا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُـمَّ أُحْيِـيَ ثُـمَّ قُتِـلَ ثُـمَّ أُحْيِيَ ثُمَّ قُتِلَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ مَا دَخَلَ الْجَنَّةَ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ دَيْنُهُ».

واتـە: «سـوێندبیٚ بـەو خودایـەی کـە گیـانی منـی بەدەسـتە ئەگـەر پیاوێـك لـەپیٚناوی خـودا شـەهیدبیٚ، پاشـان زینـدو بکرێتـەوە پاشـان شـەهید بـیٚ، پاشـان

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ٥/٥٤.

زینـدو بکرێتـەوەو پاشـان شـەهید بـێ، قـەرزی لەسـەربێ، ئـەوا ناچـێتە بەهەشـتەوە هەتا قەرزەکەی بۆ نەدرێتەوە»(١).

ئایـا ئـەو کەسـانەی گـوێ بەقـەرز کـردنو قـەرز دانـەوە نـادەن دوای بیـستنی ئەمـەش دەسـت بـەردار نـابنو بەخۆیانـدا ناچـنەوەو پەشـیمان نابنـەوەو ناگەڕێنەوە؟!!

خواردنی حەرام

ئەو کەسەی لـە خوانەترسـێ گـوێ نـادات لـە کوێـوە پـارە پەیـدا دەکـاتو لەچـی دا خـەرجی دەکـات، بـەڵکو خـەمو مـەراقی تـەنها زیـادکردنو کۆکردنـەوەی مـاڵو پـارەو سـامانە، ئەگـەر لـە ڕێگـەی حەرامیـشەوە بێـت، وەکـو دزی کـردنو بـەرتیل خـواردنو داگـیر کـردنو سـاختەکاریو کـڕینو فرۆشـتنی حـەرام وەکـو فاڵگرتنـەوەو داوێـن پیـسیو گـۆرانی ووتـن. یـان دەسـت درێـژی کـردن بۆسـەر (بیـت مـال) ی موسـڵمانانو موڵکـە گـشتیەکان، یـان وەرگرتـی مـاڵی کەسـێکی تـر بـە ڕێگـەی ئیحراجکردنی یان بەسواڵکردن بە بێ ئەوەی پێویستی بێ.

ئینجـا ئـەو ماڵـە حەرامـەی کـە کـۆی کردۆتـەوە لێـی دەخـواتو پۆشـاکو جلوبـەرگی لـێ دەکـرێو لەبـەری کـاتو ماشـێن وئۆتـۆمبیلی پـێ پەیـدادەکاتو خـانووە پـێ دروسـت دەکـات و خـانوی پـێ دەدات بـەکرێو لـەو حەرامـە دەرخـواردی ورگی دەدات .

لە کاتێکدا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ :

(١) رواه النسائي انظر المجتبى ٧/٣١٤ وهو في صحيح الجامع ٣٥٩٤

« وَمَنْ نَبَتَ لَحْمُهُ من سُحْتٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ » واتە: « هەركەسێك گۆشتی جەستەی بەحەرام پەروەردە بووبێ، ئەوا ئاگری دۆزەخ لە پێشترە بۆی»[1].

وە ئەو كەسانە لە ڕۆژی دواییدا پرسیاری لێ دەكرێ سەبارەت بە ماڵەكەی لە كوێوە پەیدای كردو دەستی خست، وە لەچیدا سەرفی كردو خەرجی كرد، تا لە وێدا بەهیلاك دەچێتو زەرەرمەند دەبێ .

بۆیە پێویستە لەسەر ئەو كەسەی ماڵی حەرامی لایە پەلە بكات لە خۆدەرباز كردنو خۆی ڕزگار بكات لە حەرام، جا ئەگەر حەقو مافی خەڵك بوو، ئەوا با پەلە بكات لە گێڕانەوەی ماڵەكەی بۆ خاوەنەكەیو لەگەڵ ئەوەشدا داوای گەردن ئازادی لێ بكات، پێش ئەوەی ڕۆژێ بێتە پێش كە دینارو درهەم هیچ دەوری سودێكی نی یەو مافەكانی پێ نادرێتەوە، بەڵكو بە چاك وخراپە مامەڵە لەگەڵ خەڵكیدا دەكرێو مافەكانی پێ دەدرێتەوە .

خواردنەوەی مەی ئەگەر دڵۆپێكیش بێت

خوای بەرزو بێ هاوتا دەفەرمووێ:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ ﴾ المائدة: ٩٠

واتە: «ئەی ئەوانەی وا باوەڕتان هێناوە، دڵنیابن كە ئەرەقو قومارو ئەو بەردانەی كە كراون بەبتو ئەو پارچە دارانەی كە بەكاردەهێنرێن بۆ دیاری كردنی بەشو چارەنوس، پیسنو لەكرداری شەیتانن، كەواتە دوور بكەونەوە لێیانو خۆتانی لێ بپارێزن تابەڵكو ڕزگارو سەرفراز بن».

---

(١)رواه الطبراني في الكبير ١٣٦/١٩ وهو في صحيح الجامع ٤٤٩٥

جا فەرمان کردن بە خۆپاراستنو خۆ دوورگرتن لەو شتانە بەهێزترین بەڵگەیە لەسەر حەرامبوونیانو تونترین نیشانەیە بۆ سەلماندنی خراپیو پیسیان.

وە هەروەها عەرەقو مەی لەگەڵ «أنصاب»دا باسکراوە کە بریتی یە لە پەرستراوو بتی کافرەکان، جا لێرەدا بەیەکەوە جووتکراونو لەسەر یەك ئاست بڕیاریان لەسەر دراوەو، بۆیە بەڵگەو پاساو بیانویەك بەدەست هیچ کەسێکەوە ناهێڵێ کە بیەوێ مەی بەحەرام نەزانێ، بە بیانوی ئەوەی بڵێ خوا نەیفەرمووە حەرامە بەڵکو ووتویەتی خۆتانی لێ بپارێزن .

وە لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەریشەوە ﷺ هەڕەشەی توندو بەنێش هاتووە دەربارەی کەسێك کەمەی بخواتەوە .

«جابر»ی کوڕی«عبدالله» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«إِنَّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَهْدًا لِمَنْ يَشْرَبُ الْمُسْكِرَ أَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ طِينَةِ الْخَبَالِ».

واتە: « بەدڵنیایەوە خوای (بەرزوپیرۆز) پەیمانی کردووە کە هەرکەسێ مەی بخواتەوە ئەوا « طِينَةُ الْخَبَالِ»ی دەرخوارد دەدا لە ڕۆژی دواییدا ».

وتیان ئەی پێغەمبەر خواﷺ « طِينَةُ الْخَبَالِ»چی یە؟

فەرمووی: « عَرَقُ أَهْلِ النَّارِ أَوْ عُصَارَةُ أَهْلِ النَّارِ ». واتە: « عەرەق وکێم و زوخاوی دۆزەخییەکانە »[1].

«عبدالله»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«مُدْمِنُ الْخَمْرِ إِنْ مَاتَ لَقِيَ اللَّهَ كَعَابِدِ وَثَنٍ».

---

(١)رواه مسلم ١٥٨٧/٣.

واتـه: « ئـەو کەسـەی کـە ڕاهـاتووە لەسـەر عـەرەق خواردنـەوە، ئەگـەر بمرێ‌و تەوبـەی لـێ نـەکات، ئـەوا لـەڕۆژی قیامەتـدا دەگاتـەوە بـەخوا وەکـو بـت پەرستێك»[1].

وە لـەم سـەردەمەی ئێمـەدا چـەندەها جـۆرو بابـەتی عـەرەق‌و مـادەی بـێ هۆشـکەرەکان بڵاوبوتـەوەو چـەندەها چەشـن‌و جۆریـان لـێ پەیـدابووە، جۆرەهـا نـاوی عـەرەبی و بیـانی لـێ نـراوە، پێـی دەڵـێن بیرەو،یـسکی‌و کحـول‌و عـەرەق‌و فبورکـا‌و شەمپانیا‌و چەندهای تر.

وە ئـەو جـۆرو چەشـنە عەرەقـەی کـە پێغەمبـەر ﷺ باسـی کـردووەو خەبـەری داوە دەربارەی دەرکەوتووەو دەبینرێ، کە دەفەرمووێ:

«لَيَشْرَبَنَّ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا ».

واتـە: «خـەڵکانێ لـە ئومەتەکـەم مـەی دەخۆنـەوەو ناوەکـەی دەگـۆڕن و نـاوێکی تری لێ دەنێن »[2].

بۆیە لـە جیـاتی ئـەوەی پێـی بڵـێن «خـمـر– عــرق»پێـی ئـەڵێن : « مەشـروباتی روحی»ئەمـەش بۆ خەڵەتاندن‌و فریودانی خەڵکی یە .

جابۆیـە شـەریعەتی پـیرۆزی ئیـسلام ڕیـساو یاسـایەکی گـەورەی دانـاوە کـە بەهۆیـەوە ئـەم بابەتـەی پـێ بنـەبڕدەکات‌و ڕێکخـستن‌و وردبینیـەکی تونـدو تـۆڵی وەهـا‌ی دانـاوە کـە بەهۆیـەوە بنـەڕەت‌و سەرچـاوەی فیتنـەی عـەرەقی پـێ ڕیـشەکێش دەکات، ئەویش ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ باسی کردووەو دەفەرمووێ :

« كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُــلُّ مُــسْكِرٍ حَــرَامٌ ». **واتـە: « هـەموو سەرخۆشـکەرێك خەمرە، وە هەموو سەرخۆشکەرێکیش حەرامە »**[3].

---

(١)رواه الطبراني ٤٥/١٢ وهو في صحيح الجامع ٦٥٢٥

(٢)رواه الإمام أحمد ٣٤٢/٥وهو في صحيح الجامع٥٤٥٣

(٣)رواه مسلم ١٥٨٧/٣

کەواتــە هەرشــتێك عــەقڵ لابــەری و سەرخۆشــکەر بــێ، ئــەوا حەرامــە، ئــیتر جیاوازی نی یە کەم بێ یان زۆر، هەروەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:

« مَـــا أَسْـــكَرَ كَـــثِيرُهُ فَقَلِيلُـــهُ حَـــرَامٌ ». واتــە: « **هەرشــتێك زۆرەکـەی سەرخۆشکەربێ ئەوا کەمەکەشی حەرامە** »[1].

هەرچـەندە ناوەکانیـان جـۆراو جـۆرو جیـاوازبن ، ناونراوەکـە هـەر یـەك شـتە کـە« خەمر»ەو، حوکمەکەش هەرهەمان حوکمە کە« حەرامە ».

لەکۆتایـدا ئەمــەش ئامۆژگاریەکـە لــە پێغەمبــەرەوە ﷺ بــۆ عــەرەق خۆرەکـان کە دەفەرموێ:

«مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ وَسَكِرَ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِـينَ صَـبَاحًا وَإِنْ مَـاتَ دَخَـلَ النَّارَ فَإِنْ تَابَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَإِنْ عَادَ فَشَرِبَ فَسَكِرَ لَمْ تُقْبَلْ لَـهُ صَـلَاةٌ أَرْبَعِـينَ صَبَاحًا فَإِنْ مَاتَ دَخَلَ النَّارَ فَإِنْ تَابَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْـهِ وَإِنْ عَـادَ فَـشَرِبَ فَـسَكِرَ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا فَإِنْ مَاتَ دَخَلَ النَّارَ فَإِنْ تَـابَ تَـابَ اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَإِنْ عَادَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ رَدَغَةِ الْخَبَالِ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ قَـالُوا يَـا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا رَدَغَةُ الْخَبَالِ قَالَ عُصَارَةُ أَهْلِ النَّارِ».

واتــە: «هەرکەسـێك عـەرەق بخواتـەوەو سـەرخۆش بـێ، ئـەوا نوێـژی چـل بـەیانی لـێ وەرنـاگیرێ (واتەچـل رۆژ)، جـا ئەگـەر بمـرێ ئـەوا دەچـێتە دۆزەخـەوە، خۆئەگـەر تەوبــە بکــاتو پەشــیمان بێتــەوە، ئــەوا خــودا تەوبەکــەی لێــوەردەگرێ . بەڵام ئەگـەر گەڕایـەوە سـەری و عـەرەقی خـواردەوەو سـەرخۆش بـوو، ئـەوا نوێـژی چـل ڕۆژی لـێ وەرنـاگیرێ، خـۆ ئەگـەر پێـوەی بمـرێ دەچـێتە دۆزەخـەوە، وە ئەگـەر تەوبـە بکـات، ئـەوا خـودا تەوبەکـەی لـێ وەردەگـرێ، بەڵام ئەگـەر گەڕایـەوە سـەری و عـەرەقی خـواردەوەو سـەرخۆش بـوو، ئـەوا نوێـژی چـل ڕۆژی لـێ وەنـاگیرێ، ئەگـەر

---

(١)رواه أبو داود رقم ٣٦٨١ وهو في صحيح أبي داود رقم ٣١٢٨

پێـوەی بمـرێ دەچـێتە دۆزەخ . خـۆ ئەگـەر تەوبـە بکـات خـودا تەوبەکـەی لـێ وەردەگـرێ . بـەڵام ئەگـەر گەڕایـەوە سـەری تـەوا بەڕاسـتی حەقێکـە لـەلای خـوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا ژەهراوی« طِينَـةُ الْخَبَـالِ»یـان دەرخـوارد بـدات. وتیـان ئـەی پێغەمبـەری خـوا « طِينَـةُ الْخَبَـالِ» چـی یـە ؟ فـەرمووی: کـێمو زووخـاوی دۆزەخییەکانە»[1].

بەکارهێنانی قاپی ئاڵتون وزیو وخواردنەوە تیایدا

قـاپو حاجـەتی ئـاڵتونو زیـوی یـان زاخکـراو بـەئاڵتونو زیـوو، وای لێهـاتوە نزیکـە جێگـەی قـاپو حاجـەتی مـاڵ بگرێتـەوە لـەم ڕۆژگـارەدا، بەتایبـەت لـە ماڵـە دەوڵەمەنـەکانو هەنـدێ لـە میوانگـەو ئوتێلـەکانیش دا، تەنانـەت وای لـێ هـاتووە ئـەم قـاپو حاجەتـە ئاڵتونیانـە بۆتـە جۆرێـك لـەو دیـاریو هەدیـە گرانبەهایانـەی کـە خەڵکی دەیبەخشن بە یەکتر لەکاتی بۆنەو ئاهەنگەکاندا .

هـەموو ئەمانـە لـەو کاروکردارانـەن کـە شـەریعەتی ئیسـلام حـەرامی کـردووەو، هەڕەشـەی توندو بەئێشیش لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ هـاتووە دەربـارەی بـەکارهێنانی ئەم قاپە ئاڵتونیانە.

«أم سلمة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«أَنَّ الَّذِي يَأْكُلُ أَوْ يَشْرَبُ فِي آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ إِنَّمَـا يُجَرْجِـرُ فِـي بَطْنِـهِ نَـارَ جَهَـنَّمَ ». واتـە: « ئەوکەسـەی لـە قـاپی ئـاڵتون یـان زیـوو دەخـوات و

---

(١)رواه ابن ماجة رقم ٣٣٧٧ وهو في صحيح الجامع ٦٣١٣

دەخواتــەوە، ئــەوە ئــاگری دۆزەخ دەرخــواردی وورگــی دەدرێ لــە ڕۆژی قیامــەتــدا».[1]

ئــەم بڕیــارو حوکمــەش گــشتگیرەو هــەموو قــاپو حاجــەتێك دەگرێتــەوەو هــەموو کەرەســـەیەکی خـــواردن دەگرێتـــەوە، وەکـــو قـــاپو چـــنگاڵو کەوچـــكو چـــەقۆو، ئـــەو دەفرانـــەی کـــە خـــواردنی تێـــدا دەدرێ بـــەمیوان یـــان لـــە بەخـــشینی شـــیرینی دا بەکاردێ لەکاتی بۆنەکاندا .

وە هەنــدێ کــەس ئــەوە دەکەنــە بەهانــەو دەڵــێن : ئێمــە بــەکاریان نــاهێنین بــەڵام لەسەر ڕەفەو لــەناو شوشــەدا دایــان دەنــێین بــۆ جــوانی ئەمــەش هــەر دروســت نــی یــەو نــابێ بکــرێ، بــۆ ئــەوەی هــەموو دەرگایــەك دابخــرێو هــەموو ڕێگەیــەك بگــیرێ کــە هۆو بیانوو بەهانەن بۆ بەکارهێنانیان[2] .

شایەتی دانی درۆ

خوای کارلەجێ دەفەرمووێ :

﴿ فَٱجۡتَنِبُواْ ٱلرِّجۡسَ مِنَ ٱلۡأَوۡثَٰنِ وَٱجۡتَنِبُواْ قَوۡلَ ٱلزُّورِ ﴿٣٠﴾ ﴾ الحج: ٣٠

واتە: «خۆتان بپــارێزن لــە پیــسی بتــەکان کــە هاوبــەش دانانــە بــۆ خــوا بــە تــەنها بــن بــە بەنــدەی خــوداو پەرســتنو عیبــادەت تــەنها بۆئــەو بکــەنو، لەوکەســانە مــەبن کەهاوبــەش وهاوەڵیــان بۆخــوا دانــاوەو دەیپەرســتن، وە خۆشــتان بــە دووربگــرن لــە

(١)رواه مسلم ٣/١٦٣٤

(٢)من إفادات الشيخ عبد العزيز بن باز مشافهة

ووتەی درۆو شایەتی دانی ناڕەواو، لەو کەسانە مەبن کە شایەتی درۆو ناڕەوا دەدەن ».

«عَبْدِ الرَّحْمَنِ »ی کوڕی« أَبِي بَكْرَةَ » لە لەباوکی یەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرەوەﷺ فەرموویەتی:

« أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ ثَلَاثًا »واتە: « ئایا ئاگادارتان بکەمەوە لەگەورەترینی گوناهەکان؟» سێ جارئەمەی دووبارەکردەوە.

وتیان بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ.

پێغەمبەری خواﷺفەرمووی: « الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ » واتە: « هاوبەش بۆ خوادانان و، ئازاردانی دایك وباوك ».

لەم کاتەدا پێغەمبەرﷺ شانی دا دابوو کە قسەی دەکرد، بەڵام لە سێیەم جاردا هەستایەوەو دانیشت وفەرمووی:

« أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ » واتە: « وریابن شایەتی دانی درۆ وقسەی درۆش یەکێکە لە تاوانەگەورەکان » . بەردەوام ئەمەی دووبارە دەکردەوە تا خۆزگەمان خواست وازی بهێنایە و ئەوەندە خۆی ماندوو نەکردایە [1]

دووبارەکردنەوەی پێغەمبەر ﷺ و زۆر ووتنەوەی لێرەدا بۆ ئەوەیە کە خەڵکی ووریاکاتەوە لە شایەتیدانی درۆو سڵی لێبکەنەوە، چونکە خەڵکی کەمتەرخەمن و گوێ بە شایەتی دانی درۆ نادەن و هۆکارو پاڵنەریش زۆرن بۆ ئەوەی شایەتی درۆ بدەن، وەکو دوژمنایەتی و حەسودی و ڕق و قینە بەرامبەر بە یەکتر، وە لەبەرئەوەی چەندەها بەڵاو نەگبەتی زۆری لێ دەکەوێتەوە، چەندەها حەق وماف بەهۆی شایەتی دانی درۆوە وون بووەو فەوتاوە، وە چەندەها کەسی بێتاوان بە هۆی شایەتی دانی درۆوە تاوان بارکراوە، یان بەهۆی شایەتی دانی

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٥/٢٦١

درۆ خەڵکی چەندەها شتی دەست کەوتووە کەشیاوی نی یە ، یان نەسەبو ڕەچەڵەکێك دراوە بەکەسێك کە نەسەبو ڕەچەڵەکی خۆی نی یە بەهۆی شایەتی دانی درۆوە .

وە ئەو کەمتەرخەمیانەی کە لەناوخەڵکدا دەبینرێ دەربارەی شایەتی دانی درۆو گوێی پێنادەنو بەناسانو کەم بایەخ تەماشای دەکەن ئەوەیە کە هەندێ کەس لە مەحکەمەو دادگاکاندا دەیکەنو ئەم بەو دەڵێ تۆ شایەتیەك بۆ من بدە منیش شایەتیەك بۆ تۆ دەدەم، بۆیە شایەتی بۆ دەدات دەربارەی کارو بارو ئیشێك، وەکو شایەتی دان دەربارەی مولکیەتی زەویەك یان خانوەیەك یان پاکانەی بۆ دەکات لەکاتێکدا لە پێشتر نەیبینیوەو نەیناسیوە تەنها لەدەرگای مەحکەمەدا نەبێ یان لەڕاڕەکانی ناو دادگا نەبێ، کە لەڕاستیدا شایەتی دان پێویستی بە زانیاری هەیە دەربارەی ڕاستی شتەکانو حاڵو باڵیان بەلاّم ئەم کوێرانە شایەتی دەدات.

جا بۆیە ئەم شایەتی دانە درۆیەو ناڕەوایە، هەر بۆیە پێویستە شایەتی دان بەم شێوەیە بێ کە لە قورئاندا هاتووە : ﴿وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا﴾ یوسف: ٨١

واتە: « شایەتیمان نەداوە تەنها بەوە نەبێ کە زانیومانەو عیلمان پێ ی هەیە ».

گوێگرتن له ئاوازو مۆسیقا

خودا دەفەرمووێ:

﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ ﴾ لقمان: ٦

واتە: «هەندێ لە خەڵکی هەیە کە قسەوباسی بێ سوود دەکڕێ، جا بە هۆی کڕینی ئەو قسەو وتە بێ بایەخانەوە خۆیو خەڵکی چەواشە دەکاتو گومڕا دەکات، بە بێ ئەوەی عیلمو زانستێکی هەبێ، وە شوێن کەوتنی دینی خوداو ئایەتەکانی قورئانیش دەکاتە جێگای گاڵتەو لاقرتێ، ئەوانەی ئەو کارانە دەکەن سزایەکیان بۆیە هەیە کە سوکو ڕیسوایان دەکاتو ئابڕوویان دەبات».

«عبدالله»ی کوڕی«مسعود» خوای لێ ڕازی بێ، لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: سوێند بێ بە خودا مەبەستەلە ﴿لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ﴾« **قسەوباسو ووتەی بێ سوود»**: بریتییە لە گۆرانی .[1]

«أبو عامر »و « أبو مالك الأشعري » لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّونَ الْحِرَ وَالْحَرِيرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ ».

واتە: « بەدڵنیاییەوە لە ناو ئوممەتەکەی مندا کە سانێك پەیدا دەبنو ڕاست دەبنەوە زیناو حەریرو عارەقو مۆسیقا حەڵاڵ دەکەن »[2].

«أنس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

---

(١)تفسير ابن كثير ٣٣٣/٦

(٢)) رواه البخاري انظر الفتح ١٠/

« ليكونن في هذه الأمة خسف وقذف ومسخ وذلك إذا شربوا الخمور واتخذوا القينات وضربوا بالمعازف ».

واتە: « لە ناو ئەم ئوممەتەدا ڕۆچوون بە ناخی زەویداو بارینی بەردو گۆڕینی شێوەی مرۆڤ بۆ دیمەنی ئاژەڵومەیمون ڕوو دەدات، ئەویش کاتێک ڕوودەدات کە ئەمانە پەیدابوو: خواردنەوەی عەرەق وئافرەتی گۆرانی بێژو لێدانی مۆسیقاو زوڕنا »[1].

وە پێغەمبەر ﷺ نەهی کردووە لە تەپڵ و بەکار هێنانی قەدەغەکردووە، وە دەربارەی « زوڕنا و نەی» دەفەرمووێ خراپترین و پیسترین دەنگە .

وە زانایانی پێشوو وەکو «الإمام أحمد» بەڕەحمەت بێ ئالەتی مۆسیقایان بەحەرام داناوەو پێداگیریان کردووە لەسەر بە حەرام دانانی ئامێرەکانی مۆسیقاو زوڕنا ژەنینو گۆرانی ووتن وەکو« عودو کەمانچەو ڕەبابەو شەبابەو تەپڵو نەی » .

وە شتێکی حاشا هەڵنەگرەو گومانی تێدا نی یە کە هەموو ئامێرە مۆسیقیە نوێیەکانی ئەم سەردەمەش دەچێتە ژێر ئەو «حدیث»ەی پێغەمبەرەوە ﷺ کەنەهی لە مۆسیقا کردووەو قەدەغەی کردووە. نمونەی ئەمانەش وەکو « کەمانچ و قانونو ئەورجو پیانۆو گیتارو هاوشێوەکانیان » تەنانەت ئەم ئامێرە مۆسیقیانەی سەردەم کاریگەریان زۆر زیاترە لە ڕووی هاتنە جۆشوخرۆشو سەرگەرم کردنو مەست کردنی خەڵکی لە چاو ئەو ئامێرەکۆنانەی کە حەرام کراون لە«حدیث»ەکاندا.

---

(١)انظر السلسلة الصحيحة ٢٢٠٣ وعزاه إلى ابن أبي الدنيا في ذم الملاهي والحديث رواه الترمذي رقم ٢٢١٢

وه سەرخۆش بوونو مەست بوون بەهۆی مۆسیقاوه زۆر ناقوڵاترو مەترسی دارتره لە سەرخۆش بوون بە عەرەقو بیره، هەروەك زانایانی وەكو «إبن قیم»جگە لەویش وایان وتوه.

وه بەدڵنیاییەوه مۆسیقا تاوانەكەی گەورەترو قەبەتر دەبێ ئەگەر گۆرانیو دەنگی لە گەڵدابێ وەكو دەنگی ئافرەتی گۆرانی بێژو سەماكەر، بۆیە زیاتر حەرامەكە خەست دەبێتەوه.

وه بەڵای لەوه گەورەترو بۆگەنتر ئەوەیە كە ووشەی گۆرانیەكە بریتی بێ لەدڵداریو خۆشەویستیو شەیداییو پیاهەڵدان بە جوانی ئافرەتدا. ئا لەبەر ئەمەیە كە زانایان فەرموویانە گۆران ڕێخۆشكەری زیناو داوێن پیسی یە .وه تۆوی دووڕوویی لە دڵدا دەڕوێنێ.

بەشێوەیەكی گشتی بابەتەكانی گۆرانی و مۆسیقا بونەتە گەورەترینو ترسناكترین هۆكاری داوێن پیسیو خیانەتكاری و گلاوكاری لەم سەردەمەدا.

وه ئەوەی كە نەگبەتیەكەی زیاترو زلتركردووه ئەوەیە كە مۆسیقا پەلی كێشاوه بۆ ناو زۆرشت وەكوكاتژمێرو زەنگو یاری منداڵو كۆمپیوتەرو، هەندێ ئامێری تەلەفۆن.

وای لێهاتووه كە دوركەوتنەوەو خۆلادانو كەنارگیری لیان پێویستی بە ئیرادەو خواستێكی بەردەوام و نەجولاو هەیە. وه خوداش یارمەتی دەره بۆ هەركەسێ كە بیەوێو نیازی خۆپاراستنی هەبێ .

غەیبەت کردن

میوەو خواردنی زۆربەی کۆڕو دانیشتگاکان بریتی یە لە غەیبەت کردنی موسڵمانانو گەزینی ناموسیان، بە خراپ باسکردنیانو دەمڕادان لە عەیبو عاریان بۆتە بنێشتە خۆشەی سەر زمانیان.

جا غەیبەت کردن کارو پیشەیەکە کە خودا قەدەغەی کردووەو لە موسڵمانانی حەرامکردووە، وە لە بەرچاوی بەندەکانی قێزەونو ناشرینی کردووەو بە ناقولا ناساندویەتیو وای کردووە بەندەکانی لیی بترسنو خۆیان لێپاریزنو لە دەستی راکەنو، غەیبەتی چواندووە بە دیمەنێکی زۆر بێزراوو قێزەونو، وێنەیەکی زۆر بۆگەنو ڕەزاگرانی بۆ هێناوەتەوە کە دەرونو ناخی مرۆڤ قێزی لێ دەکاتەوەو لیی ڕادەکات، هێنانەوە ئەم دیمەنەش بۆغەیبەت کردن بۆ ئەوەیە موسڵمان تێبگات کە غەیبەت کردن چەندێ پیشەو کارێکی خراپو پیسە.

ئەویش ئەوەیە کە دەفەرمووێ:

﴿وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا ۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾﴾ الحجرات: ١٢

واتە: « لە پاشملە ناوی یەکتر بە خراپە مەبەنو غەیبەتی یەکتر مەکەن، ئایا کەستان پێی خۆشە گۆشتی برای خۆی بە مردووی بخوات، چونکە غەیبەت کردن وەکو خواردنی گۆشتەکەیەتی بە مردوویی، ئاشکرایە کە ئەوەتان زۆر پێ ناخۆشەو قێزی لێ دەکەنەوەو حەزی پێ ناکەن، جا مادام وایە ئاوەهاش ڕقتان لە غەیبەت کردن بێ و سڵی لێ بکەنەوەولەوتنی ڕاکەن».

وه پێغەمبەر ﷺ ماناو واتای غەیبەتی بۆ ڕوون کردوینەتەوە کە دەفەرمووێ :

« أَتَدْرُونَ مَا الْغِيبَةُ» واته: « ئایا دەزانن غەیبەت چی یەو کامەیە؟».

وتیان: خواو پێغەمبەرەکەی شارەزاترن.

فەرمووی:

« ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ ». واتە: « غەیبەت ئەوەیە بە شێوەیەك باسی براکەت بکەی کە خۆی پێی ناخۆش بێو حەزی پێ نەکات ».

وترا: ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەگەر ئەو شتەی کە وتم لە براکەمدا هەبوو هەردەبێ بە غەیبەت ؟

فەرموی:

« إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اغْتَبْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَّهُ ». واتە: « ئەگەر ئەوەی تۆ باسی دەکەیت تیایدا هەبێ ئەوا غەیبەتت کردووە، خۆ ئەگەر تیایدا نەبوو، ئەوا بوهتانت بۆ کردووە »[1].

کەوابوو غەیبەت بریتییە لە باس کردنی موسڵمانێك بەشێوەیەك کە خۆی پێ ناخۆش بێ، ئیتر جیاوازی نی یە ئەو شتەی کە باسی لێوە دەکرێ دەربارەی دینداری بێ یان لەشو لارەکەی .. یان دەربارەی دونیاو نەفسی بێ یان دەربارەی ڕەوشتو ئەخلاقو دیمەنەکەی بێ .

وه غەیبەت کردن جۆرو شێوازی زۆرە لەوانە باسی عەیبو عارو ناتەواویەکانی بکرێ یان دەم لە هەڵسوکەوتو ڕەفتاری بکوترێ، بە شێوەیەك گاڵتە جاڕیو قەشمەری پێ بکرێ.

---

(١)رواه مسلم ٤/٢٠٠١

خەڵكی زۆر بەسادەو ساكار دەڕواننە غەیبەتكردن گوێی پێ نادەنو بەكەمی دەگرن، لەگەڵ ئەوەشدا تاوانێكی زۆر خراپو نابەجێ ڕەزاگرانە لەلای خودا .

بەڵگەش لەسەرئەمە ئەوەیە كە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

« اَلرِّبَا ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أَيْسَرُهَا مِثْلُ أَنْ يَنْكِحَ اَلرَّجُلُ أُمَّهُ، وَإِنَّ أَرْبَى اَلرِّبَا عِرْضُ اَلرَّجُلِ اَلْمُسْلِمِ ».

واتە: « ڕیبا حەفتاو دوو بەشە كەمترینیان لە تاوان دا وەكو ئەوەیە پیاوێك بچێتە لای دایكی خۆی، وە پیسترین ڕیبا ئەوەیە كە پیاو باسی ناموسی براكەی خۆی بكاتو غەیبەتی بكات »[1].

وە هەركەسێك ئامادەی ئەو كۆڕانە بوو، وە لەو مەجلیسانەدا دانیشت، پێویستە لەسەری ڕێگری لە خراپە بكاتو بەرگری لە برا غەیبەتكراوەكەی بكات.

وەپێغەمبەر ﷺ هانی داوین بۆ ئەوەی بەرگری بكەین لە هەر موسڵمانێك كە غەیبەتی بكرێو بە ناحەق گۆشتی بخورێ .

كە :دەفەرمووێ :

«مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ رَدَّ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ».

واتە: « هەركسێك بەرگری بكات لەناموسی برایەكی خۆی وغەیبەتی لێ دور بخاتەوە، ئەوا خوای گەورە دەم وچاوی دەپارێزێ لەئاگری دۆزەخ لە ڕۆژی دواییدا»[2].

(١)السلسلة الصحيحة ١٨٧١

(٢)رواه أحمد ٦/٤٥٠ وهو في صحيح الجامع ٦٢٣٨

دووزمانی کردن

بەردەوام قسە هێنانو قسەبردن لە ناو خەڵکیدا بۆ دروست کردنی ئاژاوەو تێکدانی نێوانیان گەورەترین هۆکارە بۆ پچڕاندنی پەیوەندی نێوانیانو هەڵگیرساندنی ئاگری ڕقو قینو دژایەتی لەنێوان خەڵکیدا .

وە خوای پەروەردگاریش سەرزەنشتی ئەو کەسەی کردووە کە بەم کارە هەڵدەسێتو ئەم ئیشەی کردووە بە پیشەی خۆی دەفەرموێ:

﴿ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ ﴾ القلم: ١٠ – ١١

واتە: « هەرگیز گوێڕایەڵی کەسێك نەکەی کە زۆر سوێند خۆرەو درۆزنەو پلان گێڕو تێکدەری نێوان خەڵکی یە بە قسە هێنانو قسە بردن ».

«لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ ».

واتە: « مرۆڤی دوو زمانی کاروجاسوس ناچێتە بەهەشتەوە»[1].

«عبداللە»ی کوڕی«عباس» دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ بەلای باخێك لە باخەکانی مەدینەدا تێپەڕی، گوێی لە دەنگی دووکەس بوو لە ناو قەبرەکانیان سزا دەدران.

پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی :

« إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبَوْلِ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ».

---

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٤٧٢/١٠ وفي النهاية لابن الأثير ١١/٤ : وقيل القتات الذي يتسمع على القوم وهم لا يعلمون ثم ينم .

واتـە: « ئـەم دوانـە سـزا دەدرێـن، وە لەسـەر تاوانێـك سـزا دەدرێـن خۆیـان بـە گـەورەیان نـەزانیووەوگویان پـێ نـەداوە، بـەڵام لەڕاسـتیدا تـاوانێکی گەورەیـە، یەکێکیان خۆی لەمیز پاك نەدەکردەوە، ئەویتریان دوو زمانی دەکرد »[1].

وە لـە دیەنـە ناشـرینو خراپـەکانی ئـەم کـردارە فریـودانو خەڵەتانـدنی مێـردە لـە خێزانەکـەی یـان بەپێـچەوانەوە، کـە هـەوڵ دەدرێـت بـۆ تێکـدانی پەیوەنـدی نێوانیـان بە هۆی قسەهێنانو قسە بردن.

وە هـەروەها ئـەوەی کـە هەنـدێ فەرمانبـەران پێـی هەڵدەسـن بـە گواسـتنەوەی قـسەی هەنـدێکیان بـۆ بەرپرسـیار بـەرو بەرپرسـی فەرمانگەکـەو تیـشەکە، ئەمـەش جۆرێکـە لـە دوو زمـانی کـردنو غەیبـەت کـردن کـە دەبێتـە مایـەی زەرەرو زیـان گەیانـدن بـە قـسەکەرەکە. ئـا ئەمانـە هـەموو حەرامـەو یەکێکـە لـە قەدەغەکراوەکان .

چونە ماڵی خەڵکەوە بەبێ مۆڵەت وەرگرتن

خوای پەروەردگار دەفەرموێ:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ بُيُوتِكُمۡ حَتَّىٰ تَسۡتَأۡنِسُواْ وَتُسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَهۡلِهَاۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾ النور: ٢٧

واتـە: « ئـەی ئـەو کەسـانەی وا باوەڕتـان هێنـاوە جگـە لـە ماڵـەکانی خۆتـان مەچـنە هـیچ ماڵێکـەوە هـەتاوەکو مۆڵـەت وەردەگـرنو سـەلام دەکـەن لـە خـاوەن ماڵەکە».

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ١/٣١٧.

وه پێغەمبەریش ﷺ لە ڕوون کردنەوەی هۆکاری مۆڵەت خواستن دا دەفەرموێ:

«إِنَّمَا جُعِلَ الِاسْتِئْذَانُ مِنْ أَجْلِ الْبَصَرِ ».

واتە: « مۆڵەت وەرگرتن و ڕوخستەت خواستن لەپێناوی پاراستنی چاودایە، بۆئەوەی عەیب و عاری خاوەن ماڵ نەبینرێ »[1].

لەم ڕۆژگارەدا بەهۆی ئەوەی ماڵەکان لەیەکەوە نزیکن و خانوەکان پێکەوە نوساون و دەرگاو بانەکان بەرامبەر بەیەکن، ماڵە هاوسێکان زیاترو زۆرتر لەیەکەوە دەردەکەون، زۆر کەس چاوی خۆی ناپارێزێ لەماڵە دراوسێکەی، وە هەندێ جار هەندێ لەوانەی خانوەکانیان بەرزە بە ئەنقەست لە پەنجەرەو سەربانەکانەوە دەڕواننە ماڵە دراوسێکانی خواری خۆیان، ئەمەش غەدرو خیانەت و ناپاکیە بەرامبەر بەدراوسێ دەکرێ و شکاندن و سوکایەتی کردنە بەحورمەت و ناموسی دراوسێ، ئەمەش ڕێگاو ڕێچکەیەکە کە مرۆڤ پەلکێش دەکات بەرەو حەرام و کاری قەدەغەکراو . وە بە هۆی ئەمەوە زۆر بەڵاو نەگبەتی و خراپەکاری کەوتۆتەوە .

ئەوەندە بەسە کە ترسناکی ئەم کارە بسەلمێنێ کە شەریعەتی ئیسلام کوێرکردنی چاوی خیانەتکاری بەفیڕۆداوەو بێ نرخ و سوک ڕیسوای کردووەو نابژرێتەوەو خوێنی لەسەر نی یە

هەروەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ :

«مَنِ اطَّلَعَ فِي بَيْتِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَقَدْ حَلَّ لَهُمْ أَنْ يَفْقَئُوا عَيْنَهُ».

واتە: « هەرکەسێك بڕوانێ بۆ ماڵی کەسێکی تر بەبێ مۆڵەتی خاوەن ماڵ، ئەوا ئەو ماڵە بۆیان هەیەو دروستە چاوی کوێر بکەن»[2].

---

(١) رواه البخاري انظر فتح الباري ١١/٢٤

(٢) رواه مسلم ٣/١٦٩٩

وه دهفهرموێ :-

« فَفَقَئُوا عَيْنَهُ فَلَا دِيَةَ لَهُ وَلَا قِصَاصَ ».

واته: « چاوی کوێرکەن نه خوێنی هەیه، نه تۆڵه »[1].

چپەکردنی دووکەس گەر سێیەم ئامادەبێ

ئەمـــەش یەکێکـــه لـــه بـــەڵاو نەهامـــەتیو نەگبەتیـــەکانی کـــۆڕو مەجلیـــسەکان، یەکێکـه لـــه ڕێگـــاو ڕێـچکەو هـــەنگاوەکانی شـــەیتان بـــۆ دروســـت کردنـــی تەفرەقـــەو لێـــك جیاکردنـــەوەی موســـڵمانانو پڕکردنـــی دڵو دەرونیـــان بەخـــشم قـــین بەرامبـــەر بەیەکتر .

وه پێغەمبـــەر ﷺ حیکمـــەتو هۆکـــاری حـــەرامێتی ئـــەم کـــارەی بۆمـــان ڕوون کردۆتەوەو دەفەرموێ:

« إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً، فَلاَ يَتَنَاجى رَجُـلاَنِ دُونَ الآخَـرِ حَتَّـى تَخْتَلِطُـوا بِالنَّـاسِ أَجْلَ أَنْ يُحْزِنَهُ ».

واتـــه: « ئەگـــەر هـــاتوو ســـێ کـــەس بەیەکـــەوەبوون بـــا دوانتـــان پێکـــەوە چـپه نـــەکاتو ســـێیەم وەلانـــێن، هـــەتاوەکو تێکـــەڵی خـــەڵکی تـــردەبن، چـــونکە ئـــەوکارە کەسی، سێیەم غەمبار دەکات »[2].

بەهـــەمان شـــێوە ئەگـــەر چـــوارکەس بـــوون نـــابێ ســـیانیان چـــپە بکـــەن پێکـــەوەو چوارەم وەلانرێ.

بەهـــەمان شـــێوە دروســـت نیـــەو حەرامـــە ئەگـــەر دووکـــەس پێکـــەوە قـــسە بکـــەن بەزمانێك کەسی سێیەم تێنەگاتو لێی حاڵی نەبێ.

---

(١)رواه الإمام أحمد ٢/٣٨٥ وهو في صحيح الجامع ٦٠٢٢

(٢)رواه البخاري انظر فتح الباري ١١/٨٣

گومانی تیدانیه كه چپه كردنی دووكەس جۆرێك لە بێڕێزی نواندنە بەرامبەر كەسی سێیەم‌و بەسوك تەماشا كردنییەتی، یان گومانی خراپ لە دڵی كەسی سێیەم دا دروست دەبێ وەكو گومانی ئەوە ببات كە ئەمان دەیانەوێ خراپەیەك وكارێكی ناڕەوای بەرامبەر بكەن و شتی لەوجۆرە .

جل‌و بەرگی درێژو شۆڕ بۆ پیاوان

لەو شتانەی كە خەڵكی بە ئاسان‌و سادەی دەزانن‌و گوێی پێ نادەن‌و، لەلای خوای گەورەش تاوانێكی گەورەو قەبەیە، بریتی یە لە جل‌و بەرگی درێژو شۆڕ، ئەویش بریتییە لەوەی بەرگەكە ئەوەندە درێژ بێ بگاتە خوار قولەپێ، هەندێ كەس نەك هەر بەرگ‌و پۆشاكەكەی لە خوار قولەپێیەتی بەڵكو دەگاتە زەویەكەو، زەویەكەش لەدوای خۆیەوە دەماڵێ .

«أبوذر» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی:

« ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمْ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ: وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، الْمُسْبِلُ وَالْمَنَّانُ وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ ».

واتە: « سێ كۆمەڵە كەس لە ڕۆژی دوایدا خوای گەورە قسەیان لەگەڵ ناكات‌و بەچاوی ڕەحمەت تەماشایان ناكات‌و لە تاوان پاكیان ناكاتەوەو سزایەكی بە ئێشی بۆ داناون : ئەو كەسەی جل‌و بەرگەكەی شۆڕ بێ، ئەوكەسەی شت بەمنەتەوە دەدا بە خەڵكی، ئەو كەسەی كەل‌و پەل بفرۆشێ بە سوێندی درۆ »[1].

(١)رواه مسلم ١٠٢/١

جا ئەو کەسەی کە دەڵێ درێژی جلو بەرگەکەی من بۆ کیبرو خۆ بەزل زانین نی یە،و مەبەستم لوت بەرزی نی یە، ئەوە پاکانەیەکە خۆی بۆ خۆی دەیکاتو پاکانەکەشی نابەجێیەو وەرناگیرێ .

ئەو هەڕەشانەی کە کراون لە جلو بەرگی درێژ گشتی یەو جیاوازی نی یە لە نێوان ئەوکەسەی بۆ مەبەستی خۆ بەزل زانینی بێ یان بۆ ئەو مەبەستەشی نەبێ.

هەروەك فەرمایشتەکەی پێغەمبەرﷺ ڕاستی ئەمە دەسەلمێنێ کە دەفەرمووێ :

« مَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ مِنْ الْإِزَارِ فَفِي النَّارِ ».

واتە: « ئەوەی لە خوار قولەپێوە بێت لە جل وبەرگ، ئەوا لەئاگردایە »[1].

خۆ ئەگەر لە درێژکردنی جلو بەرگەکە خۆبەزل زانینی مەبەست بێ، ئەوا سزاو ئازارەکەی توند ترو گەورەتر دەبێ، بەڵگەش ئەوەیە کە لە پێغەمبەرﷺ هاتووەو دەفەرموێ :

« مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلَاءَ لَمْ يَنْظُرْ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

واتە: « هەرکەس جلو بەرگەکەی شۆڕبکاتەوە بۆ مەبەستی خۆ بەزلزانین، ئەوا خودا لە قیامەتدا تەماشای ناکات»[2].

سزاکەیشی بۆیە گەورەترە چونکە دوو تاوانی کۆکردۆتەوە (تاوانی شۆڕی جل وبەرگ ، تاوانی خۆبەزل زانین).

بەرگی درێژ لە هەموو جلو بەرگێکدا هەر حەرامەو نادروستە :-

هەروەك «عبدالله»ی کوڕی«عمر» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

---

(١)رواه الإمام أحمد٦/٢٥٤وهو في صحيح الجامع٥٥٧١

(٢)رواه البخاري رقم ٣٤٦٥ ط. البغا

«الْإِسْبَالُ فِي الْإِزَارِ وَالْقَمِيصِ وَالْعِمَامَةِ مَنْ جَرَّ مِنْهَا شَيْئًا خُيَلَاءَ لَمْ يَنْظُرْ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

واتە: « جل شۆڕکردنەوە لە شەرواڵ وکراس و عەمامەدایە، هەرکەسێ لەیەکێ لە مانەدا زیادەڕەوی کرد بۆ فیزوخۆبەزل زانین، ئەوا خوای گەورە لە قیامەتدا تەماشای ناکات »[1].

بەڵام ئافرەتان ڕێیان پێدراوە کە بستێك یان گەزێك لە کراسەکانیان شۆڕتر بێ و لە خوار قاچەکانیانەوە بێ، بۆ ئەوەی نەوەکو لەشیان دەربکەوێ بەهۆی (باو وشتی ترەوە) بەڵام دروست نیە چمکی کراسەکانیان ئەوەندە درێژ بێ کە لە سنور دەرچێ، هەروەکو لە هەندێ جل و بەرگی بوکێنیدا دەبینرێ، کە بە چەند گەز یان چەند مەتر شۆڕەو درێژەو هەندێ جار لە دواوە کراسەکانیان بۆ هەڵدەگرن.

خۆڕازاندنەوەی پیاوان بە ئاڵتون بەهەرشێوەیەك بێت

«أبوموسی»ی «الأشعري» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« أُحِلَّ لِإِنَاثِ أُمَّتِي الْحَرِيرُ وَالذَّهَبُ وَحُرِّمَ عَلَى ذُكُورِهَا ».

واتە: « حەریرو ئاڵتون حەڵاڵ کراون بۆ ئافرەتانی ئومەتم، بەڵام لەسەر پیاوان حەرام کراوە »[2].

---

(١)رواه أبو داود ٣٥٣/٤ وهو في صحيح الجامع ٢٧٧٠

(٢)رواه الإمام أحمد ٣٩٣/٤ انظر صحيح الجامع ٢٠٧

لە بازاڕو فرۆشگاكانی ئەمڕۆدا شتانێكی زۆر دەبینرێ لە ئاڵتون دروست كراون بە عیاری جیاواز جیاواز بۆ پیاوان وەكو كاتژمێرو چاویلكەو پێنوس‌و زنجیرو مەدالیا، یان ڕوپۆش‌و زاخاوكراون بە ئاڵتون.

وەلەو شتە خراپ‌و نادروستانەی كە لەم ڕۆژگارەدا كراوە بە خەڵاتی پێشبڕكێ‌و ئاگاداری بۆ دەكرێ، بریتی یە لە كاتژمێری ئاڵتونی پیاوان .

«عبدالله»ی كوڕی«عباس» خوای لێ ڕازی بێ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ موستیلەیەكی ئاڵتونی لە دەستی پیاوێكدا بینی‌و دەریهێناو فڕێی دا فەرمووی:

« يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ إِلَى جَمْرَةٍ مِنْ نَارٍ فَيَجْعَلُهَا فِي يَدِهِ» واتە: « ئەوە چیە **هەریەك لە ئێوە پارچە ئاگرێك هەڵدەگرێ‌و لە دەستی خۆی دەكات !! ».**

دوای ئەوەی پێغەمبەر ﷺ ڕۆیشت، بە پیاوەكەیان ووت موستیلەكەت هەڵگرەو بۆ شتێكی تر سودی لێوەرگرە.ئەویش وتی :

نەخێر سوێند بەخوا هەرگیز هەڵی ناگرمەوە لەكاتێكدا پێغەمبەر ﷺ فڕێی دابێت.[1]

لەبەركردنی جل وبەرگی كورت وتەسك وتەنك بۆ ئافرەتان

ئەوەی لەم ڕۆژگارەدا دووژمن شەڕی پێ بكات لەگەڵمان ئا ئەو جل وبەرگ‌و پۆشاكانەیە كە ئەوان شكڵ‌و شێوەو دیمەنەكەی بۆ دادەنێن‌و لە ناو موسڵمانانندا ڕەواجی پی دەدەن‌و بازاڕی پی گەرم دەكەن.

(١)رواه مسلم ٣/١٦٥٥ .

ئـەو جـلـو بەرگانــە بــە شــێوەیەكی وا دوراون كــە بەشــێكی زۆر لــە عــەورەتو شــەرمینگای ئافرەتــان بــەدەردەخات، جــا لەبــەر كــورتی بــیّ، یــان تەســكیو تەنكیەكـەی بـیّ، وە زۆرێـك لـەو بـەرگو پۆشـاكانە ئەوەنـدە بـیّ كـەڵكو بێمانـان تەنانــەت دروسـت نـی یـە ئافرەتـان لـە نێـوان یەكتریـشدا لەبـەری بكـەن یـان لـە بەردەم مەحرەم كەسو كاری خۆیشیدا.

وەپێغەمبــەر ﷺ بۆمــانی باســكردووەو هــەواڵی داوە دەربــارەی دەركــەوتنی ئەم جۆرە جلو بەرگو پۆشاكانە لەبەر ئافرەتانی ئاخر زەماندا .

هەروەك «أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە كە فەرمرویەتی:

« صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا : قَومٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَـابِ البَقَـرِ يَـضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِـيلاَتٌ مَـائلاَتٌ ، رُؤُوسُـهُنَّ كَأَسْـنِمَةِ البُخْتِ المائلَةِ لاَ يَدْخُلْنَ الجَنَّـةَ، وَلاَ يَجِـدْنَ رِيحَهَـا ، وإنَّ رِيحَهَـا لَيُوجَـدُ مِـنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا ».

واتــە: « دوو كۆمــەڵ خــەڵك ئــەهلی ئــاگرنو نــەیانم دیــوون، (كۆمــەڵێكیان پیــاوانن) كــە قامــچیان پــیّ یــە وەكــوكلكی مانگــاو لــە خــەڵكی دەدەن پێــی .(كۆمــەڵی دووەمیــان ئافرەتــانن) ئافرەتــانێكی پۆشــتەی ڕووتــن (بــەهۆی كــورتیو تەســكیو تــەنكی جلــەكانیان) لــە ڕۆیــشتنا خۆیــان دەردەخــەنو سەرەنجی خـەڵكی بـۆ لای خۆیـان ڕادەكێشنت، وە قژیان وەكـو پـشتی حوشـتر لـیّ كـردووە لەسـەر سـەریان قـوتی دەكەنـەوە، ئـا ئەوانـە نـەك هـەر ناچـنە بەهەشـتەوە، بــەڵكو بــۆنی بەهەشــتیش ناكــەن، لەكاتێكــدا بــۆنی بەهەشــت لــە دووریــەكی زۆرەوە هەستی پیّ دەكریّ »[1].

(١)رواه مسلم ٣/ ١٦٨٠

وە هەروەها ئەوجلو بەرگانەش دەگرێتەوە کە هەندێ لە ئافرەتان لەبەری دەکەنو لە خوارەوە فەتحەیەکی درێژی تێدایە یان لە ملاولاوە چەند فەتحەیەکی تێدایەو هەرکە دادەنیشێ عەورەتو شەرمینگای بەدەر دەکەوێ.

ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترە ئەم جل وبەرگو پۆشاکانە لاسایی کردنەوەی کافر و بێ باوەڕانەو، تەقلیدو شوێن کەوتنی ئەوانە لە پۆشینی جلو بەرگو هەمەرو ئەو مۆدیلە بێ ئابڕوانەی کە ئەوان دایدەهێنن. داواکارین لە خوای گەورە بمان پارێزێ .

وە هەروەها لەو کارە خراپو مەترسی دارانەی کە بلاّوبوونەتەوە ئەو وێنەو دیمەنە خراپو نەشیاوانەیە کە لەسەر هەندێ جلو بەرگو پۆشاکدا دەبینرێ، وەکو وێنەی گۆرانی بێژەکانو تیپی مۆسیقاژەنەکانو پەرداخی عەرەقو وێنەی ڕوح لەبەر کە شەرعەن حەرامە، یان خاچ یان دروشمی نادیەکانو ڕێخراوە چەپەڵەکان، یان دەستەواژەی بێ کەڵكو سوكو بێ مانا کەشەرف و داوێن پاکی دەڕوشێنێو لەکەداری دەکات کراون بە نوسراو کلێشەی سەر زۆرێك لەو پۆشاکانە، زۆرێك لەو نوسراوانە بەزمانی بیانی نوسراوەتەوە، هەموویان حەرامنو پێویستە موسڵمان خۆی لێ بپارێزێو توخنی نەکەوێ .

بەکارهێنانی پرچی دەستکرد

«أسماء»ی کچی«أبوبکر» خوای لێ ڕازی بێ دەفەرموێ: ئافرەتێك هاتە لای پێغەمبەری خواﷺ ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کچێکم هەیە توشی نەخۆشی بووە بوکیشە قژی ڕوتاوەتەوە، ئایا قژێکی بۆ دابنێم ؟

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:-

« لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ» واتە: « لەعنەتی خوا لەوکەسەی کە قژی بۆدەلکێنن و ئەوکەسەش کە دەیکات»[1].

وە «جابر»ی کوڕی«عبدالله» دەفەرموێ:

« زَجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَصِلَ الْمَرْأَةُ بِرَأْسِهَا شَيْئًا ». واتە: « پێغەمبەری خواﷺ هەڕەشەی کردووە لەو ئافرەتەی قژی تر بلکێنێ بەسەریانەوە»[2].

ئەو جۆرەی کە پێی ئەوترێ (باروکە)و خەڵکی بەکاری دێنن لەو دیمەنە حەرامانەیە لەم ڕۆژگارەدا هەیەو بەربلاوەو گوێی پێ ناردرێ .

وە هەروەها بەکار هێنانی قژی دەست کردو لەسەر کردنی لەو دیمەنە حەرامانەی کەلەم ڕۆژگارەدا پەرەی سەندووە،،هەروەك زۆرێك لەو نەکتەرە چارەڕەشانە بەکاری دێنن لەکاتی نواندی شانۆگەریدا .

خۆشبهاندنی پیاوان بەئافرەتان، وەئافرەتان بەپیاوان لەجل‌و بەرگ داو لەقسەو گفتارداو لەدیمەن‌و ڕوخساردا

لەو سروشت‌و فیترەتەی کە خودا بەندەکانی لەسەر سروشتاندوەو خولقاندوە ئەوەیە کە پیاو پارێزگاری لەو پیاوەتی یەی خۆی بکات کە خودا ئەمی لەسەر خولقاندووە، وە ئافرەتیش پارێزگاری لەو ژنیەتی یەی خۆی بکات کە خودا ئەوی لەسەر خولقاندووە.

ئا ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کە ژیانی پێ سەقامگیرو ڕێك دەبێ ئەگەر نەبێ ئەوا ژیانیش تێك دەچێ‌و بەردەوام نابێ .

(١)رواه مسلم ٣/١٦٧٦

(٢)رواه مسلم ٣/١٦٧٩

جا بۆیە خۆشبهاندنی پیاو بە ئافرەت، یان ئافرەت بە پیاو پێچەوانەی ئەو سروشتو فیترەتەیە کە خودا مرۆڤی لەسەر خولقاندووە، وە بەهۆیەوە دەرگای خراپەکاریو بەدڕەوشتیو بێ ئابڕووی دەکرێتەوەو، سەرچاوەیە بۆ لێك هەڵوەشانەوەی خێزان لەناو کۆمەڵگاداو خێزانەکان لەبەریەك نامێننو لێك دادەبڕێن. وەحوکمی ئەم کارەش حەرامەو قەدەغەکراوە لەشەرع دا.

جا هەرکات لە دەقێکی شەرع دا لەعنەت کرابوو لە کەسێك کە کردارێك بکات، ئەوە بەڵگەیە لەسەر حەرامێتی ئەو کردارەو گەورەیەتی ئەو تاوانە دەسەلمێنێ.

«عبدالله»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرمەویەتی:

« لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنْ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنْ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ».

واتە: « پێغەمبەری خواﷺلە عنەتی کردووە لەو پیاوانەی خۆیان دەشوبهێنن بە ئافرەتان، وە لەو ئافرەتانەی خۆیان دەچوێنن بە پیاوان »[1].

وەهەرلە«عبدالله»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرمویەتی:

« لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُخَنَّثِينَ مِنْ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنْ النِّسَاءِ ».

واتە: « پێغەمبەری خواﷺ لەعنەتی کردووە لە پیاوی لە ئافرەت چوو (واتە پیاوی ژنانی)، وە لەئافرەتی لە پیاو چوو (واتە ئافرەتێ خۆی وێچوو پیاوا بکات) »[2].

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٣٣٢/١٠

(٢)رواه البخاري الفتح ٣٣٣/١٠

جـا ئـەم خۆشـوبهاندنو لاسـایی کردنەوەیـەش دەکـرێ بەشـێوەی جموجـۆڵو هەڵسوکەوت بـێ، یـان لـە دیـەنی دانیشتن و بـێ دەنگـی دا بـێ، یـان لـە ڕۆیشتنو ڕێکردنـدا دەرکـەوێ، وەکـو پیاوێـك لەجەسـتەی دا دیـەنی دەرەوەی خـۆی وەکـو ئافرەت لـێ بکـات، یـان لـە قسەکردنو ڕێکردنـدا خـۆی وێـچووی ئـافرەت لـێ بکـات

.

وە هـەروەها لەبـەرکردنی جـلو بـەرگو پۆشـاکی یـەکتریش دەچـێتە ژێـر ئـەم باسـەوەو خۆشـوبهاندنی تێدایـە، بۆیـە دروسـت نـی یـە بـۆ پیـاو ملوانکـە لـە مـل کاتو بازن لەدەست کاتو خڕخاڵ لەپێ کاتو گوارە لە گوێ کات.

بەهـەمان شـێوەش بـۆ ئافرەتـانیش دروسـت نـی یـە جـلو بـەرگی تایبـەت بـە پیـاوان بپۆشـن وەکـو(قـەمیس)و شـتی لـەو جـۆرە، بـەڵکو واجبـە لەسـەر یـان لـە دیەنو شێوەیاندا بە تەواوی جیاوازبن لە پیاوان .

بەڵگـەش لەسـەر ئـەوەی کـە واجبـە لەسـەر هـەردوو ڕەگـەز جـل وبـەرگو پۆشـاکی جیاواز بێو لەیەك نەچێ:

«أبوهريرة» دەفەرموێ:

« لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلَ يَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْأَةِ وَالْمَرْأَةَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ » .

واتـە: « پێغەمبـەری خـواﷺ لەعنـەتی کـردووە لـەو پیـاوەی جـل و بـەرگی ئافرەت بپۆشێو، لەو ئافرەتەی جل و بەرگی پیاو بپۆشێ »[1].

(١)رواه أبو داود ٤/٣٥٥ وهو في صحيح الجامع ٥٠٧١ .

ڕەنگ کردنی مووی سەرو ڕیش بەڕەنگی ڕەش

بۆیەکردنی سەرو ڕیش بە ڕەنگی ڕەش حەرامەو قەدەغەکراوە، لەبەر ئەو هەڕەشانەی باسکراوە لەو فەرمایشتەی پێغەمبەردا ﷺ کە دەفەرموێ:
«يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ» واتە: **« لە کۆتایی زەمان دا کۆمەڵێك پەیدا دەبن سەرو ڕیشی سپی خۆیان بە ڕەنگی ڕەش بۆیە دەکەن، وەکو جگەری کۆتر، ئا ئەوانە بۆنی بەهەشت ناکەن»**[1].

ئەمە کارێکی بەربڵاوە لە ناو زۆرێك لەوانەی سەرو ڕیشیان سپێتی تێدەکەوێت و پیرێتیان لێدەردەکەوێ، کە ڕەنگەکەی دەگۆڕن بەهۆی بۆیەی ڕەشەوە.

ئەم کارەیان سەردەکێشێ بۆ زۆر شتی بەدو خراپ و ناقۆڵاو نالەبار، لەوانە فێڵ و چاوبەستی و ساختەکاری لەخەڵکی، وە بە دیمەنێ حاڵ و باری خۆیان دەردەخەن و دڵخۆشن کە دیمەن و شێوەی ڕاستی خۆیان نی یە.

وەگومانیشی تێدانی یە ئەم کارە کاریگەری خراپ و ناقۆڵای دەبێ لەسەر خوو ڕەوشت و شەخسیەتی ئەوکەسە، شوێنەوارو پاشماوەی بەدو خراپ بەجێ دەهێڵێ لەسەر کەسایەتی و ناوبانگی ئەو کەسە، وە هەندێ جار دەبێتە مایەی لە خۆبای بوون و، جۆرێك لە فیزو خۆبەزلزانینی لێوە سەرچاوە دەگرێ .

وەبە«صحیح»ی لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتووە کەمووی سپی خۆی گۆڕیوە بەهۆی بەکارهێنانی «خەنە»و هاوشێوەکانی کە بەشێوەی ڕەنگی زەرد یان سوور یان بۆر دەردەکەون.

---

(١)رواه أبو داود ٤/٤١٩ وهو في صحيح الجامع ٨١٥٣

وه لـەڕۆژی فـەتحی مەککـە دا کـە «أبوقفاحـــة»ە یـان هێنـا بـۆ لای پێغەمبـەری خوا ﷺ کەسەرو ڕیشی وەکو خوری سپی ببوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

« غَيِّرُوا هَذَا بِشَيْءٍ وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ ».

واتە: « ئەم ڕەنگـە سـپی یـە بگـۆڕن بـە ڕەنگێکـی تـر، بـەڵام خۆتـان بپـارێزن لـە ڕەنگی ڕەش‌و بۆی بەکارمەهێنن »[1].

تـافرەتیش وەکـو پیـاو بـۆی دروسـت نـی یـە ڕەنگـی ڕەش بـەکاربهێنێ بـۆ قـژی کەسپێتی تێ بکەوێ .

وێنەو دیمەنی ڕوح لەبەر لەسەر پۆشاك‌و دیوارو كاغەزو شتی لەو جۆرانە

«عبـــــداللە»ی کـوڕی«مـــــسعود» لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ دەیگێڕێتـەوە کـە فەرموویەتی:

« إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُصَوِّرُونَ » .

واتـە: « سـەخترین‌و تونـد تـرین سـزا لای خـوا لـە ڕۆژی دوایـدا بـۆ وێنەگرەکانـە »[2].

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ كَخَلْقِي، فَلْيَخْلُقُوا حَبَّةً، وَلْيَخْلُقُوا ذَرَّةً».

---

(١)رواه مسلم ١٦٦٣/٣

(٢)رواه البخاري انظر الفتح ٣٨٢/١٠

واتــه: « خــواى گــهوره فــهرمووى: كــێ لــهو كهســه ســتهمكارتره كــه بيــهوێ دروست بكــات وهكــو دروســت كراوهكــانى مــن، جــا بــا بتــوانێ دهنكــه گــهنمێك يــان دهنكه جۆيهك دروست بكات»[1].

«عبـــــدالله»ى كـــورِى«عبـــــاس» لـــه پێغهمبـــهرهوهﷺ دهيگێرِێتـــهوه كـــه فهرمووويهتى:

«كُلُّ مُصَوِّرٍ فِي النَّارِ يَجْعَلُ لَهُ بِكُلِّ صُورَةٍ صَوَّرَهَا نَفْسًا فَتُعَذِّبُــهُ فِــي جَهَــنَّمَ»

واتــه: « هــهموو وێنــهگرو وێنهكێــشێك لــهناو ئاگردايــه، بههــهر وێنهيــهك كــه گرتويــهتى يــان كردوويــهتى نهفــسێكى بــۆ دروســت دهكــرێو لــهناو دۆزهخــدا ســزا دهدرێ پێ ى »[2].

جــا «عبـــــدالله»ى كـــورِى«عبـــــاس» وتـــى: ئهگــهر هــهر رِهسم دهكــهيتو وێنــه دهكێشى، ئهوا وێنهى دارێك بكه، وێنهى شتێك بكه كه روح لهبهر نهبێ .

جـــا ئـــهم فهرموودانـــه بهڵگـــهن لهســـهر حـــهرامێتى وێنـــهى روح لهبـــهر، ئـــيتر ئـــادهميزاد بـــێ، يـــان ئـــاژهڵ وگيانـــداران بـــێ، وه جيـــاوازى نـــى يـــه وێنهكـــه ســـێبهرى هـــهبێ (واتـــه پهيكـــهرێ) يـــان ســـێبهرى نـــهبێ (واتـــه لهســـهر شـــتێك بـــێ). هـــهروهها جيـــاوازى نـــى يـــه وێنهكـــه چـــاپكراو بـــێ يـــان كێـــشرابێ يـــان وێنـــهكرابێ يـــان ههڵكهنـــدرابێ يـــان نـــهقش كرابـــێ يـــان هـــهڵكۆڵرابێ يـــان لـــهقاڵب درابـــێ و لێـــى دهرهێنرابـــێ يـــان شـــتى تـــرى لـــهو جۆرانـــه بـــێ، هـــهموويان حـــهرامنو قهدهغـــهكراون، چـــونكه فـــهرموودهكان كـــه دهربـــارهى حـــهرامێتى وێنـــهن گـــشتگيرنو هـــهمووى ئهوانـــه دهگرێتهوه .

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ٣٨٥/١٠

(٢)رواه مسلم ١٦٧١/٣

موسـڵمانان ئەوكەسـەیە كـە ملكەچـی دەقـەكانی شـەرع بێـتو، مـشتومڕو دەمـەوەری نـەكات بەرامبـەر دەقـەكانو بیـانووی بـێ سـەروبەرە نەهێنێتـەوەو بڵـێ خۆ من ئەو وێنانە ناپەرستم وكوڕنوشی بۆنابەم !!

وە ئەگـەر كەسـێكی عاقـڵو ژیـرو فامیـدە، بـە دڵ بڕوانـێو بـەجوانی بـیر بكاتـەوە لـەو خراپـەو نەگبەتیانـەی كـە ئـەنجامی بڵاوبونـەوەی وێنـەوە كەوتوونەتـەوە لـەم سەردەمەدا، ئـەوا شـتێك لـەو حیكمـەتو كارلەجێیـەی شـەریعەتی بـۆ دەردەكـەوێ كە بە هۆیەوە وێنەی حەرامكردووەو ڕێگەی لێ گرتووە.

بەشـێكی زۆری ئـەو وێنـەو ڕەسمانـەی كـە ئـەمڕۆ بـەربڵاون سەرچـاوەیەكی حاشـاهەڵنەگرن بـۆ بەدڕەوشـتیو خراپـەكاریو بـێ ئـابڕویو وروژانـدنی ئـارەزواتو پەلكێش بوون بەرەو داوێن پیسی.

كـەوابوو وە ئـەو بەدڕەوشـتیو خراپـەكاریو بـێ ئابڕویـەی كـە دروسـت بـووەو بۆنەتـە مایـەی وروژانـدنی ئارەزوات و،ڕێگـە خۆشـكەرن بـەرەو داوێـن پیـسی ، بەشێكی زۆریان لەو وێنەو ڕەسمانەوە سەرچاوە دەگرن .

وە پێویـستە لەسـەر موسـڵمان وێنـەو دیمـەنی گیانـدار لـەماڵەكەیـدا دانـەنێ، تـاوەكو نەبێتـە هۆكـارو ڕێگـر لـە هاتنـە ژوورەوەی«ملائكـــة»ی ڕەحمـەت.چـونكە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

« لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَـا تَـصَاوِيرُ » واتـە: « مەلائیكـە ناچێتە ماڵێكەوە كە سەگو وێنەی تێدابێ »[1].

وە لـە هەنـدێ ماڵـدا پەیكـەری وا دەبینـرێ هەنـدێكیان پەرسـتراوی كـافران بـووە لـە كۆنـدا، لەماڵـدا دایـدەنێ بـەبیانوی ئـەوەی ئەمـە كەلـەپورە، یـان بـۆ مەبەسـتی جوانی، ئا ئەمە حەرامێتێ یەكەی سەخترو قورسترە لەوانی تر .

(١) رواه البخاري انظر الفتح ١٠/٣٨٠

هـەروەها وێنـەی هەڵواسـراو تاوانەکـەی توندتـرە لەچـاو وێنەیـەك هەڵنەواسـرابێ، چـونکە چـەندەها وێنـەی هەڵواسـراو سـەری کێشـاوە بـۆ بەگـەورەگرتن‌و بـە پـیرۆز ڕاگرتنـی وێنەکـە، وە بەهۆیـەوە چـەندەها جـار خـەم‌و خەفەت‌و دڵتەنگی تازە دەبێتەوە.

وە نـابێ وێنـەو ڕەسـم بـۆ مەبەسـتی یادگـاری هەڵواسـرێ، چـونکە یـادکردنی ڕاسـت ئەوەیـە لەدڵـدابێ‌و دوعـای خێـری بـۆ بکـرێ لـە خـوا داوای ڕەحمـەتی بـۆ بکرێ، نەك وێنەکەی هەڵبگیرێ‌و هەڵواسرێ.

بۆیـە پێویـستە هەرچـی وێنـەو ڕەسـم هەیـە لـەماڵ دەرکـرێ‌و نـەهێڵرێ‌و لـەناو ببرێ، مەگـەر زۆر قـورس‌وگران‌و نارەحـەت بـێ وەکـو ئـەو وێنانـەی بونەتـە بـەلاو گـشت لایـەکی گرتۆتـەوەو زۆر کـون‌و کەلەبـەری تەنیوەتـەوە، بـۆ نموونـە وێنـەی سـەر قوتـووی خـواردن، یـان ئـەو وێنانـەی لـەقاموس‌و فەرهـەنگ‌و پـەرتوك‌و سەرچـاوەکاندا هەیـە وسـودی لـێ دەبینـرێ، جـا ئەوانـەی کـە بـێ سـوودە دەبـێ بـەگوێرەی توانـا هـەوڵی لابردنیـان بـدرێ، وە پێویـستە ئاگـادارین لـەو وێنـە خراپانەی کە لەپەرتوکەکاندا هەیەو بەسادەو ئاسانیان نەزانین .

وە هەنـدێ لـەو وێنـەو ڕەسمانـەی کـە زەرورەتـن پێویـستە پارێزگاریـان لـێ بکـرێ وەکـو وێنـەی ناسـنامە، وە هەنـدێ لـە زانایـان ڕێگـەیان داوە بـەو وێنانـەی کەسـوك کراون وەکو وێنەیە بکەوێتە ژێر پێ وە.

درۆ کردن لەبینینی خەودا

هەنـدێ کـەس بـە ئەنقەسـت هەوڵـدەدات بـۆ دروسـت کردنـی خـەونێك کـە نـەیبینیوە، بـۆ بەدەسـت خـستنی چاکەیەك یـان بـۆ باسـکردنیو نـاودەرکردنی لـەناو خەڵکیـدا یـان بـۆ ڕاکێـشانی قـازانجێکی دونیـای یـان بـۆ ترسـاندنی کەسـێك کـە دوژمنایەتی هەیە لەگەڵیدا، یان بۆ شتی تر.

وە زۆرێـك لـە خـەڵکانی ئاسـایی بـاوەڕو قەناعـەتێکی بـێ ئەنـدازەیان بـە خـەون هەیـەو دڵیـان زۆر پێـوەی پەیوەسـتەو زۆر هـۆگرن بـۆی، بۆیـە بـەو درۆودەلەسـانەش تێدەکەونو هەڵدەخەڵەتێن.

هەڕەشەی سەختوگران کراوە لەکەسێ کە خەون بە درۆ باسکات .

هەروەك پێغەمبەرەوە ﷺ دەفەرموێ:

« إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرَى أَنْ يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ يُرِيَ عَيْنَـهُ مَـا لَـمْ تَـرَ أَوْ يَقُولُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ ».

واتـە: « گـەورە تـرین درۆ هەڵبەسـتن ئەوەیـە: پیاوێـك بـە نـاوی بـاوکێکی تـرەوە بانگ، بکـرێ جگـە لـەباوکی خـۆی، یـان خـەونێك بگێڕێتـەوە کـە بـە چاو نـەیبینی بێ، یان بڵێ پێغەمبەر ﷺ وای وتووەو نەی فەرموو بێ »[1].

وەهەروەها دەفەرموێ :-

« مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ وَلَنْ يَفْعَلَ ».

واتـە: « هەرکەسـێ خـەونێ بگێڕێتـەوە کـە نـەیبینی بـێ، ئـەوا لـە قیامـەت دا داوای لێ ئەکرێ دوو دەنکە جۆ پێکەوە گرێ بدات، وە ناشتوانێ »[2].

---

(١)رواه البخاري انظر الفتح ٦/٥٤٠

(٢)رواه البخاري انظر الفتح ٤٢٧/١٢

بەیەکەوە بەستنی دوو دەنکە جۆ کارێکی مەحاڵەو ئەستەمە، بۆیە سزاکەی بەگوێرەی کردارەکەیەتی.

دانیشتن لەسەر گۆڕو پێ نان بەسەریداو میزو پیسایی کردن لە گۆڕستاندا

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« لَأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحْرِقَ ثِيَابَهُ فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرٍ » .

واتە:« ئەگەر کەسێك لە ئێوە لەسەر پشکۆیەك ئاگر دابنیشێ جلەکانی بسوتێنێ و بگاتە پێستەکەی باشترە بۆی، لەوەی لەسەر قەبرێ دابنیشێ »[1].

هەروەها پێنان بەسەر گۆڕدا دروست نی یە، بەتایبەت هەندێ کەس ئەم کارە دەکەن کاتێك کە مردۆکەی خۆیان دەنێژن، دەبینرێ گوێ بەوە نادەن کە بە پێ بەسەر گۆڕەکانی دەوروبەردا دەنێن‌و، هەندێ جاریش بە پێڵاوەکانیانەوە بەبێ ئەوەی ڕێزو حورمەتێك بۆ مردوەکانی تر دابنێن .

لەبەر ترسناکی وگەورەیی ئەم تاوانەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ :-

«لَأَنْ أَمْشِيَ عَلَى جَمْرَةٍ أَوْ سَيْفٍ أَوْ أَخْصِفَ نَعْلِي بِرِجْلِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَمْشِيَ عَلَى قَبْرِ مُسْلِمٍ » .

---

(١)رواه مسلم ٢/٦٦٧

واتە:« ئەگەر بەسەر پشکۆیەکی ئاگردا بڕۆم‌و قاچم بسوتێنێ یان بەسەر شمشێرێك دا بڕۆم‌و قاچم ببڕێ، یان پێلاوەکەم بچەقێ بە پێم دا، ئەوا خۆشترە بەلامەوە لە چاو ئەوەی بەسەر گۆڕی موسڵمانێك دا بڕۆم»[1].

ئەگەر کەسێك پێ بەقەبرێك دا بنێ جەریمەو تاوانەکەی ئەوەندە سەخت‌وگران بێ، ئەی ئەو کەسەی کە دەست دەگرێ بەسەر قەبرسانێکداو داگیری دەکات‌و پڕۆژەی خانوو بیناو شوێنی بازرگانی تێدا دروست دەکات، دەبێ حاڵی چۆن بێ‌و تاوانەکەی چەند قات بێ؟!!

هەروەها میزو پیسایی کردن‌و دەست بە ئاوگەیاندن لە گۆڕستاندا کارێکی حەرام‌و قەدەغەکراوە، ئەو کەسانەی کە گوێ بەوە نادەن لە چ شوێنێکدا دەست بە ئاو دەکەن‌و، هەر شوێنێکیان بۆ ڕێکەوێ بەلایانەوە ئاساییە ئیتر گۆڕستان بێ یان هەر شوێنێکی تر بێ، ئەوە نیشانەی لاوازی‌و ڕەوشت‌و ئەخلاق‌و کەسێتی‌و لە دەستدانی کەسایەتی‌و پیاوەتیانە ، هەرکات دەستی ئاوی هەبوو لە گۆڕێك هەڵدەگەڕێ و لەپاڵیادادەنیشێ، بە بۆگەنە ناخۆش‌و پیسەکەی خۆی ئازاری مردووکان دەدات .

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ :

«وَمَا أُبَالِي أَوَسْطَ الْقُبُورِ قَضَيْتُ حَاجَتِي أَوْ وَسْطَ السُّوقِ ».

واتە: «ئەگەر گوێ بەوە نەدەم کە لە ناو گۆڕستان دا دەست بە ئاو بکەم‌و بەلامەوە ئاسایی بێ، ئەوە لە ناوەڕاستی بازاریش دا گوێی پێ نادەم‌و بەلامەوە ئاساییە »[2].

(١)رواه ابن ماجة ٤٩٩/١ وهو في صحيح الجامع٥٠٣٨

(٢) التخريج السابق

کەوابوو ناقۆلای وناشرینی دەست بە ناوگەیاندن لە گۆڕستاندا وەکو دەرخستنی عەورەتو دەست بەناو گەیاندنە لە پێش چاوی لەخەڵکی لە بازاردا.

وە ئەو کەسانەی کە زیڵو پیسایی فڕە دەدەنە قەبرسانەوە بەتایبەت ئەگۆڕستانەی کە کۆنو دیواریان بە دەوردا نەماوە ئەگەر وا بکەن ئەوا ئەم هەڕاشانە ئەوانیش دەگرێتەوە.

وە یەکێك لەو ڕەوشتو ئادابانەی کەشەرع داوای کردووە لەکاتی سەردانی کردنی گۆڕستاندا ڕەچاو بکرێ داکەندنی پێڵاوە لەکاتی ڕۆیشتن بە نێوان گۆڕەکاندا.

خۆپاك نەکردنەوە لە میز

لە جوانکاریەکانی ئەم شەریعەتە ئەوەیە بەتەنگ هەموو شتێکەوە هاتووە کە بەرژەوەندیو چاکەکاری تێدابێ بۆ ژیانی ئینسان، لەوانە لابردنی پیسی یە، بۆ ئەوەش خۆپاککردنەوەی داناوەو ئەو چۆنیەتیەشی ڕوون کردۆتەوە کە بەهۆیەوە پاك وخاوێنی لێوەدەست دێ.

وە هەندێ کەس کەمتەرخەمن لە ئاست لابردنی پیسی و گوێ بە خۆپاك کردنەوە نادەن، کە ئەمەش دەبێتە هۆی پیس بوونی جلو بەرگو جەستە، سەرەڕای ئەوەش نوێژەکەی دانامەزرێو ڕاستو ڕەوان نابێ .

وەپێغەمبەرﷺ ئاگاداری کردوین کە خۆپاك نەکردنەوە لە میز یەکێکە لە هۆکارەکانی سزای ناوگۆڕ .

«عبـــدالله»ی کـوڕی«عبـــاس» دەفـەرمووێ: پێغەمبـەر ﷺ بـەلای باخێـك لـە باخـەکانی مـەدینـەدا تێپـەڕی، گـوێی لـە دەنگـی دووکـەس بـوو لـە نـاو قـەبرەکانیان سزا دەدران.

پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی :

« إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّـــا أَحَـــدُهُمَا فَكَـــانَ لَـــا يَـــسْتَتِرُ مِـــنْ الْبَوْلِ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ».

واتـە: « ئـەم دوانـە سـزا دەدرێـن، وە لەسـەر تاوانێـك سـزا دەدرێـن خۆیـان بـە گـەورەیان نـەزانیووەوگویان پـێ نـەداوە، بـەڵام لەڕاسـتیدا تـاوانێکی گەورەیـە، یەکێکیان خۆی لەمیز پاك نەدەکردەوە، ئەویتریان دوو زمانی دەکرد »[1].

وەپێغەمبەرﷺ هەواڵی پێ داوینو دەفەرموێ :

« أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ فِي الْبَوْلِ ».

واتە: « زۆربەی سزای ناوگۆڕ بەهۆی خۆپاك نەکردنەوەیە لە میز »[2].

وە ئـەو کەسـەی بەپەلـە لەسـەر نـاو هەڵدەسـتێتەوەو پـێش ئـەوەی میزەکـەی تـەواو بـێ، یـان بـە شـێوەیەك میـز دەکـات یـان لـە جێگایـەك دەیکـات پرشـەکەی دەگەڕێتەوە بـۆ خـۆی، یـان پـاش میـز کـردن خـۆی پـاك نەکاتـەوە بـەناو بـان بەبـەردو کـەم تەرخـەم بـێ لـەوەدا، ئـەوا هـەموویان حـوکمی ئـەو کەسـە وەردەگـرن کـە خـۆی پاك نەکردبێتەوە لە میزو سزاکەش شمولی هەموویان دەکات .

وە لـە هەنـدێ شـوێندا سـەرئاوەکان بەقـەد دیوارەکانـەوە دروسـتکراونو، هەرکـەس دێـتو میـزی خـۆی دەکـات بـە پـێش چـاو خـەڵکانی دەرەوەو ژوورەوە بـەبێ هـیچ شـەرمو حەیایـەکو، پاشـان جلەکـەی هەڵـدەکاتو دەیکاتـەوە بـەری بەسـەر

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ٣١٧/١.

(٢)رواه الإمام أحمد ٣٢٦/٢ وهو في صحيح الجامع ١٢١٣

پیسیەکەدا، جا ئەم کارو پیشەیە سەرەڕای ئەوەی لاسایی کردنەوەو شوێنکەوتنی بێ باوەڕانە، دووحەرامی ناشیرینشی تێدا کۆ ئەبێتەوە:

یەکەمیان :- عەورەتو شەرمینگای خۆی نەپاراست لە پێش چاوی خەڵك .

دووەمیان :- خۆی پاکنەکردەوە لەمیزەکەی .

گوێ گرتن لە قسەی کۆمەڵێك کەبلایانەوە ناخۆش بێ

لەم بارەیەوە خوای گەورە دەفەرمووێ :

﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ الحجرات: ١٢

واتە: « بەدوای عەیبو عاری یەکتردا مەگەڕێنو جاسوسیو سیخوڕی بەسەر یەکتریەوە مەکەن ».

«عبدالله»ی کوڕی«عباس» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرمویەتی:

« مَنْ تَسَمَّعَ حَدِيثَ قَوْمٍ، وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الْآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ».

واتە: «هەرکەسێ گوێ بگرێ لە قسەی کۆمەڵێك کە پێیان ناخۆس بێ گوێ لە قسەکەیان بگیرێ، ئەوا قوڕقوشمی تواوە دەکرێتە گوێیەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا »[1].

جا ئەگەر گوێگرەکە قسەو باسەکەیانی گێڕایەوەو گەیاندیە شوێنێکی تر بۆ ئەوەی دووچاری زەرەرو زیانیان بکات، لەکاتێکدا ئەوان ئاگایان لە گوێ گرتنی ئەم نەبوو بێو نەیان زانی بێ کە ئەم کەسە گوێبیستی قسەکانیان بووە، ئەوا

---

(١) رواه الطبراني في الكبير ١١/٢٤٨-٢٤٩ وهو في صحيح الجامع ٦٠٠٤ والآنك هو الرصاص المذاب.

ئەم گوێگرە سەرەڕای ئەوەی تاوانی سیخوڕی کردنەکەی لەسەرە، تاوانی قسەهێنانو بردنەکەشی لەگەردنەو، دەچێتە ژێر ئەو فەرموودەوە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ :

« لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ ».

واتە: « ئەو کەسەی دوو زمانی بکات لە نێوان خەڵکی داو قسەکانیان بگوازێتەوە بە مەبەستی تێکدانی نێوانیان، ئەوا ناچێتە بەهەشتەوە »[1].

دراوسیەتی خراپ

خوای گەورە لە قورئاندا ئامۆژگاری کردوین دەربارەی دراوسیێو دەفەرمووێ:

﴿ وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَـٰمَىٰ وَٱلْمَسَـٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ﴾ النساء: ٣٦

واتە: «بەس خوا بپەرستنو هیچ شتێك مەکەنە هاوبەشی لەپەرستندا، وە لەگەڵ دایكو باوکتان چاك بن، وە لەگەڵ خزمی نزیكو هەتیوانو هەژارانو هاوسێی دوورو نزیکتانو هاوڕێ هەمیشەیتانو ڕێبوارانو ئەوانەش کە بەندەتانن بە باشی هەڵسو کەوت بکەن لەگەڵیان دا، چونکە بەڕاستی خودا ئەوانەی خۆش ناوێ کە لوت بەرزو خۆبەزل زانن».

---

(١)رواه البخاري فتح ٤٧٢/١٠ والقتات الذي يستمع إلى حديث القوم وهم لا يشعرون به.

وە ئـازاردانی دراوسـێ وخـراپ بـوون بەرامبـەری یەکێکـە لـە حـەرام کراوەکـان، چـونکە حـەق و مـافی دراوسـێ زۆر گـەورەو گرانـە دەبـێ بـە جـوانی ئـادابکرێ و بەباشی بپارێزرێ.

«أبوشريح» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێرێتەوە کە فەرموویەتی:

« وَاَللَّه لَا يُؤْمِن ، وَاَللَّه لَا يُؤْمِن ، وَاَللَّه لَا يُؤْمِن ».

واتە: « سوێند بێ بە خوا ئیمانی نی یە، سوێند بێ بە خوا ئیمانی نی یە، سوێند بێ بە خوائیمانی نیە».

وتیان کێ ئەی پێغەمبەر خوا ﷺ ؟ فەرمووی :

« الَّذِي لَا يَأْمَن جَاره بَوَائِقه ».

واتە: « ئەوکەسەی کەدراوسێکەی لەشەڕو خراپەی ئەمین نەبێ »[1].

وە پێغەمبـەر ﷺ سـەناکردن و زەمکردنـی دراوسـێی بـۆ دراوسـێکەی کـردووە بـە پێوەرێـك بـۆ چـاکی و خراپـی ئینـسان ، واتـە هەرکـەس دراوسـێکەی بەباشـە باسـی کـردوو لێـی ڕازی بـوو، ئـەوا بەڵگەیـە لەسـەر چـاکێتی ئەوکەسـە، وەهەرکـەس دراوسـێ کـەی بەخراپـە باسـی کـردوو لێـی ڕازی نـەبوو، ئـەوا بەڵگەیـە لەسـەر خراپـی ئەو کەسە.

«عبـــدالله»ی کـوڕی«مـــسعود» دەفـەرمووێ ، پیاوێــك بــە پێغەمبــەری ووت ﷺ، ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـۆن بـزانم مـن کەسـێکی باشـم یـان خـراپم ؟

پێغەمبـەریش ﷺ فـەرمووی :**«إِذَا قَالَ جِيرَانُكَ قَـدْ أَحْـسَنْتَ فَقَـدْ أَحْـسَنْتَ وَإِذَا قَالُوا إِنَّكَ قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ».**

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري١٠/٤٤٣

واتــه: « هــەركات بيــستت دراوســێكانت وتيــان باشــی ئــەوە تــۆ باشــيت، وەئەگەر بيستت وتيان تۆ خراپی ئەوا تۆ خراپيت»[1].

وە ئــازاردانی دراوســێو خــراپ بــوون بەرامبــەری شــێوازی جۆراوجــۆری هەيــە: وەكــو ئــەوەی رێگــە بــە دراوســێ نــەدرێ دار بخاتــە ســەر ديــواری دراوسێكەی كاتێــك كــە پێويــستی بــێ، وە بەرزكردنــەوەی خــانوو بەســەريداوگرتنی بــەری خــۆرو هــەوا لێــی بــەبێ مۆڵــەتی ئــەو، وە كردنــەوەی پەنجــەرە بەســەر ماڵەكــەی داو ڕوانــين و تەماشــاكردنی عــەيب وعــاری‌و خــاوو خێزانــی، وە ئــازاردانی‌و هەراســانكردنی بــەهۆی دەنگــی نــاخۆش وەكــو تەقەتــەق‌و هــاوارو قيــژەو ناڵــەناڵ كــردن بەتايبــەت لــەكاتی خــەوو پــشوودان، يــان لێــدانی منداڵــەكانی‌و فڕێــدانی شــتی پــيس بــۆ بــەردەم دەرگاو خانووەكەی .

وە هــەر كــەس حــەق‌و مــافێكی دراوســێكەی بخــوات‌و كــارێكی ناشــياو بكــات بەرامبەر دراوسێكەی، ئەوا تاوانەكەی چەندقات گەورەترو قورستر دەبێ .

هەروەكو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

« لَأَنْ يَزْنِيَ الرَّجُلُ بِعَشْرَةِ نِسْوَةٍ أَيْسَرُ عَلَيْهِ مِنْ أَنْ يَزْنِيَ بِامْرَأَةِ جَارِهِ».

واتــه: «ئەگــەر پياوێــك زينــا بكــات لەگــەڵ دە ئافرەتــدا تاوانەكــەی كــەمترە لەچــاو ئــەوەی زينــا بكــات لەگــەڵ ئــافرەتێكی دراوســێ كەيــدا ، وە ئەگــەر پياوێــك لــە دەمــاڵ دزی بكــات تاوانەكــەی كــەمترە لــە چــاو ئــەوەی لــەماڵێكی دراوســێكەی دزی بكات»[2].

وە هەنــدێ كەســی خيانــەتكارو ناپــاك لــەماڵ نــەبوونی دروســێكەی بەهــەل دەزانــێو لەشــەودا خــۆی دەكاتــە ماڵەكــەی داو خراپــەو ناپــاكی ئــەنجام دەدات .هاوارو تياچوون بۆ ئەوكەسەی لە ڕۆژی دوايدا.

---

(١)رواه الإمام أحمد ٤٠٢/١ وهو في صحيح الجامع ٦٢٣ .

(٢)رواه البخاري في الأدب المفرد رقم ١٠٣ وهو في السلسلة الصحيحة ٦٥

وەسیەتی خراپ و زیانبەخش

یەکێك لە ڕێساو بنەماکانی شەریعەتی ئیسلام ئەوەیە حەرامی کردەوە کەسێك زەرەرو زیان بە کەسێکی تر بگەیەنێ، جا بە نەزانین بێ یان بە ئەنقەست بێ . نمونەی ئەمەش وەسیەت کردنیەکە کە ببێتە مایەی زەرەرو زیان دان لە میرات گرە شەرعیەکان یان لە هەندێکیان، جا هەر کەس کاری وا بکاتو ئیشی وای لێبوەشێتەوە ئەوا بەر ئەو هەڕەشەی پێغەمبەرﷺ دەکەوێ کە دەفەرمووێ :

« مَنْ ضَارَّ أَضَرَّ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ ».

واتە: « هەرکەسێ زەرو زیان لە یەکێك بدات، ئەوا خوداش ئەو دوچاری زەرو زیان دەکات، وە هەرکەسێ ئیشوکار لەسەر خەڵك قورس بکات، ئەوا خوداش کارو ئیش لەسەر ئەو قورس دەکات »[1].

بێ بەش کردنی یەکێك لە میراتگرەکان لە مافی شەرعیەکانی خۆی، یان وەسیەت بکات بۆ میراتگرەکانو بەشیان بۆ دیاری بکات بە پێچەوانەی ئەوەی وا خودا دایناوە، وە یان وەسیەت بکات کە لەپاش مردنی خۆی زیاتر لە سێیەکی ماڵەکەی بکەن بە خێر، ئەمانە هەمووی بریتین لەو شێوەو دیمەنانەی وەسیەتی خراپو زیانی بەخش کە شەریعەت حەرامی کردووە.

وە لەو شوێنانەی کە خەڵك پابەندی حوکمو قەزای شەرعی نین کەسی خاوەن حەق بەگران ئەتوانێ ئەو حەقو مافەی کە خودا بۆی داناوە وەریبگرێ، چونکە ئیش بەو حوکمو یاسا دەست کردانە دەکرێ کە پێچەوانەی شەریعەتە، بۆیە

(١)رواه الإمام أحمد ٤٥٣/٣ انظر صحيح الجامع ٦٣٤٨

هەڵدەدرێ ئەو وسیەتە خراپو ستەم کاریانە جێ بەجێ کرێ کە لەلای پارێزەر (محامی) تۆمار کراوەو سا هاوارو تیاچوون بۆ ئەوانەی وا بەدەستی خۆیان ئەو وەسیەتانە دەنوسن، وە هاوار بۆ ئەوان لەوەی کە پەیدای دەکەن بەو رێگە حەرامە.

یاری کردن بەزارو تاوڵەو شەترەنج

زۆربەی یاریە بلاوەکانو بەکارهاتووەکانی ناو خەلکی پڕیەتی لە شتی حەرامو قەدەغەکراو، لەوانە یاری کردنە بە« نەرد – زار »کە لە زۆربەی یارێکاندا بەکاردێ، وەکو لە یاری تاوڵەو جگە لە تاوڵەشدا دەبینرێ.

وە پێغەمبەرﷺ وریای کردوینەتەوە کە توخنی ئەم « نەرد»ە نەکەوین، چونکە دەرگای قوماردەکاتەوەو مرۆڤ پەلکێش دەکات بەرەو قومار. هەروەك دەفەرمووێ :

« مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدَشِيرِ فَكَأَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِي لَحْمِ خِنْزِيرٍ وَدَمِهِ ».

واتە: « هەرکەسێ یاری بکات بە(نەرد- زار) ئەوا وەکو ئەوەوایە دەستی رەنگ کردبێ لەخوێن وگۆشتی بەرازدا »[1].

«أبوموسى» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ ».

واتە: « هەرکەسێ یاری بکات بە(نەرد –زار) ئەوا لە فەمانی خواوپێغەمبەرەکەیﷺ یاخی بووە »[2].

(١) رواه مسلم ٤/١٧٧٠

(٢)رواه الإمام أحمد ٤/٣٩٤ وهو في صحيح الجامع ٦٥٠٥ .

لەعنەت کردن لە ئیماندارو هەرکەسێ شیاوی لەعنەت نەبێ

زۆر کەس دەسەلاتی بەسەر زمانی خویدا نی یەو زمانی خۆی بۆ ناگیرێ هەرکاتێ تورەبوو دەستبەجێ دەست دەکاتە لەعنەتی کردنو نەفرەت کردن لە ئینسانو گیاندارو بێ گیانو رۆژگارو کاتو زەمان، تەنانەت زۆر جار لەعنەت لە خۆیو منداڵو خێزان یان مێردیی دەکات .

ئا ئەم لەعنەتکردنە کارو پیشەیەکی خراپو ناقۆڵایەو ترسناکە.

«ثابت»ی کوڕی«الضحاك» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرمرویەتی:

«وَمَنْ لَعَنَ مُؤْمِنًا فَهُوَ كَقَتْلِه» .

واتە: « هەرکەسێ لەعنەت لە ئیماندار بکات وەکو ئەوە وایە بیکوژێ »[1].

وە لەبەر ئەوەی لەعنەت کردن زۆربەی جار لە ئافرەتانەوە دەردەچێو ئەوان زۆر بەکاری دەهێنن، بۆیە پێغەمبەر ﷺدەفەرمووێ (لەعنەتکردن) هۆکارێکە زۆرێك لە ئافرەتانی پێدەچێتە دۆزەخەوە.

وە هەروەها لەعنەتکەرەکان نابنە تکاکار لەرۆژی دواییدا، لەوەش ترسناکتر ئەوەیە هەرکەس لەعنەت لە یەکێك بکاتو شیاوی ئەو لەعنەتە نەبێ، ئەوا لەعنەتەکە دەگەرێتەوە بۆ بێژەرەکە خۆی، جا بۆیە بەو لەعنەت کردنەی کە لە خەڵکی دەکات بەسەر خۆی دا دەشکێتەوەو دوعا لەخۆی دەکات کە لە ڕەحمو بەزەیی خودا دەرکرێو دووربخرێتەوە .

---

(١)رواه البخاري انظر فتح الباري ٤٦٥/١٠

شیوەن و یەخە دادڕین

یەکێك لە کارەخراپ و ناپەسەندە گەورەکان کە هەندێ لە ئافرەتان پێی هەڵدەستن لەکاتی مردنی یەکێکدا، ئەوەیە دەست دەکەن بە هاوارو قیژەو ناڵەو ڕومەت دابڕین و یەخە دادڕین و قژ ڕنین و چەپۆك لەخۆدان و واوەیلاکردن .

جا ئەمانە بەڵگەن لەسەر ڕازی نەبوون بە(قەزاو قەدەر)ی خوداو ئارام نەگرتن لەسەر بەلاو نارەحەتی.

وە پێغەمبەر ﷺ لەعنەتی کردووە لەهەرکەسێك کە ئەم کارانە ئەنجام بدات.

«أبو أمامة»خوای لێ ڕازی بێ دەفەرمووێ:

« لَعَنَ الْخَامِشَةَ وَجْهَهَا وَالشَّاقَّةَ جَيْبَهَا وَالدَّاعِيَةَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ ».

واتە: « پێغەمبەری خوا ﷺ لەعنەتی کردووە لەو ئافرەتەی ڕومەتی خۆی دەڕنێ و یەخەی خۆی دادەبڕێ و هاوار دەکات بە واوەیلاو ئاخ وئۆف کێشان »[1].

«عبدالله»ی کوڕی«مسعود» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ ».

واتە: « لە ئیمە نی یە ئەوکەسەی ڕوومەتی خۆی بڕنێ و یەخەی خۆی دابڕێ و هاوارو واوەیلابکات وەکو قیژەو ناڵەی جاهیلیەتی پێش ئیسلام »[2].

---

(١)رواه ابن ماجة ١/٥٠٥ وهو في صحيح الجامع ٥٠٦٨

(٢)رواه البخاري انظر الفتح ٣/١٦٣

وە هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

« النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ».

واتە: « ئافرەتی شیوەنکەرو یەخەدادڕ ئەگەر پێش مردنی تەوبە نەکات و پەشیمان نەبێتەوە، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەکرێتەوەو جل و پۆشاکێکی لە مسی تواوە دەکرێ بە بەریدا، وەزرێیەك لەگەڕی ئاگر لەبەردەکرێ »[1].

لێدان لە دەم و چاوو داخکردنی

«جابر»خوای لێ ڕازی بێ دەفەرمووێ:

« نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ وَعَنْ الْوَسْمِ فِي الْوَجْهِ ». واتە: « پێغەمبەری خوا ﷺ لێدانی دەم و چاوو داخکردنی قەدەغەکردووە »[2].

ژمارەیەکی زۆر لەباوکان و مامۆستایان پەنادەبەنە بەر لێدانی دەم و چاوی منداڵ لەکاتی سزادانی منداڵەکانیان، وە هەندێ کەس ئەم کارەبەکاردێنی بەرامبەر خزمەت کارو ژێر دەستەکانی .

ئەم کارە سەرەڕای ئەوەی سوکایەتی کردنی و بێ ڕێزی نواندنە بەرامبەر بە دەم و چاوو ڕومەت کە خوا ڕێزی لێگرتووە، هەروەها سەریش دەکێشێ بۆ لەدەست دانی هەندێ ئەندامی هەستیاری گرنگ کە لەدەم وچاودا کۆبونەتەوە،

(١)رواه مسلم رقم ٩٣٤

(٢)رواه مسلم ١٦٧٣/٣

کە ئەوکات پەشیمانی ڕوو ئەدات و کێشەو گرفت دروست دەبێ و خاوەن حەق پێ دەچێ داوای تۆڵەی خۆ بکات.

وە هەروەها داغ کردنی ڕومەتی ئاژەڵ، بۆئەوەی ببێتە نیشانەیەکی جیاکەرەوە تا خاوەنی هەر ئاژەڵێ ئاژەڵەکەی خۆی بناسێنەوە یان هەرکات وونی کرد بە هۆیەوە بدۆزرێتەوەو بۆی بگەڕێتەوە، ئەویش حەرامەو قەدەغەکراوە، چونکە هۆکارە بۆ شێواندنی دیمەن و ئازاردانی، هەرچەند خەڵکیش بیانوو بەهانەی ئەوە بهێننەوە کە ئەوە خوونەریتی عەشیرەت و هۆزەیەکەیەتی و نیشانەیەکە بۆ جیاکردنەوە، ئەگەر هەر پێویست بوو بکرێ، دەتوانێ شوێنێکی تر داغ بکات نەك دەم وچاو .

قسەنەکردن لەموسڵمان زیاتر لەسێ ڕۆژ بەبێ هیچ بیانویەکی شەرعی

یەکێك لە پیلان و تەڵەکانی شەیتان بریتی یە لە دروست کردنی پچڕانی پەیوەندی نێوان موسڵمانان، زۆرن ئەو کەسانەی شوێن پیلانەکانی شەیتان دەکەون و هەنگاوەکانی ئەو هەڵدەگرن و دەنگدادەبڕن لە برای موسڵمانی خۆیان و قسەی لەگەڵ ناکەن، لەبەر هەندێ هۆکاری ناشەرعی کە ئەویش یان بەهۆی ناکۆکیەکی مادی دونیایەوەیە یان بەهۆی هەڵوێستێکی بێ سودو بێ کەڵکەوەیە، جا بۆیە جاری واهەیە دەنگ دابڕینەکە بە ساڵ بەردەوام دەبێ و سوێند دەخوات قسەی لە گەڵ نەکات، نەزردەکات کە نەچێتە ماڵی، وە هەرکات لەسەر ڕێگاش بیبینێ ڕووی لێ وەردەگێڕێ و پشتی تێدەکات، هەرکات لەکۆڕو مەجلیسێکدا پێی بگات لەگەڵ ڕاست و چەپی ئەود اتەوقەدەکات و بەسەریدا هەنگاو دەنێ و دەیپەڕێنێ. ئا ئەمەش یەکێکە لە

هۆکارەکانی سیستیو لاوازیو بێدەسەڵاتی لەکۆمەڵگەی ئیسلامیدا. جا بۆیە شەرع بڕیارێکی یەکلاکەرەوەی داوەو هەڕەشەیەکی سەختو توندی کردووە سەبارەت بەم کارە .

«أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

« لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَنْ هَجَرَ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَاتَ دَخَلَ النَّارَ» .

واتە: « دروست نیە بۆ هیچ موسڵمانێك کە لەسێ ڕۆژ زیاتر قسە لە براکەی خۆی دابڕێ، جا ئەگەر لە سێ ڕۆژ زیاتر قسەی لەگەڵ براکەی نەکرد، ئەوا ئەگەر بمرێ دەچێتە ئاگرەوە »[1].

«أبوخراش»ی «الأسلمي» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی:

« مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفْكِ دَمِهِ».

واتە: « هەرکەسێ بۆ ماوەی ساڵێك قسە لە براکەی دابڕێ، ئەوا تاوانەکەی وەکو تاوانی ڕشتنی خوێنەکەیەتی »[2].

قسەلێك دابڕان کە هۆکاری بێبەش بوون بێ لە ڕەحمەتو بەزەیی خودا، ئەوا بەسە بۆ سەلماندنی خراپیو ناقۆلایی لێك دابڕانی موسڵمانان.

هەروەك «أبوهريرة» لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

«تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ يَوْمَ الِاثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ إِلَّا عَبْدًا بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءُ فَيُقَالُ اتْرُكُوا أَوْ ارْكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَفِيئَا» .

---

(١)رواه أبو داود ٢١٥/٥ وهو في صحيح الجامع ٧٦٣٥

(٢)رواه البخاري في الأدب المفرد حديث رقم ٤٠٦ وهو في صحيح الجامع ٦٥٥٧ .

واتـه: « کـردەوەی خـەڵکی لـە هـەموو هەفتەیەکـدا نیـشان دەدرێـن لـە ڕۆژی دووشـەممەو پێـنج شـەممەدا ، لـە هـەموو بەندەیـەکی بـاوەڕدار خـۆش دەبیٚ، تـەنها لـە بەندەیـەك نـەبیٚ کـە لـە نێـوان خـۆیو براکەیـدا نـاکۆکی یـەکی هـەبیٚو قـسەیان پێکـەوە نـەبیٚ، ئـەوتریٚ: وازبهێـنن لـەو دوانـەو لێخـۆش بـوون نایانگرێتـەوە هەتاوەکو خۆیان چاك نەبنو ئاشت نەبنەوە»[1].

وە هەریـەکێك لـەو دووانـە ئەگـەر تەوبـەی کـردو پەشـیمان بووسـەوەو گەڕایـەوە بـۆ لای خـودا، ئـەوا پێویـستە لەسـەری سـەردانی هاوڕێکـەی بکـاتو سـەلامی لـیٚ بکـات، جائەگـەر ئەمـەی کـرد ئـەوا ئـەم بـۆ قیامـەتی خـۆی تـاوانی لەگەردنـدا نەماوەو تاوانی لە ئەستۆی ئەوکەسەیە کە مل ناداتو پیشت هەڵدەکات .

وەکو «أبو أیوب» لە پێغەمبەرەوەﷺ دەیگێرێتەوە کە فەرمووبەتی:

« لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَـوْقَ ثَلَـاثِ لَيَـالٍ يَلْتَقِيَـانِ فَيُعْـرِضُ هَـذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ».

واتـه: « دروسـت نـی یـە بـۆ هـیچ پیاوێـك کـە براکـەی خـۆی نـەدوێنیٚ زیـاتر لەسـیٚ شـەو، بـەو جـۆرەی کـە بگـەن بەیـەك ئـەمیان ڕوو بەلایەکـدا بکـاتو ئـەویان ڕوو بەلایەکی تردا، وە باشترینیان ئەوەیانە کە یەکەم جار سەلام دەکات»[2].

بـەڵام ئەگـەر هۆکـارێکی شـەرعی هـەبوو بـۆ ئـەوەی قـسەی لەگـەڵ نـەکریٚ وەکـو وازهێنـان لـە نوێـژ، یـان بـەردەوام بـوونی لەسـەر خراپـەو تـاوان، ئـەوا ئەگـەر قـسەنەکردنەکەی سـوودی بـۆی هـەبوو، وە ببێتەمایـەی گەڕانـەوەی بـۆ ڕاسـتیو هەست کردن بە هەڵەی خۆی، ئەوا ئەو کاتە قسەنەکردن لەگەڵیدا واجبە.

بـەڵام گـەر قـسە نەکردنەکـە وای لـیٚ بکـات زیـاتر پـشت لـە چـاکە بکـاتو بەرهەمەکـەی تـەنها سـەرکەش بـوونی بێـتو زیـاتر دوری بخاتـەو، لـە چـاکەو زۆرتـر

---

(١)رواه مسلم ٤/١٩٨٨

(٢)رواه البخاري فتح الباري ١٠/٤٩٢

ڕۆی بچێنێ لە خراپەو تاواندا، ئەوا ئەوکاتە قسە دابڕین حەرامەو دروست نی ـ
یە، چونکە هیچ بەرژەوەندیەکی شەرعی پێ نایەتەدی، بەڵکو بەڵاو خراپەی
زیاتری لێ دەکەوێتەوە.

بۆیە باشترین چارەسەر بۆئەم کەسە ئەوەیە بەردەوام چاکەی لەگەڵدا بکرێو
ئامۆژگاریو نەسیحەت بکرێ ، هەروەك چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ «كعب»ی
کوڕی«مالك»و دووهاوڕێکەی هەجر کرد بۆ ماوەیەك قسەی لەگەڵ نەکردن ،
چونکە بینی مەسلەحەتی تێدایە بۆیان، بەلاَم قسەی لە«عبدالله»ی کوڕی«أبي»
کوڕی«سلول»و مونافیقەکان دانەبڕی چونکە مەسلەحەتو بەژەوەندیەکی
شەرعی نەبینی لەوکارە دا وەزانی هەجرنەکردنیان باشترە بۆیان.

لەکۆتاییدا :-

ئائەوانەی ووتراو باسکرا بەشێکن لەحەرامە زۆربلاَوەکانی ئەم سەردەمە.

نسأل الله سبحانه وتعالى بأسمائه الحسنى أن يقسم لنا من خشيته ما يحول بيننا وبين معاصيه ومن طاعته ما يبلغنا به جنته وأن يغفر لنا ذنوبنا وإسرافنا في أمرنا وأن يغنينا بحلاله عن حرامه وبفضله عمن سواه وأن يتقبل توبتنا ويغسل حوبتنا إنه سميع مجيب وصلى وسلم على النبي الأمي محمد وآله وصحبه أجمعين والحمد لله رب العالمين .

نوسەر

محمد صالح المنجد

سوپاس بۆخوا کەیارمەتی دام لەم وەرگێڕانەتەواوبوم .

داواکارم لە خوای بەبەزەیی و بە ڕەحم کە لەم کارەماندا بە ئیخلاص و ئەو مەبەست بوون بەهرەمەندمانی کردبێ و.... بە ئیتباع و شوێنکەوتنی پێغەمبەرەکەی ڕێزدارمانی کردبێ ..... وە لە پیسایی ڕیاو غەیری ئەو مەبەست بوون خاوێنمانی کردبێ و..... لە کوێرە ڕێچکەی بیدعەو شوێنکەوتنی غەیری پێغەمبەرەکەی ڕزگارمانی کردبێ .

داواکارم لەخوای بەرزو پیرۆز بەردەوامان کات لەسەر تەنها پەرستنی خۆی وتەنها شوین کەوتنی پێغەمبەرەکەی وتەنها پەیڕەوکردنی دینەکەی، وەوامان لێبکات ئەوەی ئەو بەحەرامی داناوە بەحەرامی بزانین توخنی نەکەوین، وە ئەوەی ئەو حەلاڵی کردووە بەحەلاڵی بناسین و لێی بەهرەمەندبین.

وصلى الله وسلم على رسول الأمين ،وءاله الطاهرين، وأصحابه الأكرمين ، ومن دعى بدعوته ، وعمل بسنته على فهم صحابته إلى يوم الدين.

ناوەرۆك

بانگەوازمان

١. شارەزاكرنی موسڵمانان و پەروەردەكردنیانە لەسەر رێگا راستەكەی ئیسلام : ئەمەش دەستەبەر دەبێبەگەڕانەوە بۆ پەیرەوە رەسەنەكەی ئیسلام كە بریتی یە لە قورئانی پیرۆزو سونەتەكانی پێغەمبەر (صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَعَلى آلِهِ وَسَلَّمَ) تێگەیشتن و لێكدانەوەیان ، وەپەیڕەو كردن و گەیاندنیان بەو شێوازەی كە پێشین و پێشەوایانی ئوممەت (سلف صالح) لەسەری بوون .

٢ . پاككردنەوەی بیروباوەڕ و رەوشتی موسڵمانان لە دیاردەكانی شیرك و كوفر و تاوان ... وەپالاوتن و خاوێن كردنەوەی ئاینی ئیسلام لە بیدعە و بۆچونە داهێنراوەكان ... وە ورياكردنەوەی موسڵمانان لە شوێنەواری ریواتە لاواز و هەڵبەستراوەكان ...

٣ . زیندوو كردنەوەی بیرو هۆشی رەسەنی ئیسلامی لەژێر رۆشنايي (قورئان و سونەت) دا و لەسەر رێ وشوێنی پێشینانی چاكی ئەم ئوممەتە ، لەگەڵ پتەوكردنی برايەتيەكی راستەقینە لەسەر بناغە فراوانە جێگیرەكەی ئیسلام و نەهێشتن و كەم كردنەوەی دەمارگیری مەزهەبی و حیزبی كەزاڵ بووە بەسەربیرو هۆشی زۆرێك لە موسڵمانان و بۆتە مایەی پارچە پارچە بوونیان وتەسك كردنەوەی برايەتی و هاوكاریان لەچوار چێوەیەكی تەسكی مەزهەبی حیزبیدا .

٤ . دانانی چارەسەری ئیسلامیانە بۆ تەواوی ئەو گیرو گرفتە هاوچەرخانەی كەلە ئارادان، وەهەوڵدان بۆ دەستەبەر كردنی ژیانێكی ئیسلامیانە لەسەر رێبازی رەسەنی پێغەمبەر (صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَعَلى آلِهِ وَسَلَّمَ) و هاوەڵە بەرێزەكانی و بنیادنانی كۆمەڵگەیەكی خواویست و چەسپاندنی حوكمی خوا لەزەوی دا، بەبێ زێدە رەوی كردن و هەڵنانی موسڵمانان لەسەرهەڵگیرساندن و نانەوەی ئاشوب و فیتنە و یەكتر كوژی .

چاپی یەكەم ١٤٣١ك / ٢٠١٠ز

ژمارە ی سپاردن: ٢٥٢٩